

Univerzita Karlova v Praze

Fakulta humanitních studií

Evropské kulturní a duchovní dějiny

„Jest dobře, když i takto se píše o Slovensku...“

Jakuba Demla obraz Slovenska v kulturně-historickém kontextu

Diplomová práce

„’Tis Alright to write about Slovakia like this as Well...“

Jakub Deml’s Image of the Slovakia in cultural-historical context

Thesis

Bc. Josef Blažejovský

2017

Vedoucí práce: prof. Mgr. Martin C. Putna, Dr.

Poděkování: Nejdříve bych chtěl poděkovat vedoucímu mé diplomové práce prof. Martinu C. Putnovi za pohotovité vycházení vstříc (neboť, jak už věděl Jakub Deml – čas je skutečně *problém*). Především bych moc rád poděkoval své milé – Rýze Kotrčové za její neutuchající podporu, pochopení a pomoc.

Prohlašuji, že jsem svou diplomovou práci na téma „*Jest dobře, že i takto se píše o Slovensku...*“ - *Jakuba Demla obraz Slovenska v kulturně-historickém kontextu* vypracoval samostatně a s použitím uvedené literatury a pramenů.

V Praze, dne 30. června 2017

.....

Abstrakt:

Tématem této diplomové práce, jak její podtitul praví, je *Jakuba Demla obraz Slovenska v kulturně-historickém kontextu*. V první části se autor této práce pokouší nalézt „osobitou cestu“ k Jakubu Demlovi. V části druhé je přistoupeno k interpretaci Šlápějí „československých“, tedy IV. - VIII., které spadají do období po založení Československé republiky, seznámení se s Pavlou Kytlicovou a končí autorovým definitivním usazením v jeho rodném Tasově (1919-21). Ve třetí části je načrtnut kulturně- historický kontext česko-slovenských vztahů, ve stručnosti nahlížený i ze středoevropské perspektivy. Ve čtvrté části je nejdříve na dvou konkrétních příkladech představen obraz Slovenska v české literatuře (Němcová, Kálal), načež je konečně přistoupeno k literární analýze Obrazu Slovenska Jakuba Demla. V závěru je tato reflexe zařazena do kulturně-historického kontextu a porovnána s ostatními autory.

Abstract:

The topic of this thesis (as its subtitle says) deals with the cultural and historical context of Jakub Deml's *Image of Slovakia*. In the first part, the author attempts to find his “own way” to Jakub Deml. In the second part, “Šlápěje” from the “Czechoslovakian era” are interpreted, i.e. IV.-VIII. These fall into the time period after the establishment of the Czechoslovakian Republic, Deml's meeting with Pavla Kytlicová, and his eventual settlement in his native city of Tasov (1919-21). The third part offers a brief sketch of the cultural and historical context of the Czech-Slovak relationship, later also perceived from the Central European perspective. The fourth part initially uses two different examples to introduce the *Image of Slovakia* in Czech literature (Němcová, Kálal), and afterwards it turns to the literary analysis of Jakub Deml's *Image of Slovakia*. In the concluding chapter, this piece is set into the cultural and historical context and compared to other authors.

Obsah	1
Úvod	2
1. Hledání cesty k Jakubu Demlovi	3
1.1 Vnější popis díla	3
1.2. Jak číst Jakuba Demla?	3
1.3. Mé svědectví o Jakubu Demlovi	5
1.3.1. Jakub Deml v <i>Mém Svědectví</i>	8
1.3.2. Konec jako pointa?	10
2. <i>Šlépěje</i> československé	10
2.1. <i>Šlépěje</i>	10
2.1.1. Jak přistupovat ke <i>Šlépějím</i>	11
2.1.2 Kontext autorova života	11
2.2. <i>Šlépěje IV.</i>	11
2.3. <i>Šlépěje V.</i>	15
2.4. <i>Šlépěje VI.</i>	15
2.5. <i>Šlépěje VII.</i>	19
2.6. <i>Šlépěje VIII.</i>	23
3. Slovensko-české potýkání	25
3.1. Vzájemné styky až do vzniku společného státu	25
3.2. Společné soužití v novém státě	28
3.2.1. Problém čechoslovakismu	29
3.3. Středoevropský kontext	31
4. Obraz Slovenska	33
4.0.1. B. Němcová: <i>Chyže pod horami</i>	34
4.0.2. K. Kálal: <i>Na krásném Slovensku</i>	36
4.1. Jakub Deml na Slovensku	38
4.1.1. Přípravy na cestu	39
4.1.2. Po příjezdu	41
4.1.3. Po návratu	46
5. Závěr	53
Bibliografie	56

Úvod

Na úvod bych nejdříve rád řekl pár slov o volbě tématu této diplomové práce.

Vedoucí této práce Martin C. Putna mi nabídl, zda bych se nechtěl pokusit zpracovat „*Šlépěje československé*“, tj. *IV.-VIII.* s důrazem na Demlovu ojedinělou reflexi Slovenska. *A pokud se to vše podaří*, pak by v upravené podobě z této diplomové práce mohlo vzniknout *Závěrečné slovo* pátého dílu *Sebraných spisů Jakuba Demla*.

Tento závazek jsem nakonec po váhání přijal. V ten okamžik přede mnou stály dvě jasné výzvy: co nejhloběji prozkoumat *dílo Jakuba Demla* a také *dějiny Slovenska*.

K Jakubu Demlovi – záhy poté, co jsem se začal probírat také sekundární literaturou, jsem došel k závěru, nejen že by nemělo valného významu *a la středoškolský referát* shrnovat názory kritiků na tohoto autora, nýbrž že je přímo žádoucí, ne-li nutné, pokusit se najít si k Jakubu Demlovi svůj osobitý přístup. Z tohoto „hledání cesty k Jakubu Demlovi“ jsem se pokusil vydat počít v první části této diplomové práce. Nebylo bohužel v mých silách obsáhnout celé dílo Jakuba Demla, nicméně jsem alespoň snad načel stěžejní díla tohoto autora¹.

K dějinám Slovenska – musím přiznat, že mé znalosti o Slovensku nebyly nijak valné a zcela upřímně číst „po slovensky“ mi doteď přijde poněkud obtěžující. Postupem času jsem si však čím dál více uvědomoval, jak svou nevědomostí i lehce afektovaným přístupem dokonale zrcadlím českou nevědomost a afektovanost v této problematice. A v tu chvíli se toto téma, tedy reflexe česko-slovenského soužití, stalo nesmírně zajímavým. „Pojednání“ o tomto tématu tvoří třetí část této práce, byť - vzhledem k tomu, že jde o kontext – v co největší zkratce.

Nyní se dostáváme k pojmu *obraz druhého* – co nejjednodušeji řečeno jde o souhrn vlastností, které jsou použity za účelem *zobrazení druhého*. Takový obraz může být jistě velmi stereotypní, může však být i nesmírně komplexní, ba někdy i dosti difúzní. Nebudeme se tedy při zkoumání konkrétních obrazů druhého zaměřovat na to, do jaké míry jde o zkoumání historicky přesná, nýbrž prostě jakým způsobem je takový obraz konstruován, z jakých se skládá „komponent“ a jak, (případně je-li to vůbec možné) tento obraz shrnout.

Objevuje se nám však ještě jiná obtíž - nejde tu jednoduše o obraz druhého, jako třeba Roma nebo Němce, nýbrž jde o *obraz Slovenska*. Domnívám se, že je možné tento obraz vnímat jakožto „obraz velkého Druhého“, nebo chcete-li „obraz obrazů druhého“, neboť, jak se nám bude vyjevovat na konkrétních příkladech – země, do které cestujeme, nikdy nemůže jednoduše být jakýmsi neživým jevištěm, na kterém potkáváme různé lidi; naopak vždy (a je to lidskou přirozeností, ba nutností) tyto různé dílčí zážitky, ať už vědomě či ne, transformujeme do celkového obrazu země, regionu, vesnice, města apod. Navíc je-li člověk na cestách, je, domnívám se, zjitřenost a otevřenost vůči takovému novému vyvstávání obrazů výrazně větší.

K tomu se nám navíc přidružuje specifický význam Slovenska pro Čechy – jak přesvědčivě ukázal F. Vodička², byla to v druhé polovině 19. století „mýtická krajina“, do které si každý z autorů vkládal své tužby a sny (a nejdokonaleji tohoto „zmýtičtění Slovenska“ dosáhl dle F. Vodičky J. Zeyer). V této práci se – než přistoupíme k obrazu Slovenska u Jakuba Demla – pokusíme postihnout takový obraz také u autorů Boženy Němcové a Karla Kálala.

V závěru se pokusím tyto různé obrazy porovnat a začlenit je do historického kontextu.

A nakonec snad ještě k jazyku této práce – vzhledem k tomu, že půjde o literární interpretaci velice obtížných Demlových textů, bude také jazyk této práce sám do velké míry „literární“. Nevím, zda vůbec existuje nějaké pojmosloví, které by mohlo adekvátně postihnout to, o čem bude řeč, nicméně mně samotnému nezbylo než pokoušet se obrazy zprostředkovat zase jinými obrazy. Zda skutečně díky nim může čtenář této práce lépe nahlédnout do textů Jakuba Demla – a tedy jsem „uspěl“, anebo se věc stává jen dalším vrstvením metafor nesrozumitelná – a tedy jsem neuspěl, nechť to posoudí každý sám.

A na úplný závěr bych ještě rád podotkl, že jsem se rozhodl nepopisovat Demlův život tak

¹ Viz bibliografie.

² F. Vodička: Český literární mýtus o Slovensku In: Patěra, Chmel (1997)

bohatý na události, neboť věřím, že čtenář této práce je s danou problematikou dobře seznámen. Stejně tak jsem se v co největší míře pokoušel vyhnout pouhým popisným pasážím o jednotlivých textech *Šlépějí*, neboť by se jinak má práce neúměrně rozšířila. Jde tu primárně o interpretaci textů a ty má cenu číst pouze v případě, že se s nimi čtenář sám již konfrontoval.

Vydejme se tedy nyní již konečně vstříc první části!

I. Hledání cesty k Jakubu Demlovi

„Kdo chce o něm psát, musí si sám, prošlapati k němu stezku...“ (F. X. Šalda o Jakubu Demlovi)³

Jakub Deml – vnější popis díla

Dílo Jakuba Demla čítá více než 130 knih⁴, a to nepočítáme nepřeborné množství časopiseckých článků (často psaných pod pseudonymy) a už vůbec se nezmiňujeme o autorově monumentální korespondenci. Pro tvorbu Jakuba Demla je navíc typické, že jeho knihy je velmi obtížné, ba často přímo nemožné žánrově zařadit. Ba nejen že Deml překračuje hranice běžných žánrů, dokonce, mohli bychom říci, „rozrušuje“ hranice svých knih – některé knihy výrazně přepisuje a rozšiřuje (tak se z básnické prvotiny *Notantur Lumina* stávají *První světla*), z jiných knih vybírá části a seskupuje je v nové celky (tak se například z prvních tří dílů *Šlépějí* stává *Oltář v poli*) a jindy může autor nechat jeden text „proplouvat“ různými knihami. Specifickou částí díla jsou již ony zmíněné *Šlépěje*, svébytný Demlův literární novotvar, jakési neperiodické periodikum, jejichž struktura i rozsah jsou velmi proměnlivé. K tomu ještě navíc připočítejme, že Jakub Deml vydává svá díla opakovaně a často pozměněné. Tento úvod, byť jen holý vnější popis, je snad přece i tak náčrtem toho, do jak spletitého labyrintu jménem *Dílo Jakuba Demla* se vydáváme.

Jak číst Jakuba Demla?

Život a dílo Jakuba Demla je dost možná tím vůbec nejrozporuplnějším v české literatuře 20. století. Tváří v tvář nerozpletné jednotě Demlova života a díla se všemi těžko pochopitelnými životními zvraty a uměleckými vzlety a pády na pozadí politických katastrof první poloviny 20. století, je možné zvolit tři rozdílné čtenářské strategie:

Prvním možným přístupem je *ideologické čtení* – tzn. zvolit si „jednoho z Demlů“ a všechny ostatní odsuzovat, omlouvat, případně zamlčovat. Tuto „tradici ideologického čtení“ vlastně zakládá sám autor, který spolu s Timotheem Vodičkou (a pod jeho značným vlivem) se ke konci svého života pokouší říct, která část jeho tvorby je ta správná a de facto tedy – kým jest Jakub Deml. Stejný přístup můžeme nalézt u nedávno zesnulého „vlastivědného badatele“ Josefa Pěňčíka, jenž čte Jakuba Demla *romanticky*. Jeho Deml je Deml-vesnický kněz a zbožný katolík spjatý se svým Tasovem a „jeho jedinou knihou“ (při tomto způsobu čtení musí zaznít tato mantra!) je v Pěňčíkově případě samozřejmě *Mohyla*.⁵

Jen na okraj: Pozoruhodná jest také nakažlivost těchto „Jakubů Demlů“ - tak sám Pěňčík zcela vědomě píše „své malé Mohyly“ zaznamenávající osudy prostých venkovanů; katolický literární kritik B. Fučík se nevyhne demlovské sebestylizaci ve své polemice *Obrana darebáka Jakuba Demla proti mravodřcům*⁶ – namísto laskavého vesnického faráře je Fučíkovi z logiky jeho osudu nejbližší Deml-bojovník (který, jak se občas zdá, uráží některé jedince jen proto, že je zrovna přinesl přival slov vprostřed Demlova válečného furoru). Jiným zcela současným příkladem budiž „blogové šlépějovité zápisy“ Jaroslava Erika Friče postupně vydávané i knižně.⁷ Paradoxním

³ *Šlépěje VIII*, str. 146

⁴ Viz. Např. A. Wöll *Jakub Deml: Leben und Werk* – Bibliographie.

⁵ Pěňčík (1996)

⁶ Fučík (1994) str 164-191

⁷ J. E. Frič se mimo jiné pokoušel zpřístupnit širší čtenářské obci Demlovo dílo svým nakladatelstvím Vetus via (skončilo finančním krachem).

osudem Demlova díla hodného zamyšlení je, že on, který ve svém životě znovu a znovu bezbřezě podléhal řadě osobnostem, má opakovaně tak výrazný vliv na své čtenáře.

Jistě není možné upřít tomuto způsobu čtení legitimitu; nechceme se ostatně dopouštět toho, že pouhým použitím slova *ideologie* má být daný přístup delegitimizován, má tím být řečeno pouze tolik, že jde nejen o *předvybrání* děl z celého korpu Demlova díla na základě osobních hodnotových stanovisek, ale ještě mnohem spíše jde o zdůrazňování jenom oné jediné, správné „Demlovy životní fáze“ (a upozadování všech ostatních...). Také například Vítězslav Nezval sám přistupoval ke svému velikému učiteli ideologicky, neboť ho vždy vnímal především jako básníka (předchůdce nad-realistů) a jeho kněžství „omlouval“ jeho bojem proti církvi.⁸ Vposledku podobný ideologický posun, byť menší, bychom mohli spatřovat i v Chalupeckého tezi, že Deml byl „mnohem více katolík než křesťan“. Chalupeckého začlenění Jakuba Demla mezi expresionisty je nepochybně zásadním momentem v kritické reflexi Demlova díla a tento výrok byl součástí tohoto nového a velmi nosného začlenění. Nicméně tvrzení takto ostré může obstát o Demlově životě po kajicném návratu k církvi⁹, avšak říci to o celém Demlově životě a díle je přece jen, ano, *ideologické*. Vždyť čteme-li například *Pro budoucí poutníky a poutnice* nenaskýtá se nám tam obraz (jistě ještě s bloyovskou sebestylizací), ale přece jen (provokativně řečeno) – mnohem víc křesťana než katolíka? A co ostatně jeho Šlépěje v prvních letech Československa, kdy, jak uvidíme, se nebojí bojovat proti celibátu a přitom překládá středověké latinské texty?

Tyto „různé životy různých tváří Jakuba Demla“ by jistě zasloužily hlubší studii a jsou zcela legitimní součástí Druhého života Jakuba Demla. Jaký vliv například měl a má právě onen Deml bojující na okraji církve *proti církvi* v kruzích z katolické církve podobně vyčleněných a přesto si k ní zachovávají příslušnost, je velmi zajímavou (a nezodpovězenou) otázkou. A kdo ví, třeba se najdou i Sokolové uctivě čtoucí „jediná nepomyšlená, krátká, ale zářivá léta“ Jakuba Demla. Jde v mém případě o lehkou ironii, ale, skutečně, kdo ví.

Při tomto ideologickém čtení Demlova díla by se však nemělo zapomínat na skutečnost, že slouží-li k *sebepotvrzení* čtenáře, tak je to asi největší paradox celého Demlova díla, které ve svém celku NAOPAK každou jistotu, každé přesvědčení nutně znejišťuje.

Druhým možným způsobem je čtení estetické, banálně řečeno: *jedno, zda Sokol, nebo katolík, řekněte, co stojí za to číst*. Skutečnost je totiž taková, že – jak praví omšelý vtíp – i kdyby toho Deml napsal půlku, bylo by toho stejně strašně moc. A je třeba dle mého soudu realisticky říct, že tento „pouze“ na umělecké kvality díla se ohlízející přístup bude vždy tvořit většinu recepce Demlova díla. A tak se často bez jakýchkoli znalostí o autorovi (a proč by tomu mělo být jinak!) budou číst převážně texty z jeho expresionistického období (*Moji přátelé, Hrad smrti* či *Tanec smrti*), případně jistě *Zapomenuté světlo*.

Třetí přístup bych z nedostatku pojmosloví nazval *přístupem ojedinelého čtenáře*. Jde o čtenáře, který si uvědomí výzvu, jež Demlovo dílo implicitně klade a jež si tak hluboce uvědomili první editoři Demlova díla – Bedřich Fučík s Vladimírem Binarem. Kráčet po šlépějích vyznačených autorem v celém jeho díle od začátku jeho literární tvorby až do konce... A poté právě i ony Demlovy umělecky zcela plytké texty se stávají stejně zajímavými jako ty umělecky nejhodnotnější, neboť se před námi otevírají otázky tážící se nejen po povaze inspirace, nýbrž v posledku i po křehkosti člověka, jeho sklonům ke zlu...

Jistě, křehkosti *člověka*, nejenom Jakuba Demla samotného, neboť toto dílo je také důkazem toho, že právě v tom nejosobitějším, možno nalézt cosi univerzálního.

A Demlovo dílo ta *rozmetená báseň života*, jak říkal F. X. Šalda, pak vystává bytostně rozporuplné, neukončené a neukončitelné. Jistě je hodno velkého obdivu dílo Bedřicha Fučíka a Vladimíra Binara, kteří všem podmínkám navzdory, dokázali poprvé připravit většinu díla Jakuba Demla a vydat ho v samizdatu. Nicméně se nelze nepozastavit nad skutečností, že ono užitečné lešení sloužící k lepšímu výhledu na nedokončené stavby, ba i rozvaliny na onom posvátném okrsku Demlovy literatury, zaměnili za konstrukci, kolem níž má být za všech kamenů vystaven nový

8 Více viz. B. Fučík: *Malý průvodce k velkému přátelství*, dostupné online: <http://souvislosti.cz/archiv/fucik2-91.htm>

9 Můžeme datovat přibližně *Šlépějemi X.* z roku 1928.

svatostánek. To totiž již není Deml.

Mé svědectví o Jakubu Demlovi

Nyní se pokusíme nahlédnout dílo Jakuba Demla *zevnitř*, respektive postihnout jeho základní rysy - byť jsem si samozřejmě vědom, že vzhledem k výše řečenému, může být každé takové tvrzení jen přibližné.

Skutečnost?

Pro vstup do Demlova *světa*, domnívám se, je nejhodnější začít u literatury, kterou Deml miloval, četl, ba dokonce i sám (velmi tvořivě!) překládal, tj. u literatury katolické mystiky. Že si právě z celé katolické tradice vybral ony nesmírně obtížně srozumitelné texty s tou nejdívočejší obrazností – to už samo o sobě je dobrá indicie pro naše pátrání. Pojdme na to však trochu jinak, zeptejme se: co nám říká mystická literatura o povaze skutečnosti?

Všechny mystické texty předpokládají existenci světa vezdejšího a světa duchovního, jenž je tomu našemu nadřazen. Vidění tohoto duchovního světa jest pak zcela jiné kvality a síly, než prožívání světa vezdejšího. Jinými slovy „představa“ jest mnohem skutečnější, mnohem fyzičtěji přítomná než „skutečnost“. Paradoxně však právě toto vidění zcela jiné kvality není tou „pravou skutečností“, která jest vposledku nepostižitelná, nýbrž jest vlastně duchovním jazykem - symbolem, který musí být pochopen, vyložen – a tak mluví-li se například o hořící kouli či obří ženě, mělo by se toto zjevení plně fyzicky prožít, jenže zároveň by se nemělo zapomínat, že *ona koule není koule a žena není žena*, nýbrž spíše obě jsou slovy „boží básně“.

Domnívám se, že toto pojetí skutečnosti je důležité pro lepší pochopení Demlova díla¹⁰, byť je není možné vnímat jinak než jako princip, který v průběhu Demlova díla bude nesčetněkrát variován.¹¹

K tomu je nutné připojit poznatek (a dost možná se tím zcela jinak označuje totéž), že svět Jakuba Demla je vysoce nestabilní, což nepochybně úzce souvisí s jeho nestabilní osobností (ale co je čeho původcem?). Jakmile se Deml začne na něco dívat, vzápětí vyvěrají další a další obrazy, a tak například zážitek ze čtení *Zapomenutého světla* je možné přirovnat k uvržení do „vichřice obrazů“. S tím se pojí zásadní a možná vůbec ústřední charakteristika: Deml je géniem detailu – je to zvláštní paradox: snad právě pro nestabilitu světa či světů je nutné spočinout na jednotlivině, jenomže z té se vzápětí se stává nový vulkán obrazů.

Jaké jsou ještě jiné projevy této Demlovy nestability/mysticismu?¹² Deml má nejen nesmírně sugestivní sny (jako například už v básnické prvotině *Notantur lumina* zaznamenává setkání s mrtvou sestrou v próze *Znamení ve snu*), zároveň má i vize – tak například próza *Hrad smrti* je vystavěna na děsivém rozkolu mezi tím, že „ve skutečnosti“ kráčí vedle svého bratra a *přitom* bojuje o holý život.

Dalším takovým projevem je touha vyvázat se z času a prostoru – tak v *Mohyle* je zřejmá snaha všechna vlákna času smotat v klubko věčné přítomnosti, nemluvě o onom okázalém nerespektování chronologie ve *Šlěpějích*.

A poslední projev bych nazval „hloubkovou těžbou srdce“, neboť v takové *Miriam* nejde vlastně o nic jiného než „nekonečné“ vyjadřování lásky k ženě (a symptomaticky se ta nebeská „přelévá“ v pozemskou), v *Zapomenutém světle* zase nejde „o nic jiného“ než vyjádření naprostého zoufalství hraničícího se šílenstvím. Proto čtenáře tak lehko nejednou napadne, že Deml vlastně nemluví, nýbrž zpívá. (A je otázkou, zda morální pády Jakuba Demla nespátrovat právě v tom, že stejně důkladně a hluboko „těžil“ i svou nenávist jak patrně z posledních dílů *Šlěpějí*.)

„Projev skutečnosti je bezprostředně proudem řeči. Život a text jedno jsou...“¹³ - a my s tímto tvrzením souhlasíme. Řeč je Demlovi prostředím, ve kterém bojuje o stabilitu a smysl světa.¹⁴

10 A tento závěr je podobný závěru A. Wölla řadícího Demla do pozdní moderny viz Wöll (2006) str. 3-4

11 Rozhodně nechci vzbudit dojem, že by Deml nějakým filosofickým rozbořením mystických textů je pak sám začal podobně vystavovat. Naopak domnívám se, že ony mystické texty prostě hluboce korespondovaly s Demlovým prožitkem světa.

12 M. C. Putna v *Závěrečném slově k Mystickým překladům* tuto schopnost Jakuba Demla označuje pojmem K. Rahnera „malá mystika“

13 Chalupický (2013) , str. 106

14 K tomuto tématu viz: M. Příklopa: *O Divišově rozvedení Františkova pojmu soudobosti s neustálým zřetelem k*

Asociativnost

Jedním z projevů této „nestability světa“, o kterém již byla řeč, ale rád bych je ještě rozvedl, je Demlova proslulá asociativnost, která někdy může přecházet v pouhé výčty.

Abychom si konkrétně přiblížili tuto Demlovu specifičnost, srovnejme Demlovu báseň z *Mých přátel* s názvem *Vlčí máku* s básní Bohuslava Reynka *Slunečnice v hoři* (ze sbírky *Rybí šupiny*). Tyto básně od sebe dělí jen několik let¹⁵, navíc Bohuslav Reynek tehdy psal své básně v próze a v expresionistickém stylu. Díky této stylové i tématické blízkosti, věřím, budeme moci ukázat Demlovu jedinečnost.

B. Reynek: Slunečnice v hoři

Jdu jitrně ojiněným předměstím v září, a hle, ve špině a prachu a střepech, v čemsi jako v zastrašené zahrádce prostřed zeleniny vyrostla vysoká, spanilá slunečnice. Ale marně se otáčíš, ty snědolicí a zlatovlasá, marně hledáš slunce, ztepilá květino věrné lásky. Snad ho ani neuvidíš pro tmou kouře a truchlosti, neuvidíš ani zory, je pošpiněna a studem se skrývá, a pak-li přece se k tobě dostane tvůj planoucí kníže, bude bíle zastřen, aby jeho záře nepohoršila nešťastných lidí, aby jeho žár jich netrápil a oni neklnuli svému životu, klnou mu bez toho pořád, ó sladká slunečnice rozvitá, potěš jejich duše obrácené do tmy, schoulené a tupé jako svraskalé listy prosincové, zavolej na jejich oči zlatým ohněm kochání, snad ti odpovědí zatikáním vděku, nebo dokonce pozachvěním a růměncem radosti na skráních, a pomoz mé duši, která je slabší než jejich a kterou očmuhávají jako psi, podej jí vína krásy na posilu, a potom se nad námi všemi prostří neskonale jako plamenný baldachýn Usmíření a Vzkříšení.

J. Deml: Vlčí máku

VLČÍ MÁKU, vidím město orientální, jest obklíčeno vysokou zdí. Slunce v plném květu na nebi i na zemi. Podél městských hradeb - vid', kosti vybělené sluncem svatě jsou? - jde dívka, ruce napřažené, obličej obrácený k nebi.

Kam jdeš? Do Města.

Ale tudy se nejde do Města.

Pane, já nevidím.

Bolí tě, že nevidíš?

) *Pane, já nevím.*

Tedy jsi dosud nemilovala?

Očima ne, pane.

A jak se ti to stalo?

Když jsem byla maličká, zírala jsem do ohně.

A pamatuješ, jaké jest nebe a jaká jest země za krásného dne anebo za jasné, čisté noci?

Pane, já jsem byla maličká.

Vidělas Smrt?

Jen jsem ji slyšela.

A nebojíš se jí?

Neumřu, když mne viděly Jeho oči.

Čí oči?

Třeba vaše, pane; já nevím, nevidím.

V tom jsme si podobní.

Tak? i vy pane?

Baže, dcero; vidím sice lilie polní, něhu dalekých obzorů, bílá města, širý úsměv moře, radostné strnutí palem, let orlů na horách, hluboký pohled blankytu, ale to vše, to vše velmi se podobá vidění tvému, a ve spaní jsme si zcela podobní...

Nu, a jaký by tedy byl rozdíl podstatný?

problematice času In: Polylog aneb za obzorem postmoderního relativismu (2014) str. 69-81; přestože závěry autora považuji skutečně za pozoruhodné, musím se distancovat od jistých závěrů, které, domnívám se, plynou toliko z výrazných autorových osobnostních specifik, nikoliv objektivních dat.

15 Moji přátelé – vydáno poprvé 1913, Rybí Šupiny 1922

*Já, doufám, věřím.
Abyste více viděl?
Abych mohl více milovati.*

V básni B. Reynka si i přes mnohočetnost obrazů můžeme vcelku snadno představit, co se odehrává: básník ve špíně vidí slunečnici, která je mu symbolem Pádu veškerenstva, zároveň je mu však pro svou krásu partnerkou v dialogu, ba pomocnicí. Vypraví o lidech obrácených do tmy, za které prosí a zároveň je vůči nim sám bezbranný; v závěru se básník upíná k prosbě zjevení veškerenstvu skutečnosti vykoupení. Jde tak vlastně o trojí modlitbu: za zbloudilé, za ochranu před nimi a za vykoupení světa. Obrazy jsou srozumitelné a logicky na sebe navazují.

Srovnejme to nyní s básní Demlovou: Hned na počátku básně *Vlčí máku* vidíme zásadní rozdíl: vlčí mák je osloven a hned se před námi zjevuje „město orientální“ obklíčené vysokou zdí. Tušíme, že jde snad o půvabnou metaforu pro vlčí mák – tyčinky jakožto minarety, žlutý střed květu jako „ono slunce na zemi“, ale tu již, zdá se, plně přebírá otěže básníkovy divoká představitivost – vybělené kosti, hradby, dívka (!) jdoucí kolem hradeb, s níž se básník (!!) dává do rozhovoru.

Snad se jasněji vyjevuje i to, co bylo řečeno v předcházející části o nestabilitě Demlova světa – básník se zde „dívá“ na vlčí mák a náhle jej obraz vtahuje svou silou a sám se stává novým dějištěm, novou skutečností. A pak už následuje něco ryze demlovského – rozhovor s dívkou o (ne)vidění, smrti a lásce...

Tato Demlova „asociativnost“ je vlastně jen označení pro jeho originální obraznost, respektive pro jeho zcela ojedinělé, nečekané nalézání *souvislostí* mezi věcmi. A domnívám se, že Demlovo neustávající chrlení nových obrazů je jeho niternou nutností. Neboť toto „spojování věcí“ je nalézáním smyslu, který však v Demlově případě není možné proniknout rozumem. Svět zůstává *Tajemstvím*, jak sám tak rád zdůrazňuje; proto Deml tak bezvýhradně následuje tok svých obrazů a proto je pro něj svoboda a pravda jedním a tímtéž a tak „dobře být“ ve světě je záležitostí ryze citovou a naopak nejděsivější je právě možná ztráta souvislostí – proto v *Písni vojína Šilence* se ocitá postava před údy vlastního těla jakožto něčím zcela cizím.

Fragmentárnost

Dokud byl Deml součástí anarchisticko-apokalyptické obce Floriánovy halicí se do hávu ultramontánního křesťanství, mohl se cítit plně zaštitěn. Jenomže po „vyobcování z lůna Florianovy církve“ (uvážíme-li navíc, že během svého staroříšského pobytu zpřetrhal vazby de facto se všemi a zneprátelil si církevní hierarchii), byl Deml, vesnický farář v bloyovské sebestylizaci vyvržen do světa moderního velkoměsta. Domnívám se, že bylo existenciální nutností v tomto novém světě tak očividně plněm rozporů hledat zcela nový typ jednoty. A z této nutnosti vznikají ony „předšlápějové knihy“. Švy literární, tento rozpad jednolitého vyprávění ve fragmenty, jejichž souvislost je problematická – to je Demlovým svědectvím prožitku zcela nové skutečnosti.

Z nesmírně složité problematiky o literárním fragmentu jen dvě krátké poznámky:

Zaprvé: fragment Demlovi umožňuje nejlépe zachytit „pravdu okamžiku“, o kterou Deml tak zápasí.

Zadruhé: můžeme si každý fragment představit jako jakousi tajuplnou klávesu, při jejímž „zmáčknutí“ se v nekonečných variacích rozezvují fragmenty jiné. A pomocí těchto fragmentů Deml hledá tajuplné souvislosti svého života, pomocí různých konstelací těchto fragmentů se pokouší o exegezi své *knihy života*.

Sepětí života a literatury

Mluvíme-li o díle Jakuba Demla, nemůžeme nemluvit (jak bylo i patrné z předešlého textu) o autorově životě, ba dokonce můžeme říci, že nikdo v české literatuře nepropojil život a literaturu tak důkladně jako Deml¹⁶.

Je třeba však ještě učinit několik poznámek k tomuto ne neproblematickému vztahu: ač se na první pohled zdá, že Jakub Deml na sebe prozrazuje vše, rozhodně tomu tak není. Tak dodnes

¹⁶ Viz Putna (1998)

například zůstává záhadou otázka jeho možné kolaborace za Druhé světové války, případně proč jsou v jeho díle roztroušeny jen velmi sporé poznámky o tragických okolnostech smrti jeho lásky Elišky Wiesenbergové. A pak tu samozřejmě ještě musíme brát v úvahu všechny literární masky Jakuba Demla...

Jakub Deml v *Mém svědectví*

Vezmeme-li vážně paradoxní požadavek V. Černého, abychom posuzovali dílo dle jeho vlastních kritérií a zároveň to, co jsme objevili, aby se stalo naší niternou jistotou¹⁷, vidíme, že V. Černý nezapomíná na nutnou a (jedinou smysluplnou) *subjektivitu* kritika stejně jako logicky brání mnohost možných výkladů proti jediné objektivní pravdě.

Domnívám se, že celé Demlovo dílo (a jistě nejde o nic převratného, jen o posunutí akcentu) je *dějiny hledání vlastního já*. Nechci tu opakovat, co již bylo řečeno o Demlově touze zbavit se sebe sama, rozplynout se v jediné pravdě florianovské, sokolské či jiné.¹⁸ Domnívám se však, že stejným způsobem je možné nahlížet nejen vyprávění o jeho rodu v *Mohyle* (tedy ono „vlastní já“ identifikovat jakožto svůj rod a svůj kraj), ale také ony „předšlápějové knihy“ vnitřní a vnější¹⁹ je možné nahlédnout jako experimentální prostor, ve kterém Deml pro-hlédává (jistě vzdorně, možná ironicky, přesto!), nakolik je určován spíše vnějšími tlaky a nakolik je naopak skutečně pro něj konstitutivní jeho niterný život. *Co je skutečně mé pod tou slupkou identit? Mohou to být má malá mystická vytržení, mé vzpoury proti mocným, jsou to snad prožitky prchavých okamžiků, nebo snad to, že jsem katolík?*

Tuto „funkci ohledávání vlastního já“ má nejen psaní knih nových, nýbrž i jejich nové vydávání, stejně jako jejich úpravy (často zásadní), jako například naprosto změněné vyznění *Mohyly* v druhém vydání.

A proto také Deml tak svérázně nakládá s časem – vždyť stálost přesvědčení *kdo jsem* nemá většího nepřítele než – čas.

Jsem si stále vědom, že neříkám nic skutečně nového, nyní se však přece jen pokusím ukázat, že můžeme tímto prizmatem nahlížet i díla, která takto běžně vnímána nejsou.

Už F. X. Šalda si povšiml, že v díle Jakuba Demla se osudově střetává kněz a básník. Padla zde již také zmínka o katolických mysticích - těmto „učitelům“ Jakuba Demla však předcházeli učitelé ještě významnější a navíc živí: František Bílek a Otokar Březina. Pro oba je typický velmi silný náboženský cit a církevní, ba i věroučná nezakotvenost. Když uvážíme, jak zásadní vliv tito dva tvůrci na Demla měli, můžeme konstatovat, že tento zásadní rozpor kněze a básníka by v Demlovi tkvěl, i kdyby to nebyl sám O. Březina, kdo rozhodl o tom, že se Deml stane knězem. Snaha smířit tyto rozpory v Demlově prvotině, tj. ve *Slově k Otčenáši Františka Bílka* jest evidentní.

A ona divoká obraznost mystiků – Demlovi tak blízká – doprovázená oficiálním církevním výkladem a schválením, jest Demlovi nepochybně konejšivou nadějí, že tyto rozpory je možné spojit. Jakmile však sám Deml začne tvořit, žádný výklad svých znepokojujících vizí a snů nepodává. Brání se Básník, nebo Kněz to – i kdyby mohl - nedokáže?

V dalším Demlově životě nabývá vrchu jindy ten a druhdy onen, když však umírá Otokar Březina, největší kotva Demlova života a zároveň i do velké míry původce a rozhodně ztělesnění tohoto rozporu, je jisté, že Deml musí odpovědět. Tato odpověď přichází po nezvykle dlouhé době v nezvykle dlouhé knize *Mé svědectví o Otokaru Březinovi*, kvůli níž se Deml definitivně stává *personou non grata* První republiky.

A my *Mé Svědectví* budeme číst primárně nikoliv jakožto svědectví o Otokaru Březinovi, nýbrž především jako pokus o nové převyprávění vlastního životního příběhu autora. Vpravdě by se tato kniha totiž měla mnohem spíše jmenovat *Můj život s Otokarem Březinou*, vždyť Deml vypráví znovu celý svůj životní příběh od svých raných let až do současnosti a nejednou dokonce referuje o

---

17 Černý (1968)

18 Putna (1998)

19 Putna (1998)

událostech, v nichž Březina figuruje například jen prostřednictvím svého verše (příhoda o cestě na Slovensko vlakem), případně velmi obsáhle líčí stavbu svého tasovského domu. Na tento dům, pravda, Březina finančně přispěl a dokonce i určil jeho přesnou polohu, avšak tak obsáhle je o stavbě nutné mluvit proto, že jde přece o zásadní „konstitutivní událost“ Jakuba Demla-ultramontánního katolíka a tasovského kněze. A ještě důležitější se jeví, o čem všem Deml nemluví – horlivá sokolská léta včetně bojů proti církevní hierarchii se zamlčují, případně odbydou kajícím: „...myslím, že i se mnou často a dlouho poutal ho jenom soucit. Jinak není možná.“²⁰ Zato se o Sokolu začne mluvit obšírně, když z něj Deml vystupuje...

A navíc co se týče výroků Otokara Březiny – není možné si nevšimnout, že málokdy je „výroky Mistrovy“ skutečně možné ohraničit; většina knihy je mnohem spíše jakýsi amalgám demlovsko-březinovský. Odstup vůči Březinovým výroky je patrný jen výjimečně a vždy se týká *pouze* jeho kritických výroků na adresu katolické církve.

Zřetelně i vysvítá účel kompoziční - v průběhu knihy čím dál více gradují útoky vůči F. X. Šaldovi, Jaroslavu Durychovi ad. v čele s výpady antisemitskými. Jde nepochybně o demonstraci nových, jasných a pevných ultramontánních názorů. Ba dokonce je na onu „špatnou stranu“ zařazen i František Bílek. Deml „odhazuje“ všechno a všechny – zůstává mu krom Církve jediný, nezbytný Březina.

Tím snad budiž dostatečně dokázáno, proč tuto knihu je možné číst jakožto svědectví o autorovi samém. Vraťme se však konečně k onomu hlavnímu rozporu Demlovy osobnosti, který, domnívám se, můžeme v *Mém svědectví* velmi zřetelně identifikovat. Na jedné straně nám tu od začátku jako refrén knihy zaznívá výrok Březinův: „Alespoň mé Dílo jest katolické!“, což, jak se v průběhu knihy dovídáme, řekl Březina všehovšudy jednou. A snad v reakci na tuto nespravedlnost se jako druhá červená nit knihou vine výrok, že to vše je „jen pravdou okamžiku“. Který výrok přisuzovat kterému pólu Demlovy osobnosti je nasnadě. Rád bych zdůraznil, že onen rozpor Kněz-Básník je dobré chápat nejen v doslovném významu, nýbrž i například v onom prapůvodním eleatsko-herakleitovském sporu o stálosti a pomíjivosti věcí. Snaha překlenout tento rozpor je asi největším paradoxem nejen této knihy („zvěčnělé pravdy okamžiku“), nýbrž i velké části Demlova díla.

A tak o více než 30 let později, kdy tento spor započal, schyluje se sice ne k poslednímu, avšak k zásadnímu střetu mezi knězem a básníkem Demlem. Knězem, pro něhož je Březina člověkem *mimo* Církve; a Básníkem, pro něhož Březina je světcem, jenž svou básnickou vzletností dal křídla obraznosti jeho vlastní, ba i „duši tělu celého českého národa“. A nade vším visící obraz Březiny, který výrokem „Kdybych mohl žít ještě jeden život, stal bych se knězem.“ rozhoduje o tom, že se sám Deml jím stává.

Proto Deml tak touží, aby se Březina nechal pokřtít, vždyť tím by se ony dvě cesty, jež se často proplétají, někdy znatelně oddalují, jindy přibližují – tím by se ukázalo, že ony dvě cesty jsou ve skutečnosti cestou jedinou.

A v závěru knihy sledujeme *tragédii neporozumění*. Tragédii, avšak bez katarze, neboť Jakub Deml nejen že veškeré předsmrtné náboženské pochybnosti Březinovy odsuzuje jakožto *jalovost*²¹, především však Březinovo podrážděné odmítnutí svatého přijímání s dosti nebřezinovsky silnými slovy, že *není žádný konvertita, že on od žádného náboženství neodpadl, že je bez hříchu*, vnímá Deml jako d'ábelské.²²

Deml odvrací zrak, odmítá přijmout slova Březinova jakožto skutečně jeho vlastní (naopak příhodí dopis J. Floriana, který tvrdí, že Březina mu svěřil, že chce zemřít jako katolík). V úleku utíká Deml pod prapor církve: „...zarmoutil jste nás, jak jste zemřel. Zarmoutil jste nás katolíky českého národa.“²³

Domnívám se, že stejně jako kulturní reprezentace První republiky se tváří tvář *Mému Svědectví* odmítala vzdát své vlastní představy o Březinovi, tak v *Mém Svědectví* samém zcela analogicky prodělal toto drama Deml sám - a stejně neúspěšně.

Po onom šoku však Deml nemůže slevit ani z nároků kněze, ani básníka, a tak přestože život

20 Deml (1994), str. 267

21 *Tamtéž*, str. 530

22 *Tamtéž*, str. 530

23 *Tamtéž*, str. 539

svědčil proti, Deml tuto historii pravdivě a přece co nejpoupraveněji vypravuje a nepřestává si opakovat výrok Březinův: „Alespoň mé dílo jest katolické...“

Konec jako pointa?

Od setkání Jakuba Demla s Pavlou Kytlicovou nabírá jeho život zcela jiný směr. Deml od té doby vcelku úspěšně nalézá své místo ve světě. Získává družku, získává domov, získává novou obec svých vyznavačů (zpočátku Sokolů i tasovských). Dosahuje i konečně - alespoň v jeho vlastních očích - společenského uznání (na základě prodejnosti jeho sokolských knih).

O toto uznání přijde nejdříve, hned po vydání *Mého Svědectví*. Opět se mu nakrátko a tragicky navrátí v okolnostech Druhé republiky.

A to je začátek pádu.

Snad z neschopnosti reflektovat svá selhání či z pouhopouhé své celoživotní tendence podlehnout někomu, kdo si je sám v sobě jistý, Deml vzápětí již definitivně přichází o to možná vůbec nejcennější – o to dvoj-jediné, o co se mohl během svého „heroického období“ opřít – o pravdivost a svobodu svého díla; nechává se totiž přesvědčit Timotheem Vodičkou, co je a co není hodno katolického kněze a de facto tedy - *kdo* je Jakub Deml.

Vzápětí Deml přichází o svou obec věřících tím, že na něj sami tasovští podají žalobu za kolaboraci (a zachráni ho věrný žák Vítězslav Nezval).

Brzy nato ztratí definitivně možnost vydávat své knihy.²⁴

Ztrácí svou církev, která je komunisty rozvrácena do základů.

Ztrácí i poslední inkarnaci své Miriam, poté co mu uteče právě s oním moralistou a editorem díla!

A tak Deml dožívá poslední dva roky svého života ve svém domě, jinak zcela opuštěn.

Napadla ještě tehdy onoho velkého exegetu vlastního života ta tíživá otázka: *Co zbylo?... Co je skutečně mé?*

II. „Šlépěje československé“

Šlépěje

Přestože jsme se *Šlépějích* několikrát dotkli, mělo by zde být ještě řečeno několik základních informací. Demlovy *Šlépěje* jsou inspirovány Bloyovými *Deníky* (možná bychom měli přesněji říci, že tyto *Deníky* jsou zásadní pro Demlovu literární sebeprezentaci) určující jsou však nepochybně pro *Šlépěje* staroříšské sborníky *Studium* (na nichž se Deml sám podílel)²⁵.

Pozoruhodné navíc je, že tento finančně dosti náročný podnik započal Deml v roce 1917, tedy v době snad nejnepříhodnější pro jakákoliv finanční i literární dobrodružství.

Díky A. Wöllovi účel vydávání Demlových *Šlépějí* snadno odhalíme, když se podíváme na to, jak byly vydávány – lehko spatříme dvě velké tříleté pauzy, které se zcela shodují s jeho největší publicistickou činností.²⁶ Deml tehdy *Šlépěje* nepotřeboval, protože byl v přímém styku s veřejností.

Naopak počátek *Šlépějí* datujeme do období, kdy nemá žádnou obec, v církvi je pouze trpěn – a tak si svou vlastní obec čtenářskou začíná Deml budovat. Je tedy nutné nezapomínat na Demlovo kněžství. Deml kněz-básník hodlá být v tom nejužším kontaktu se svým společenstvím, kterému bude podávat svědectví na svých křivolakých cestách života.

Jak přistupovat ke *Šlépějím*

Tváří tvář tomuto „svěbytnému literárnímu novotvaru“ nám vyvstává několik potíží. Budeme zde pracovat s naprosto odlišnými typy textů a nejednou od různých autorů, je proto třeba stanovit určitá východiska:

²⁴ Dlužno podotknout, že Nezval chtěl něco „nezávadného“ a „starého“ vydat. Deml to vzhledem k osudu lidí jako Jan Zahradníček odmítl.

²⁵ Pro základní orientaci (práce je značně popisná) více viz diplomovou práci z roku 2006 M. Plátové: *Šlépěje Jakuba Demla* dostupno on-line: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/download/120037975>

²⁶ viz Wöll (2006),

Rozhodl jsem se čtenáře neobtěžovat větami typu: „Miloš Dvořák posílá pozdravy Jakubu Demlovi“ či „Jaroslav Durych ve své povídce líčí návrat dítěte na zdevastovaný venkov.“ Věřím, že skutečnost, že jsem četl tyto texty pozorně (k čemu jinému by ostatně takový popis byl), se dostatečně prokáže během interpretace textů.

Výrazně vyvstává role Demla-editora, neboť důležitý zřetel bude brán na kompozici textů vždy v rámci konkrétních *Šlépějí*. Budu se také zaměřovat na souvislosti s autorovým životem, budu se také snažit nacházet důležité, trvalé motivy Demlova díla a případně nacházet místo textu v rámci autorova díla. A někdy sáhnu i po jiném interpretačním přístupu.

To je jakýsi náčrt hlavních vztahů, o které mi půjde při interpretaci. Rovnou je však třeba předeslat, že se často může ukázat jen jedno hledisko jako nosné a jiná jakožto lichá. A je třeba se mít na pozoru především před rizikem „přeinterpretování“, nemluvit o tom, o čem nevíme, a tak ponechávat prostor nejen pro to, čeho se v díle Jakuba Demla sami nikdy nedovtípíme, ale i pro docela obyčejnou Demlovu svévoli a hravost, kterou je také třeba brát v potaz (a neutopit se v přespřílišném mysticismu, kdy „vše souvisí se vším“).

Co se týče textů jiných autorů, pokusím se vždy ptát, proč Deml daný text do *Šlépějí* začlenil.

A v neposlední řadě je třeba neopomenout ani samotnou podobu jednotlivých *Šlépějí* (Demlovo pojetí knihy!) včetně jejich výtvarných doprovodů, které příležitostně hrají významnou roli.

Pro lepší orientaci budu také texty členit do jakýchsi tématických celků, díky kterým nám lépe snad vyvstanou některé vztahy mezi texty (případně pouze jejich žánrová či jiná podobnost) a mějme samozřejmě na paměti, že už tím seskupováním zase jiné možné významy upozaduji. Ale není možné se snažit vyčerpávat všechny souvislosti, vždyť nemalou roli hraje také vlastní představitelství a životní příběh čtenáře. Proto mějme, prosím, na paměti, že dané souvislosti jsou jen ukázkou, výsekem z celkové sítě intertextuálních vztahů.

Svazek čtvrtý Šlépějí²⁷

První část čtvrtých *Šlépějí* tvoří dva články a jeden dopis – první Jakuba Demla s názvem *Příroda v díle Otakara Březiny* a druhý od Jana Šamalíka *O Františku Bílkovi* a nakonec tu máme tedy dopis Jakuba Demla právě Janu Šamalíkovi. Ještě než přistoupíme k rozboru těchto textů je třeba neopomenout, že hned při otevření těchto *Šlépějí* nás upoutá podobizna Pavly Kytlicové. Tímto obrazem symbolicky začíná nová část Demlova díla i života, kdy tato žena stojí po autorově boku až do své smrti roku 1932.

Pokusit se rekonstruovat logickou výstavbu úvodního Demlova článku o Březinovi by nemělo valného významu, i pokud by to bylo vůbec možné. Deml tu především vyznává lásku k díle „svého Mistra“ a viděno názvoslovím Václava Černého můžeme tento text chápat jakožto *kritiku impresionistickou*, neboli že texty, o nichž se píše (v tomto případě Otakara Březiny) jsou jen podnětem, příležitostí k rozpětí vlastních křidel obrazotvornosti a tedy je nutné číst takový text jakožto primárně podávající zprávu o autorovi samém, nikoli o onom podnětu.²⁸ A můžeme ho tak vnímat jakožto součást jedné Demlovy linie díla počínající *Slovem k Otčenáši Františka Bílka* a uzavírající se *Dílem Felixe Jeneweina*.

Co se tedy můžeme dozvědět o Jakubu Demlovi? Zaprvé: Deml ne poprvé a ne naposled usiluje o překlenutí rozporu mezi svým Mistrem-básníkem a Matkou církví. „Bude jednou třeba prozpytovat slovník Březinův a srovnat jej se slovníkem Církve. Uvidí se bezpochyby, že jest a navždy potrvá jeden jazyk, jenž u věže babylonské zmaten nebyl: jazyk božích dětí.“²⁹

Zadruhé: Básník je vrchol Stvoření, nebojme se říci Velekněz (viz bod přecházející). Duše Básníková jest líčena jakožto jakási alchymická pec věčnosti, do které čím víc věcí se uvrhne, tím více září a dané věci i bytosti vykupuje. Básník proniká veškerou temnotu a de facto navrácí svět do

²⁷ Vydal Jakub Deml, ve Štemberku na Moravě, 1919, výtiskli Kryl a Scotti v Novém Jičíně na Moravě

²⁸ Černý (1968)

²⁹ *Šlépěje*, sv. 4, str. 13

doby před Pádem.

Zatřetí: Novou triádu, oproti *Slovu k Otčenáši* netvoří již Březina-Bílek-Církev, nýbrž namísto Bílka přistupuje dosti překvapivě F. X. Šalda (prý pro pojetí přírody v jeho románu *Loutky i dělníci Boží*), o němž Deml tak emfaticky psal – a i románu se věnoval - obzvláště v předcházejících prvních třech dílech *Šlépějí*.

Začtvrté: Opět tu máme několik vynikajících ukázek, jak Deml jaksi apriori nerozlišuje mezi životem a uměním. Tak hned na počátku, chce-li uvést protiklad skutečného umění, uvádí prázdné tlachy a předstíranou zbožnost³⁰, případně jak rytmus básní jest mu zcela analogickým k rytmům v přírodě, včetně například rytmu dřeva (ve svém „pansofickém zápalu“ se dokonce nebojí říct, že tyto zákony začíná věda teprve objevovat).

Zapáté: Zásadní důraz je kladen na oduševnělé vnímání všemi smysly, v první řadě zrakem. *Vidění je bytí*, jest tu explicitně řečeno. Nemůžeme to považovat za krédo Jakuba Demla, toho, u kterého F. X. Šalda tak opěvoval právě schopnost vidět?

A na závěr ještě dva drobné dodatky: Mimo jiné se v článku dočítáme: „V žádném jiném díle u nás nevykřikly ozvěny *národních pohádek* tolika a tak oslňujícími světly, jako v díle Otokara Březiny. Již před mnoha lety toužil jsem nějaké slovo o tom říci, ale kdož ví, zda-li je ještě neřeknu, anebo neřekne-li někdo jiný.“³¹

Nyní se pokusím text Jana Šamalíka o Františku Bílkovi a odpověď Jakuba Demla pojednat společně.

Šamalík ve svém textu činí cosi velmi obdobného tomu, co Deml pár stran před ním. Výstava děl Františka Bílka v *kostele sv. Martina ve zdi* je mu podnětem k tomu, aby vyjádřil svá náboženská přesvědčení a, jak vidno po pár řádcích, je to člověk vsutku „nábožensky tvořivý“. Tak se téměř mimoděk dovídáme, že u něj je už „...překonán i pantheism.“³², podělí se s námi o představu, že když bůh tvořil svět, stvořil také demony a bohy; Krista činí článkem v řetězu velikánů jako Konfucius, Lao'c, Platón, Buddha, Komenský ad.³³ a na závěr dodává, že *Bílek spolu se Smetanou nejhloběji objevují českého Boha, jímž je Láska, pravý opak Boha německého.*³⁴

Jakub Deml odpovídá Janu Šamalíkovi velmi přátelsky a srdečně. Sebekriticky doznává (a zjevně tím míní svou již několikrát zmíněnou prvotinu): „...já jsem umění Bílkovu ještě mnoho dlužen, ba všecko. Tehdy, když jsem o něm mluvil a psal, ještě jsem neuměl mluvit, protože jsem neuměl mlčet.“³⁵ A k tomu ještě přidává definici „svého bojovného Krista“: „...[jest] Bohem, „který se rouhá“, tj. který odsuzuje privileje a kastovnictví“³⁶. Pozoruhodná je také předcházející trochu záhadná zmínka, o které je důvodné se domnívat, že se týká osudu jeho tragicky zesnulé lásky Elišky Wiesenbergové: „Jen co dobojuji ještě jeden boj, jestli v něm nevykrvácím.“³⁷ A na závěr dodává, že Bílkův *Ukřižovaný jest Kristem národa, který má nejsvětější právo na sebeurčení.*³⁸

Jenže dopis má ještě dodatek, ve kterém Jakub Deml přece jen bere zpět *českého Boha* a náhle rozhodně varuje, že není možné stavět Krista do jedné řady s ostatními výraznými osobnostmi.³⁹ A pod textem je výmluvný malý obrázek syčícího hada...

Pokusil jsem se alespoň částečně rekonstruovat argumentaci, neboť si myslím, že to je smysluplná ukázka jednoho z mnoha Demlových osobních mikro-dramat, kdy se jednak snaží smířit onen rozpor Kněz-Básník, ba téměř by se zdálo vše přijmout a nic nezavrhnout, do toho se mu – jako mnohým jiným- spojuje nacionální motiv s křesťanstvím, ukazuje se nejistý vztah k Františku Bílkovi, který kdysi rovnocenný s Březinou je nyní v prvním Demlově textu nezpomenut, ba nahrazen Šaldou, jenomže zároveň otiskuje chvalo zpěv na Bílkovu tvorbu a poté v dopise neopomene vzpomenout, jaký význam pro něj Bílkova tvorba má; avšak tím se nám objevuje ještě

30 *Tamtéž*, str. 1

31 *Tamtéž* str. 9

32 *Tamtéž* str. 27

33 *Tamtéž* str. 31

34 *Tamtéž* str. 36

35 *Tamtéž* str. 38

36 *Tamtéž* str. 39

37 *Tamtéž* str. 38

38 *Tamtéž* str. 39

39 *Tamtéž* str. 40

další rozpor právě ve vztahu k Janu Šamalíkovi kvůli jeho velmi osobitým náboženským názorům. Vidíme, že Deml je v této době „ve fázi tolerantní“ a upřednostňuje člověka před ideologií. Dokonce navíc víme, že to nebude trvat tak dlouho a v *Sokolské čítance* se Deml přesně tohoto začlenění Krista mezi jiné velikány také dopustí.

Ale tím vším bychom předbíhali, chtěl jsem především upozornit, kolik trhlin neklidné osobnosti Demlovy můžeme i v tak na první pohled klidné části jeho díla spatřit. Vždyť i v přátelském dopise může Deml uslyšet hadí zasyčení...

Do druhé části zařazuji Demlovu humornou zprávu *Svatý Pavel a Rakousko aneb Muňka vladislavský* společně s *Listy anonymními*, narušuji tím sice pořadí textů Šlápějí, ale věřím, že to poslouží k vyzdvihnutí jejich tématické blízkosti.

V *Muňkovi vladislavském* je s jízlivým humorem podána zpráva o setkání s duchovními v Třebíči, jak dokládá např. následující ukázka: „...děkan Trávníček (nejsem zvyklý patřiti do slunce!)“⁴⁰. Především však Deml líčí rozlíceně jejich loajalitu k Rakousku a protirepublikánské smýšlení.

Listy anonymní obsahují velmi silně náboženské, konkrétně kristocentrické úvahy – například jediným smyslem existence lidstva je podobat se Kristu⁴¹. Autor sám se staví do prorocké pozice: „Ale lidé! Slyšte hlas můj s majáku osamocенého do temnot nejhustších pronikat!“⁴² A dokonce vzkříšení Kristovo je zde ztotožňováno s vysněným koncem války – a dost pravděpodobně vznikem nového státu. Zajímavá je zde však také „politická linka“, dozvídáme se, že autorovi se nesmírně ulevilo, když mohl podepsat *Manifest českých spisovatelů* (otištěný ve druhých Šlápějích) a také jak usiloval o změnu smýšlení politických stran. A samozřejmě je tu plísněna církev za svou pasivitu: „Co možno myslit o kněžstvu v převážné většině, jež vymlouvá se nyní, že nemohlo vědět, tušit, jak válka dopadne a že proto bylo zdrženlivo?“⁴³

Pozoruhodné je tu především tedy ono bytostné sepětí náboženského a národního (což už byl významný motiv v oddíle prvním).

Třetí část tvoří tři texty: první Jakuba Demla *Úvod k čemusi* a dva texty Jaroslava Durycha *Přehled čehosi* a *Vznik „Cikánčiny smrti“*.

V *Úvodu k čemusi* Deml nelíčí nic jiného, než jak sám vtipně říká : „...[to] čemuž někteří správně říkají „slepá náhoda“ a my Prozřetelnost.“⁴⁴ Mezi mnoha jinými se tu poprvé objevuje Pavla Kytlicová (po boku Fr. Bílka), poprvé se také objeví plány o Slovensku a celé je to nesené úžasem nad tím klokotáním Života. Celý text končí zprávou o setkání s Jaroslavem Durychem a o tom, že bez tohoto setkání by nevznikly ony dva texty – k tomu se ještě vrátíme na závěr této části.

Následující dva texty Jaroslava Durycha si jsou velmi blízké – oba líčí vznik určitého textu, oba jsou značně sebeironizující, například: „Důvody pro. Předně vlastní ješitnost, abych se přesvědčil, že mohu i za nejnepříznivějších poměrů vysoukat ze sebe povídku, chci-li.“⁴⁵ A přidejme ještě jeden citát, z kterého jasně vysvitne, jakým způsobem tu je prezentováno umění: „Pravím tu nahou pravdu, beze všech příkras, třebaš vím, že tím vzbudím nevoli. Ale chci ukázat, jak převládá v tvorbě chladná, bezohledná kalkulace a vůle nad citem a vášní, aspoň v tomto případě.“⁴⁶

Ale dovolím si upozornit především na výjimečný začátek a konec druhé prózy. Na začátku Durych líčí, jak ztratil „... i intelektuální spojitost s rýmem i chápavost pro psychické momenty, které jako fermenty podporují básnickou tvorbu. Moje myšlení se dělo prósou, ať si sebevíce překypovalo obrazy.“⁴⁷ Proto se snaží věnovat místům či činnostem, které nějakým způsobem mají rytmus, např. procházení, čímž se text pozoruhodně spojuje s Demlovou zmínkou o rytmu v přírodě v části první. Vrcholem obou próz je závěr, ve kterých se Durych pokouší proniknout do prosódických tajemství jazyka: „Lidská řeč není tak jednoduchou věcí, že by se dala nahradit

40 *Tamtéž* str. 42

41 *Tamtéž* str. 76

42 *Tamtéž* str. 79

43 *Tamtéž* str. 80-81

44 *Tamtéž* str. 45

45 *Tamtéž* str. 49

46 *Tamtéž* str. 64

47 *Tamtéž* str. 59

jediným rejstříkem. Lidská řeč je orchestr nesčetných neznámých nástrojů.⁴⁸ Hlávky i slova působí na sebe navzájem a „[m]nožství kombinací jest nekonečné a jejich zákony dosud nejsou napsány.“⁴⁹ Lidská řeč je tedy svojí vlastní hudbou.

Bylo již řečeno, že Deml na konci svého *Úvodu k čemusi* píše, že bez jeho setkání s Demlem by nemohly vzniknout Durychovy texty *Zasvěcení* a *Cikánčina smrt*. A poté čteme texty Durycha o tom (a cítíme přitom jeho škleb), jak *psaní těchto textů byla jen a jen dřina a jen a jen racionální*. Tím vzniká mezi těmito texty napětí, vždyť Durych žádné setkání s Demlem vůbec nezmiňuje a zároveň samotné Durychovy texty mají své vnitřní napětí, tj. otázku, nakolik jde jen o výsměšnou masku autora a nakolik skutečně *takto* Durych tvořil. Ať tak či tak jisté je, že Durych je autor skutečně myslící, schopný ostré brilantní analýzy – je to skutečný antipod Jakuba Demla.

Těžko si lze představit dva tak zcela odlišné a přitom názorově blízké autory jako jsou Durych a Deml. Obzvláště, domnívám se, pozoruhodná jsou Durychova „zkoumání zvukové stránky jazyka“ a přidáme-li ještě citát: „Každé hnutí myslí, každý duševní děj dá se znázornit zvukem a pořadem slov, takže řeč nabývá tu jisté internacionální, všeobecné srozumitelnosti, právě tak jako hudba.“⁵⁰ Nedalo by se toto pozorování skvěle vztáhnout na tvorbu Jakuba Demla, jehož hudebnost jazyka byla častokrát zdůrazňována? *Jaroslav Durych dokáže promýšlet oblasti, ve kterých Deml se díky své umělecké intuici nalézá.*

Poslední část čtvrtých Šlápějí tvoří *Slovo závěrečné* a *A tak ještě něco*.

Stejně jako se poprvé ve Šlápějích ocitly příspěvky jiných autorů (nepočítaje samozřejmě dopisy a ohlasy na literaturu), tak se poprvé onen typický „šlápějový text“ dostává do „zadin“, tak jako kdysi za staroříšských časů *Studia*. A velmi „staroříšsky“ také Deml žehrá, byt zcela demlovsky s humorem na své finance (právě „usíná“, *proto* ty zvuky chrápání: „...khhchrrr – biskup Klein je sice Němec, ale kdybych měl ještě menší hlad než mám, namazal bych si Jeho Milost na krajíc chleba, kdybych ho měl – kchchchr...“⁵¹).

Poprvé tu vystupuje Pavla Kytlicová *po boku* Jakuba Demla a hned zazní z jejich úst *Synáčku* a z jeho *Mamičko*.⁵²

Líčí se tu také poválečné nepokoje ve Šternberku a poprvé tu také zastřeně, avšak výstražně zazní slovo *Žid*. Jde o příběh z minulosti, ve kterém Březina s Demlem rozmlouvají o jakési Němce, Březina říká, že *takto* by žádná Češka nikdy nešla a Deml dodá, že je to *pokřtěná židovka*.⁵³ Nenápadná poznámka jaksi mimochodem, přesto...

Šlápěje, svazek pátý⁵⁴

O pátých Šlápějích je vskutku těžké psát. Nejen tím, že zcela překvapivě jde o sbírku básní v rozmezí let 1907-19, a tak by se lehce ironicky dalo říct, že *Šlápěje páté* mají se *Šlápějemi* společný jen název. Druhý problém spočívá v tom, že – ať už je Jakub Deml vydal z jakýchkoli pohnutek – jde o slepé rameno Demlovy literární tvorby. Jde o Demla, který (stále ještě) hledá formu a ztroskotává na ní.

Abychom byli konkrétní, Deml například několikrát použije i zde v básních své slavné enumerace: „Vše jest v Něm, vše nevýslovné: / moc, věčnost, čistota, láska, / blaženost, světlo, vítězství, / jemnost a síla: / ve kruhu božství.“⁵⁵ To není poezie, to jsou jen prázdná slova. Ano, tyto „magické výčty“, kdy Deml, zdá se podléhá prosté síle a obraznosti slov zůstanou jeho doménou po celou jeho tvorbu, ale předností se to stává teprve jako součást jeho „vichru slov“, jakožto součást jeho nespoutané prózy.

48 *Tamtéž* str. 72

49 *Tamtéž* str. 72

50 *Tamtéž* str.73

51 *Tamtéž* str. 98

52 *Tamtéž* str. 92-3

53 *Tamtéž* str. 95

54 1919, ve Šternberku, 1919, vytiskli Kryl a Scotti v Novém Jičíně na Moravě.

55 *Tamtéž*, str. 33

Z formálního hlediska je také pozoruhodné, že Deml velkou většinu básní píše v rýmech, což obvykle nedopadá dobře. Když jde navíc o delší báseň, Deml je schopen několikrát zcela změnit stavbu básně, což bohužel nepůsobí jinak než rušivě (například báseň *Šílená*, jejímž předobrazem mohla by být Viktorika Boženy Němcové; z formálního hlediska je zase v úvodních básních k smrti Josefa Polláka patrná erbenovská inspirace).

Nejednou Deml spadá zcela překvapivě do banalit, například: „Z nás každý jinak, Bůh to sud’/ jde životem a vinu odpykává,/však duše každá, buď jak buď,/se dnes či zítra šťastnou stává.“⁵⁶

V básni *Ballada* z roku 1909, jež je značně autobiografická, tušíme prožitky, které Deml tak sugestivně vyliči v *Hradu smrti*, nyní je to ale nepřesvědčivé a plné konvenčních obrazů.

V zásadě je možné říci, že i v Demlových básnických počátcích je možné objevit typicky demlovské motivy: smrt blízkých (*K úmrtí Josefa Polláka, Ballada*), motiv pronásledování temnou postavou (např. *Dvě noci*), jež končí navíc překvapivě (opět zcela demlovsky), kdy se autor-postava se „zvěstovatelem bolu“ začnou společně smát; dále rozpolcenost na Noc a Den (báseň *Jitro*) „I Noc, i Den, ti oba v hloubce jsou/ a daleko ode mne jak sen...“⁵⁷ Ve stejné básni nalézáme také motivy strašlivých snů a samoty; z mnoha básní také velmi silně vyvěrá motiv nezakotvenosti, bezdomoví (např. *Oblaka*).

V zásadě je možné konstatovat, že čím větší je „prostor“ mezi autorem a básní, nejen co se týče formy, nýbrž i pokud např. „mluví cizími ústy“ jako v básni *Romance* či *Píseň Šilencova*, tím horší básně bývají. Naopak čím příměji k nám autor promlouvá, tím lepší (pravděpodobně) báseň bude. Například báseň *Nápis*, jež, jak praví dovětek, napsal v duchu na hrob své sestry. Nejlepší básní sbírky, domnívám se, pak jest báseň *Bude to má smrt* psaná volným veršem v nedávné době (tušíme, že by se mohla vázat k tragickým událostem Elišky Wiesenbergové). Avšak nejlepší text je - hořce budiž řečeno - text úvodní psaný prózou, kde mimo jiné zazní věty, které tak rádi přehlížejí ti, jež zase odjinud z kontextu vytrhávají Demlovy výroky „o jediné knize“. Nyní onen úryvek: „Moje dílo nikdy nebude hotové (ač je vždy pohotové), poněvadž nikdy nemůže býti celé, proto také já se mu nestarám o nějaký zvláštní titul...“⁵⁸

Šestý svazek Šlépějí⁵⁹

Tak jako na začátku čtvrtých *Šlépějí* byla podobizna Pavly Kytlicové, nyní na začátku *Šlépějí* šestých spatří čtenář podobiznu T. G. Masaryka.

Šesté *Šlépěje* můžeme pro lepší orientaci rozdělit na šest částí: první část obsahuje vcelku rozsáhlý (vzhledem ke *Šlépějím*) Demlův překlad z díla Bernarda z Clairvaux (*Pojednání o mravech a povinnostech biskupů* a výbor z jeho listů) a krátký *Výklad písně Mariiny* od Dionýsia Kartusiana.

V prvním spisu Bernard brojí proti zhýralosti prelátů a lačnosti po titulech v církvi; církev popisuje jako místo, kde na předních místech jsou ti, jež se derou dopředu. Při tomto nebojácném plísnění mravů v církvi zároveň jedním dechem akcentuje nutnost poslušnosti k církevní hierarchii, neboť bez církve nemůže člověk sám vůči Dáblu obstát. V závěru se autor omlouvá (těžko necítit lehkou ironií), pokud jeho upřímnost překračuje obvykle meze, neboť k tomuto spisu byl svým představeným vyzván a „...mrav a způsob obvyklý při psaní zachovávatí neumím.“⁶⁰

V textu Bernard zároveň projevuje svou horoucí zbožnost doplněnou okázalým (ne-li zálibným...) sebemrskáčstvím: „...z bahnitého jezera svědivých prsou svých i nyní ještě neustále vyvěrajíce [míněna: „hříšná hnutí ducha“ - JB], zaplavujíce a stříkajíce svojí špinou na jasnost velestkvoucí tváře tvé...“⁶¹ Je samozřejmě otázkou, do jaké míry jsou tyto obrazy skutečně Bernardovy a do jaké míry zde vstupuje svým osobitým překladem sám Jakub Deml⁶², ale je

56 *Tamtéž* str. 34

57 *Tamtéž* str. 32

58 *Tamtéž* str. 5

59 Vydal Jakub Deml 1919 v Tasově na Moravě

60 *Tamtéž* str. 49.-50.

61 *Tamtéž* str. 30

62 O tom, jak Jakub Deml zcela překračuje to, co běžně chápeme jako „překlad“, viz *Mystické překlady, Závěrečné*

důvodné se domnívat, že například v této pasáži nezůstal Deml jen v pokorné roli překladatele: „...avšak uchu všudy přítomnému z kteréhokoliv lesa skryšovitě obojetnosti a bodlinaté potměšilosti...“⁶³

Následují Bernardovy listy psané zcela v duchu listů apoštolských. Bernard píše daným lidem, protože se s nimi nemůže sejít osobně, píše velmi srdečně a upřímně, vždy přímo k adresátovi. Z úvodních dopisů ženám (mj. Svaté Hildegardě) chválí jejich cudnost a například z dopisu Ermengardě, hraběnce britonské, přímo vyzařuje Bernardův vášnivý duchovní cit lásky.

Za zmínku také stojí dopis Falkonovi, ve kterém velmi důrazně apeluje, aby Falkon odešel z města: „Co máš dělat ve městě, ty, jenž jsi byl vyvolil klášter?“⁶⁴ Z hlediska Bernardových absolutních požadavků je ten, který se vrací do světa (tj. do města), odpadlíkem. A stejně jako proti městu bojuje Bernard proti tehdejšímu nově vznikajícímu typu vzdělání, velmi pohrdlivě mluví o „mistrech děkanech“⁶⁵.

Domnívám se, že Deml našel ve sv. Bernardovi vlastní předobraz. Jistým způsobem tak chce vzkázat celé katolické církvi: *Podívejte, já sem patřím, ba dokonce jsem následovníkem toho nejcennějšího!*

Demlovi byl jistě velmi blízký Bernardův styl psaní „od srdce“, jistě v něm velmi rezonoval onen ostrý protiklad města a venkova/kláštera (Vždyť není to tak dávno, co ukončil svůj několikaletý pobyt v Praze.), na „demlovskou notu“ dost možná i zahrálo útočení proti světskému vzdělání, každopádně zcela jistě mu byl velmi blízký Bernardův duchovně-erotický vztah k ženám a v neposlední řadě pochopitelně i ono horlení proti zkaženosti církve, jež je však doprovázeno argumentem, že církev je nutná – sám člověk neobstojí. A také možná „Bernard jako neuskutečnitelný sen“ Demla přitahoval – tento obraz „nejmocnějšího muže církve stojícího mimo hierarchii“ (tak i čteme list papeži, ve kterém ho žádá, aby změnil své stanovisko...).

Možná dokonce Deml našel větší příbuznost, než si sám uvědomoval – domyslíme-li Bernardův lví podíl na druhé křížové výpravě, stejně jako spor s Abelárdem. Možná skutečně našel velikána-blížence podobně vláčeného mezi Nebem a Peklem⁶⁶.

Poslední dopis české šlechtě zaručující odpustky pro všechny, kdo se zúčastní Křížové výpravy, je pak nejlepší ponechat čtenářově vlastní imaginaci.

Třetím textem v této části je *Výklad Písně Mariina* od Dionýsia Kartusiána. Krom toho že jde o výklad ústředního hymnu mariánské zbožnosti, je skutečně těžké říci, proč si Deml tento text vybral. Učený, teologický rozbor čerpající výhradně z patristiky a Bible je všechno jiné, jen ne demlovský. Ale musíme chtít vše vysvětlit?

Druhou část tvoří *Listy anonymní*, tématicky velmi blízké a s velkou pravděpodobností psané stejným autorem jako *Listy anonymní ze čtvrtých Šlépějí*.

Opět je na první pohled patrná prorocká sebestylizace (dokonce drží Mojžíšovu hůl!), úvah jsou velmi kristocentrické, opět ona absolutní dichotomie Bůh X zatracení. Znovu se objevuje motiv modlitby a doufání v osvobození českého národa a odpor vůči tomuto tématu ze strany církve.

Zajímaví jsou zde však úvahy o budoucí Ústavě nové Republiky. Můžeme říci, že se tím otevírá ne nedůležitá část Demlova díla, jež bychom mohli nazvat „Sny o První Republice a desiluze z ní“. Demla s autorem *Listů anonymních* pojí totiž snění o Republice jakožto nové duchovní obci.

Třetí část tvoří krátké „prózy o zvířátkách a dětech“, nejprve *Dítě a král hadů*, kteréžto autorem je Jakub Deml (což se však dozvídáme až z obsahu), série drobných próz Pavly Kytlicové na toto téma, a také od Edmunda Zechentera (v překladu P. Kytlicové) pohádku *Brouček*

---

slovo.

63 *Tamtéž*, str. 27

64 *Tamtéž* str. 92

65 *Tamtéž* str. 89

66 Viz Chaloupecký (2013)

svatojánský⁶⁷.

V kratičké próze *Dítě a král hadů* (mohli bychom říci mini-dramatu) se setkává starý unavený had a malé dítě, had je na začátku osloven vypravěčem: „...láká tě jeho růžové masíčko, ale takto se světla nenapiješ!“⁶⁸ Překvapivě však dítě sdělí hadu své bolesti a ten díky tomu nalézá novou sílu a křičí: Na ně, vždycky na ně!“ Tak pravil Deml-had i Deml-dítě. Poznáte, kdy mluví který?

Prózy Pavly Kytlicové jsou jejím prvním autorským vstupem do *Šlépějí* a jak se dozvídáme i z čelního listu otištěného ve *Šlépějích*, jde dokonce o knihu, která byla samostatně vydána (je přetištěna celá, neboť čítá pouhých 27stran).

V těchto raných prózách nalézáme typicky demlovské „propriety“ - tak Pavla Kytlicová se vrací ke svým vzpomínkám na dětství, s obzvláštní zálibou cituje dětské výroky (tak jako Deml zaznamenává slova Borečkova), používá slova z nářečí, např. *Paňmáma*⁶⁹ a také líčí každodenní okamžiky – tak poslední próza začíná tím, jak ona, její manžel a Jakub Deml spolu rozmlouvají⁷⁰. Byť jde o autorčinu vzpomínku z dětství přece jen se právě tato poslední próza tématicky vymyká, neboť se zabývá nenaplněnou láskou svobodné staré dámy.

Do tohoto celku pak ještě patří líbezná kratičká pohádka *Brouček svatojánský*, jejíž příběh tak dovršuje v archetypální rovině sepětí nevinnosti zvířat a dětí v obrazu Betléma.

Čtvrtou část tvoří dvě prózy Jaroslava Durycha.

Obě povídky můžeme považovat ne-li přímo inspirované Demlovou poetikou, tak alespoň jí velmi blízké. Líčení zdevastovaného venkova obsahuje ostře kritický tón vůči moderní civilizaci a je velmi podobné (obzvláště v líčení neživých, nemrtvých lidí) popisu města v Demlově próze *Hrad smrti*. Závěr druhé povídky s tajemnou ženou působící jakožto postava nadlidská zase úzce koresponduje s Demlovým sklonem zbožšťování ženy⁷¹, jak od Demla dobře známe - i kdyby přímo v její blízkosti nezaznělo slovo *Domov*.

Pátá část obsahuje dopisy Jakubu Demlovi, především ty od Miloše Dvořáka, literárního kritika.

Miloše Dvořáka s Jakubem Demlem zjevně pojí nehynoucí úcta k Otakaru Březinovi, avšak, zdá se, Dvořák klade jemu naroveň Jakuba Demla. Miloš Dvořák o setkání s Demlem dokonce napsal báseň, která jeho dopisy uvozuje. Miloše Dvořáka navíc s Jakubem Demlem pojí zjevně jeho velmi silný křesťanský cit, doprovázený úctou k básníkovi jakožto postavě náboženské – tak je Otakar Březina srovnáván s Platónem tím, že objevil zcela novou zemi, kterou musíme teprve zalidnit a snad ještě výstižnější budiž tato citace: „Každý básník jest vlastně rolníkem, který obdělává svým skutky zemi, aby mu vydala úrodu svou.“⁷²

A konečně část poslední, šestou a zdaleka nejrozsáhlejší tvoří šlépějovitá mozaika dopisů, krátkých postřehů, úvah, polemik, věnování do knih apod. s názvem *Aby se do toho vidělo*.

Jelikož tato část má rozsah stejný jako například celé *Šlépěje osmé* (přibližně 180stran; a příležitostným zmínkám o plánech o Slovensku se budeme věnovat zvlášť), soustředíme se pouze na jedno malé a jedno velké téma.

Tím malým tématem je koncepce *Šlépějí* a její vývoj. Deml zde totiž popisuje, jak si před vydáním prvního dílu představoval své *Šlépěje* – každý svazek měl být samostatný, neměl obsahovat moc překladů a především píše: „...ani mne nenapadlo, že by do mého „časopisu“ mohl někdo přispívat kromě mne.“⁷³ Toto budiž ukázkou, že součástí *Šlépějí* je reflexe jejich vývoje a proměn.

A tím druhým skutečně velkým tématem je boj proti církvi hraničící s rozchodem s ní. Deml

67 Ten se sice nachází v jiné části *Šlépějí*, ale je tak tématicky spjat s předcházejícími prózami, že jsem se rozhodl jej zde zařadit.

68 *Šlépěje VI.*, str. 14

69 *Tamtéž* str. 157

70 *Tamtéž* str. 170

71 A. Wöll píše, že se v tomto „exaltovaném pěni hymnů na Ženu“ v české literatuře zcela vymyká a v kontextu středoevropské literatury to uvádí v souvislost se Šechinou viz Wöll (2006)

72 *Šlépěje VI.* str. 201

73 *Tamtéž* str. 292, viz více str. 292-4

celý oddíl začíná obvyklým referováním jak mu „církev ztěžuje život“, konkrétně jak mu konsistoř vydává „celebret s výhradou“ a přitom zjišťuje, proč plánuje jet na Slovensko. Poté se překvapivě vrací do staroříšských dob, kdy konsistoř úplně zakazuje Demlovi psát a překládat a kdy mu O. Březina píše, že se před ním právě *otevírají veliké obzory*.⁷⁴ Přibližně dalších 40 stran dále mluví o Masarykových výročí o armádě a říká, že to, co se má stát armádě – tedy co nejméně důstojníků, to samé platí pro církev – tedy co nejméně kněží. „Jinými slovy: každý člověk jest povolán státi se „důstojníkem“ a „knězem“: býti lepším a lepším a tedy soběstačným a tedy svobodným – anebo jinými slovy: všichni jsme povoláni k rovnosti, volnosti a svobodě....v dokonalosti.“⁷⁵ To už, musíme říci, jsou skutečně silné výroky i na Jakuba Demla. Jenž tím to zdaleka nekončí, vzápětí téměř mimochodem podotkne (s jak velkou ironií?): „...už tenkrát na mně bylo vidět, že ze mne farář jakživ nebude.“⁷⁶

Náhle však zazní trochu jiný tón, když Deml opět jen jaksi mimochodem řekne: „Člověku utýranému cestou dlužno něco prominout...“⁷⁷ A tento próteovský proud řeči pokračuje výrokiem, že *obětoval svůj klid a mír, žije jen pro pomstu*⁷⁸.

Dále: v již citovaném návrhu Miloši Dvořákovi, co by mohl napsat, ještě dodá: „Anebo o tom, kterak Jakub Deml se **snážil býti** knězem a básníkem.[zvýraznil - JB]“⁷⁹ Slyšíte, jak už Deml syčí?

Pozoruhodné je, že nyní na delší dobu témata týkající se církve utichají. Proč? Protože teď se nevěnuje knězi, nýbrž básníku. A jeho tón je výrazně pozitivnější, sebe charakterizuje: „...neuchopitelní jako plamen a nepřemožitelní – protože nic nechceme a oni všechno...“⁸⁰ A ještě: „Já totiž dávám to nejvnitřnější, neboť není možno potěšiti člověka, leč **svou vlastní smrtí** [zvýraznil – JB].“⁸¹ Co má být tou smrtí?

Deml poté se následně vyjádří o stržení Mariánského sloupu: vlastně ho strhli oni, „farizeové“ sami: „Nejedná se vám o víru, která hyne tím, že jste na místech, kde vás ani Kristus, ani národ nechce, nejedná se vám o víru, nýbrž o panování, nejedná se vám o evangelium, nýbrž o porobu Čechů.“⁸² A konečně již dojde k nebývalému výroku: „...ve zrušení nuceného celibátu vidím zdravý pokrok, al i z toho důvodu, že nemravné jest všechno, co jest proti přírodě a žádné dobro nemůže nahraditi zla zplozeného ze lži... (Totéž platí o „bohoslužebné řeči“ a slovem o všech zvyklostech a zřízeních, které dosud nejsou v souladu a v souhlase s přirozeností, s evangeliem a **což jest totéž: s demokracií** [zvýraznil – JB]. Cože platí? Napravit a nelze-li, tedy odstranit. Čím dřív, tím lépe.“⁸³ Na ně, vždycky na ně! - chtělo by se dodat.

Je to náhoda, že posledními *Šlépějemi* před odjezdem na Slovensko se Deml takto ostře pustí do církve? Copak to nepůsobí, jako kdyby za sebou v církvi pálil všechny mosty?

Šlépěje, svazek sedmý⁸⁴

Nejdříve k podobě těchto *Šlépějí*: sedmé *Šlépěje* jsou nejen jedny z nejrozsáhlejších, ale také jedny z nejhonosnějších – jsou vydány na *Šlépěje* v nezvykle velkém formátu a s bohatou obrazovou přílohou. Úvodní podobizna tentokrát patří Jaroslavu Durychovi, v této době velmi blízkému příteli, kterému je také věnována ústřední próza o slovenském pobytu – *Z mého okovu*.

Sedmé *Šlépěje* stejně jako *Šlépěje* předcházející začínají Demlovým překladem latinského textu – tentokrát o smyslu nářku na základě biblických textů od jezuitu Roberta Bellarmina (1542-

74 *Tamtéž* str. 240

75 *Tamtéž* str. 275

76 *Tamtéž* str. 277

77 *Tamtéž* str. 278

78 *Tamtéž* str. 281

79 *Tamtéž* str. 293

80 *Tamtéž* str. 295

81 *Tamtéž* str.. 293

82 *Tamtéž* str.. 313

83 *Tamtéž* str.. 323

84 Vydali Jakub Deml a Pavla Kytlicová, v Bělé u Bezděže v Čechách, 1920, vytiskli Kryl a Scotti v Novém Jičíně na Moravě

1621).⁸⁵ Styl textu je velmi systematický, a tudíž bychom mohli opakovat jen to, co již bylo uvedeno k textu Dionýsa Kartuziána – text je zcela protikladný stylu psaní i myšlení Jakuba Demla.

Pozoruhodnější je, že základní obraz Bellarminův, totiž holubice jakožto vzoru pro člověka, neboť stále *úpi, je čistá a prostá*, tento alegorický výklad - de facto čtení z přírody jako by to byla kniha - je velmi blízký Demlovi samému (a dost možná se od podobných církevních textů takto ke skutečnosti a obzvláště přírodě přistupovat naučil).

Z hlediska obsahu se text věnuje nářku (dle textu: „úpění“), které nepramení z okolností tohoto světa, nýbrž z faktu malosti a hříšnosti člověka, jenž jedině takto může stále zůstat před tváří Boží: „...úpěními nikoli přirozenými, nikoli obyčejnými, nýbrž takovými, kterých lidský jazyk vyslovit nemůže.“⁸⁶ Neoslovilo právě toto Jakuba Demla – pěvce tajemství života?

Tento text velmi pravděpodobně Deml překládal na Slovensku a nemůže nás nenapadnout – nesouvisí toto hlavní téma úzce se slovenským zklamáním (kterému se budeme věnovat níže)?

Další próza Jakuba Demla *Setkání* může být krásnou ukázkou toho, jak Deml může rozehrát se svým čtenářem rafinovanou hru masek a odkrývání. V příhodnou chvíli (kdy se také ukáže proč) ji spojím s *Listy Pavle Kytlicové*. Jmenuje se *Setkání* a již sám tento název, domnívám se, je součástí oné hry. Vždyť jen si to shrňme – na závěr třetích *Šlápějí* jsme se dozvěděli, že Deml bydlí ve Šternberku u Kytliců, na počátku čtvrtých *Šlápějí* jsme spatřili podobiznu Pavly Kytlicové a v jejich závěru se již objevila po Demlově boku, do šestých *Šlápějích* Pavla Kytlicová dokonce vstupuje autorsky a Šlápěje sedmé (snad „nejdemlovštější“ známka toho, že jest již právoplatnou životní družkou autora) vydává Jakub Deml *společně* s ní. A také už víme, že plánovali odjet na Slovensko...

A hle, nyní čtenář *Šlápějí*, jenž jistě se zájmem čte podrobnosti z Demlova osobního života, začíná číst povídku s názvem *Setkání*. O čem jiném by to mohlo být než *jak to celé...?*

S tím Deml dozajista počítá a počíná své proslulé „mluvení z cesty“, které je rafinovanou hrou odkrývání a skrývání autora. A tak se hned na začátku dozvídáme, že Deml kdysi napsal *jakousi povídku o lidech z různých manželství, kteří se do sebe zamilovali*, mluví o tom, co znamená „mluviti pravdu“, objevuje se výrok: „nelze přelstít život“ a poté ještě „přisazuje“: „Jsem hotov a vy čekáte něco nemravného. Prosim, nezádejte od člověka nemožnosti, nenaléhejte na něj, aby vám řekl pravdu.“⁸⁷ A dále dodává, že jedni ho považují za svatouška a druzí naopak⁸⁸ a ještě „k tomu samému odjinud“: Deml vypráví, že když ženy s muži tančili, on ležel sám v borovém lesíku jako *herec, kterého nikdy nezavolají na jeviště*.⁸⁹ A s ironií sobě vlastní nakonec dodává: „Nechci nikoho prozrazovati a proto raději řeknu, že se to stalo mně...“⁹⁰

A poté *konečně* začne vyprávět cosi jako pohádku o Radvanovi a Rastislavě. Krom toho, že se postavy pohybují v jakémsi zvláštním polomýtickém světě, zároveň s tím zuří obrovská válka, Radvan několikrát ztroskotá s letadlem (jednou u Kanárských ostrovů) a když se vrací do svého rodného kraje, jsou tam agrárníci, bolševici ad. Dovolím si říct, že tento rozpor je velmi rušivý, a proto dílo není umělecky zdařilé.

Podívejme se však, jak je líčen Radvanův rodný kraj: „Cítil se mezi svými rodáky jako mezi dětmi a miloval je všechny bez výhrady, nevýjimaje ani toho faráře, neboť viděl a věděl, že je každý na svém místě a to místo, že není určeno náhodou, nýbrž jako od věčnosti, protože o něm nerozhoduje člověk, nýbrž krajina.“⁹¹ Je zřejmé, že Deml mluví s láskou o svém rodném kraji (i s detailem faráře Floriána) – je to pochopitelné, tuto povídku píše dosud ještě v Topolčankách, avšak nepřátelské atmosféře. A není již rozhodnut odjet?

A jak se mluví o Rastislavě? „Všem věcem a celé té krajině dala ona duši a smysl, radost a pohyb a cíl.“⁹² A hle – v *Listech Pavle Kytlicové* píše Deml o jejich *setkání*: „Ale když jsem uviděl

85 Zajímavostí je, že Roberto Bellarmin byl v roce 1621 papežem Piem X. Svatořečen. R. Bellarmin byl také přímým účastníkem sporu Katolické církve s Galileem Galilei.

86 *Šlápěje* VII., str. 8

87 *Tamtéž* str. 48

88 *Tamtéž* str. 49

89 *Tamtéž* str. 49

90 *Tamtéž* str. 50

91 *Tamtéž* str. 52

92 *Tamtéž* str. 50

Vás a mluvil s Vámi a když jsem Vám naposledy podal ruku a když už jste se mi ztratila z očí, řekl jsem si v duši: „Teď by ses mohl vrátiti, neboť uviděl jsi **smysl a cíl** své cesty.[zvýraznil JB]“⁹³

Radvan a Rastislava se potkají krátce jen dvakrát, podruhé, když ona kráčí po boku manžela. Radvan na ni pohlédne: „...a kdyby ji měl pojmenovati, nazval by ji pohřebišťem nadějí.“⁹⁴ A hle, v Listech Pavle Kytlicové čteme: „...všechno vaše strašné utrpení měla jste čistě napsáno na obličejích i na očích...“⁹⁵

Ale jak si počít s oním možná přepjatým motivem, že Radvan se začal radovat ze světa a začal vnímat krásu teprve poté, co se Rostislava narodila (aniž by ji byl znal)? Domnívám se, že by stačilo pouhé konstatování, že Deml je také autorem knihy *Miriam*, kde božská a pozemská žena spolu výrazně splývají, ale přesto nahlédneme znovu do Listů a vidíme, že po setkání s Pavlou K., Deml nejdříve píše chvalo zpěv na Stvoření a samozřejmě mluví tak, jako by tomu bylo vždy: „Veliké tajemství, svaté tajemství je život a my jsme povoláni, abychom to chápali a čím více toto pochopíme, tím budeme živější, zdravější a šťastnější a nakonec budeme se klaněti Tajemství, kterého ani chápat nebudeme.“⁹⁶ A dodejme ještě jeden výrok adresovaný již přímo Pavle K.: „Chvěji se. Jako by se mi stalo svaté Zjevení. Bojím se, že nejste ve Štenberku a že se jmenujete Anděl Boží a Vaše Listy že nejsou psány na této zemi.“⁹⁷

Jenomže pozorný čtenář, který se i této hry dovtípl, čekal přece na ještě na něco jiného. Na vysvětlení toho, jak je možné, že Deml nejdříve bydlí u manželů Kytlicových a poté odjíždí s paní Kytlicovou. A pan Kytlica dokonce občas přijíždí na návštěvu! Tak jak to tedy je?

Jiří Žáček ve své *Demlovianě* píše, že Marie Vodičková (ano, ta, která odešla s Timotheem Vodičkou) mu vyprávěla, jak si pan Kytlica našel během První války milenkou (kterou si poté vzal a měli spolu dítě), a proto ono utrpení Pavly Kytlicové, a proto s tím, že Pavla Kytlicová odjede s Jakubem Demlem, všichni tři nadšeně souhlasili. Ke stejnému závěru došla i Alena Blažejovská během práce na rozhlasovém pořadu *Zelný rynek* o Pavle Kytlicové při studiu dopisů mezi Jakubem Demlem a Pavlou Kytlicovou. A zcela zřetelně se nám to potvrzuje i z korespondence s F. X. Šaldou.

Tím se nám konečně osvětluje smysl onoho úvodního „mluvení z cesty“ před samotným příběhem o Radvanovi a Rastislavě, neboť Deml nikdy nepíše nic jen tak, vždy jde o osobní zápas. A v tomto případě se v Demlovi sváří jeho touha říci úplnou pravdu s ohledy na druhé. Nečekaný a málo známý rys Jakuba Demla! A náhle docela jinak zní slova z úvodu *Setkání*: „Jsem hotov a vy čekáte něco nemravného. Prosím nežádejte od člověka nemožnosti, nenaléhejte na něj, aby vám řekl pravdu.“⁹⁸

A poslední poznámka – v *Dopisech Pavle Kytlicové* se objevuje „chvalo zpěv na Tajemství“, text, ve kterém sám autor jasně a působivě mluví o svém „uměleckém кредu“ a také o obtížích při porozumění jeho dílu: „Jaký jest smysl mého života? Tajemství. Jaký jest smysl mého utrpení? Tajemství. Jaký jest smysl mých radostí? Tajemství. Co chci vzývati? Tajemství. Čemu se chci klaněti? Tajemství. Co hledám zrakem a sluchem, jda svou cestou? Tajemství! Proč o mně říkali a říkají, že jsem nesrozumitelný? Protože ctím a miluji tajemství. Bůh jde našim životem jak zlatá žíla balvanem. Bůh mlčí ústy, kterých nemá, ale ustavičně se projevuje událostmi, kterých má na miliardy miliard. Každá naše myšlenka, každý náš skutek, každý zjev a projev přírody – jsou Boží události, jsou Boží myšlenkou a slovem. Každá Boží myšlenka jest hotovou věcí. Drahá sestro, uklidňme a upokojme se: *víme více*, než smíme říci, *víme více*, než můžeme říci: a *děje se s námi více, než víme*... Klačme se tajemství – klidně a pokojně.“⁹⁹

Zásadní prózu *Z mého okovu* reflektující nejuceleněji dojmy ze Slovenska pojednáme v samostatném oddílu, stejně jako text Júlie Piesocké *V prvej sláva a utrpení Slovenska* a článek Stanislava D. Todta *Ze Slovenska*.

---

93 *Tamtéž* str. 142

94 *Tamtéž* str. 55

95 *Tamtéž* str. 142

96 *Tamtéž* str. 140

97 *Tamtéž* str. 143

98 *Tamtéž* str. 48

99 *Tamtéž* str. 147

Stejně jako v předcházejících i čtvrtých Šlápějích objevují se dva texty Jaroslava Durycha, tentokrát eseje *O čtení* a *O myšlení*.

Pro oba texty jsou typické Durychovy originální, provokativní, snad bychom mohli říci, nietzscheovsky stimulující úvahy.

V eseji *O čtení* například - krom všech jiných pozoruhodných postřehů o tom, co do důsledku znamená čtení jako řemeslo – doceňuje nízkou literaturu s odůvodněním, že jsou v ní místa, která literatura vysoká dosud neobjevila. Není to zcela demlovské, ono vstoupení nízkého a banálního do velké literatury?

V eseji *O myšlení* čteme, trochu nadlehčeně řečeno, hanořeč na rozum (nikoli prostě oné ironie, že autor je zjevně velmi a dobře myslící): vždyť *od Stvoření světa nikdo ničeho nevymyslíl*¹⁰⁰ a básník nemůže nikdy nic vymyslet, vždyť básník sám je podobným *nástrojem jako jeho pero*.¹⁰¹ Je nutné dodávat, jak moc tato slova platí pro básníka Jakuba Demla?

Další část kromě pohádky zapsané A. Škultétyem *Lomidrevo*, tvoří ještě text Júlie Piesocké *Svadobné obyčaje v Machulinciach* a od stejné autorky krátká povídka *Starý Greguš*. Spojujeme tak slovenské pohádky, lidové tradice a slovenskou literaturu v jedno, neboť tyto oblasti si Deml sám vytkl za cíl zkoumat.

V následujících dvou interpretacích se odchýlíme od zavedených zvyklostí a budeme dané texty popisovat v kontextu s jinou literaturou a budeme se snažit dovodit, co nám tyto články mohou snad prozradit o Slovensku jakožto historické dokumenty.

Pohádka *Lomidrevo* je téměř totožná s pohádkou Boženy Němcové *Neohrožený Mikeš* a můžeme si být zcela jisti, že jde o dvě různá zaznamenání původně jedné předlohy.

Právě díky téměř naprostou totožnosti příběhu vyvstávají však pozoruhodné rozdíly: 1) Jména postav – ve verzi Boženy Němcové jde o civilní jména Bobše, Mikše a Kuby, zatímco v té verzi slovenské jde o Lomidreva, Valivrcha a Miesiželeza. 2) Měřítka – Zatímco Němcové verze se přece jen pohybuje ještě v lidských měřítkách – Mikešova síla je demonstrována tím, že jeho železná hůl váží 25 liber (tedy cca 12kg), oproti tomu Lomidrevo ve čtrnácti letech nosí 8-10 dubů na jednom rameni¹⁰² (podobně tam, kde Mikešovi postačí sud masa, Lomidrevo musí naporcovat 100beranů). 3) Mikeš pomocí kouzelné svíčky draky uspí a poté je zabije, Lomidrevo je vhazuje (a oni jeho) do potoka železného či oloveného... 4) Pozoruhodný je především závěr pohádky: Jakmile se Mikeš, který sám všechny princezny vysvobodil a svými kamarády byl zrazen, objeví na hradě, oba jeho bývalí kamarádi utíkají, neboť tuší, co by je čekalo; zatímco v Lomidrevovi se dočteme: „Král' chcel tým dvom svoje dcéry odňať a potrestať ich; ale Lomidrevo to nedopustil, že si ich vraj i ti zaslúžili.“¹⁰³ A tak Lomidrevo poté žije se svými dvěma přáteli – kteří se ho pokusili zabít a přisvojit si veškerou odměnu – šťastně až do smrti...¹⁰⁴

Co z těchto rozdílů můžeme vyvodit? Docela jistě jde říct, že verze A. Škultétyho¹⁰⁵ je výrazně původnější; se svými fantaskními, téměř mýtickými obrazy (např. ono vzájemné házení se mezi Lomidrevem a drakem do potoka olova), s již zmíněnými nelidskými, „gargantuovskými rozměry“ siláckých výkonů postav a nezapomeňme také na jména postav vyjadřující prostě živly, nikoliv běžné lidské postavy. U verze Boženy Němcové je naopak velmi zřejmé zcivilnění, „odfantasknění“ a bohužel také – přizpůsobení se etickým normám doby¹⁰⁶; zatímco ve verzi Škultétyho můžeme považovat za „triumf autenticity“ právě to, že onen šokující motiv z nepotrestání zrádců (ba naopak, že jsou odměněni stejně jako hrdina - a hrdinou samým!) zůstává.¹⁰⁷

100Tamtéž str. 115

101Tamtéž str. 107

102Tamtéž str. 113

103Tamtéž str. 127

104Drobných rozdílů je mezi dvěma pohádkami ještě více, nepokládám však za nutné jít do detailů.

105Jak se dočteme *Ze slovenské čítanky* roku 1864

106Samozřejmě není zde dostatek prostoru a chybí mi také erudice, abych se mohl zabývat tím, zda šlo o zásah sběratelky či v lidových vrstvách již pohádka prošla takovou proměnou.

107Velmi podobné šokující motivy, jež vposledku zvýrazňují „podstatu pohádky“, tj. že není příběhem z tohoto světa, nalezneme např. v pohádkách bratří Grimmů – např. V pohádce Věrný Jan ad.

Věřím, že díky předcházející komparaci můžeme věrohodně konstatovat alespoň to, že Demlovi se musela líbit divoká obraznost dosud „nezglajchšaltované“, ryzí pohádky.

A zvláště nám tato zjištění rezonují s dalším textem: To, o čem referují *Svadobné obyčaje v Machulinciach* je opravdu *velmi* podobné těm, které líčí R. Flacier v knize *Život v době Periklově*. Pokud je tedy zápis Júlie Piesocké autentický, pak nezbyvá než konstatovat, že jde skutečně o ukázkou pozoruhodné časové i prostorové kontinuity evropské lidové kultury! A nesvědčí to také o tom, že slovenský venkov stále ještě žil v jakémsi bezčase?

Poslední krátká povídka *Starý Greguš* (také od Júlie Piesocké) je skutečně vyprávění, s kterým se čtenář běžně nesetká. Jsou to autentické vzpomínky autorky na stejnojmennou postavu. Nejdříve se dovíme, jak všude možně pracoval, poté, jak autorce, ukradl „jeslový žebříček“¹⁰⁸, „hrdě zapíral“ a když byl odhalen nevědoucí ženou, šel domů a ženu - zbil. „Ináčej bol on dobrý muž a starostlivý otec.“¹⁰⁹, říká autorka a s dojetím líčí, jak pilně zpíval náboženské písně, obzvláště ve svých posledních dnech...

To je skutečně atypický popis charakteru, při kterém, zdá se, autorce nečiní problém rozpor, jenž pro nás je nepřeklenutelný.

V části nazvané *Dva moje články loňské* útočí Deml velmi ostře především proti katolické církevní hierarchii (články mají příznačné názvy *Žába na prameni* a *Rozkol*), obzvláště ostrého útoku se dočká koncepce austrokatolicismu jakožto nedokončeného schizmatu (bohužel si Deml neuvědomuje, že v obecné rovině je to námitka proti jakémukoliv spojování universálního s nacionálním...), naopak proti rakouským biskupům trochu paradoxně zaútočí, že „...jsou nábožensky a tím i národně impotentní.[zvýraznil JB]“¹¹⁰ Velmi ostré útoky jsou zde také namířeny proti bolševikům a jaksi mimochodem se zde objeví první Demlův explicitní útok proti Židům, kteří se objevují ve výčtu nepřátel hned mezi bolševiky a Turky. Následuje oslavná báseň legionářům, jež vystihuje ještě čerstvé opojení ze zrodu nového státu a z návratu hrdinů.

Proč mohu vydávati takové knihy?

Jde o pozoruhodnou esej, ve které Deml explicitně vyjadřuje svůj vztah ke knize. Zároveň jde o pokračování „nově otevřeného prostoru Šlépějí“, tj. psaní o tiskařích, knihkupcích a všech dalších, kteří se na Demlových knihách podílejí. Možná by však vhodnější metaforou bylo *bourání stěn*, neboť, domnívám se, můžeme tyto texty vnímat jako součást Demlovy snahy zrušit veškeré bariéry mezi ním a čtenářem, aby tam v žádném případě nestálo nic jako neosobní knihkupecký průmysl; a ti přátelé, kteří se na knihách podílejí, nechť se stanou i jejich součástí! Jde o Demlovu potřebu (byť, ano stylizovanou, jak už jsme viděli) *nic nezatajovat*, dosáhnout co nejintimnějšího kontaktu se čtenářem.

A co nám tedy...ale nechme už mluvit autora samotného: „Jaký jest můj vztah ke knize? Na to odpovídám všemi svými knihami a tu a tam ve svých knihách a hlavně tím, že si je všechny vydávám sám a že mne netěší ani nejskvělejší nabídky kteréhokoli velkonakladatele... Pro mne jest kniha bytostí živou... Mou knihu může vydati, na prodej nabízet, ale i sázeti a tisknouti a vázati jen člověk, nebo jak často říkám a toužím a věřím a vím: přítel... kniha, ale jen kniha a nikoli „předmět obchodu“ jest věc mravní a úctyhodná... Jsem katolický tasovský křesťan a vlastenec. Takový je tedy asi můj poměr ke knize.“¹¹¹ Deml tedy zjevně vnímá knihu jako cosi *posvátného*, jako umělecké dílo. Vždyť jak jinak bychom mohli vysvětlit Demlovu houževnatost, který se zadlužuje, kde jen může jen proto, aby jeho knih měly odpovídající vzezření. A iv poslední deklamaci tušíme, že tato úcta ke knize má pochopitelně do velké míry vyvěrá z křesťanské tradice.

Závěrečnou část *Zametám před svým prahem* pojednám detailněji v části o Slovensku.

108Příznávám, že netuším co to je.

109 *Tamtéž* str. 185

110 *Tamtéž* str. 189

111 *Tamtéž* str. 194

Jakuba Demla Šlěpěje, svazek osmý¹¹²

Již nepřekvapivě se v nových *Šlěpějích* objevují dva texty Jaroslava Durycha, avšak překvapivě jimi osmé *Šlěpěje* začínají.

Předtím však ještě musíme tradičně již říci slovo o vzhledu tohoto dílu: *Osmé Šlěpěje* jsou polovičního formátu oproti dílu předcházejícímu a krom úvodního listu nemají také žádná vyobrazení. Deml k tomu v tomto svazku říká: „Začínám šetřit a začínáme-li šetřit, dlužno šetřiti ve všem...“¹¹³ Souvisí to také s tím, jak ho „finančně vysálo“ stěhování ze Slovenska? Jenomže už po návratu do Čech vydal Šlěpěje sedmé, které jsou, jak bylo řečeno výše, přesným opakem...

První text s názvem *Císař* je povídkou, odehrávající se v podobně zvláštním bezčasí a neurčitu jako jeho povídka *Sen z šestých Šlěpějí*. Tématem je paradoxní „inscenování císařství“ na osamělém, omšelém hradě, avšak s nutným blahosklonným povolením měšťanů – to vše za zvuku tikání hodin, jež jednou svým posledním úderem ohlásí konec času.

Danou povídku můžeme na jedné úrovni jistě vnímat jako provokativní obhajobu starých feudálních ctností oproti měšťáctví (po „durychovsku“ se vši „krvavou rozhodností“), zároveň však fatalisticky vyjevující zánik těchto ctností. Pak je tu jistě rovina druhá hlubší – tedy čtení této povídky jako temnou alegorii existence individuality v moderním věku.

Druhý text s názvem *Potřeba gotiky* je jakási mnohvrstevná ostře sarkastická úvaha o nevyhnutelném nástupu komunismu, který „...nešetří obrysů individua.“¹¹⁴ V masce nelidsky racionálního myslitele (jenž na začátku například dovodí, že *oltář z katedrály ještě skončí v muzeu, ale co s těmi neprakticky velkými okny?*¹¹⁵) a s typicky durychovským zápalem pro to vůbec nejtemnější autor také vyvozuje, že lidská vynalézavost se nejvíce rozvíjí primárně z touhy po vraždě a mučení. A nepochybný pokrok dějin spočívá v tom, že dokážeme člověka likvidovati čím dál civilizovaněji: „...škrtniti, dusiti, otravovati, podřezávati a rozptylovati své škůdce co možná slušně a důstojně, hieraticky a s noblesou.“¹¹⁶ A jako tedy na počátku *gotiky* stály všechny katovny, mučírny a strašlivé války, pohlédneme-li nyní na naše továrny a velkoměsta, lze tušiti novou rodící se gotiku! A tak za oním šklebem autora cítíme upřímný děs z valících se lokomotiv dějin.

V druhé části se zaměříme na velmi blízké texty Júlie Piesocké: *Povery slovenského ludu v Machulinciach* a *Priadky*. Oba texty se, jak již název napovídá,¹¹⁷ se věnují pověrám a zvykům slovenského lidu: „...tento dobrý ľud slovenský, zatratený v jeho materinskej reči si zachoval vzdor besnej maďarizacie, prenasledovania a otroctva, jeho povery, zvyky a spevy, ktoré sú mu sväté a milé, tak jako aj jeho zvláštny kroj.“¹¹⁸ A to, o čem vypovídají tyto texty primárně (s mnoha krásnými lidovými zpěvy) je tedy skutečnost, že slovenský lid žije ve světě, který je stále *okouzlený*: vypovídající je například pozoruhodný zvyk, že v pátek je zakázáno zpívat, neboť v pátek Panna Maria pláče pro Krista a kdo by zpíval, obnovoval by Kristovy rány. *To* je jistě v představách Jakuba Demla svět jemu nekonečněkrát bližší, než celý onen oficiální kulturní život První republiky. Že však skutečnost je o dost složitější, uvidíme vzápětí.

V další části znovu Jaroslav Durych, tentokrát však v nezvyklé roli recenzenta. Durych posuzuje knihu E. Baumanna *La paix du septième jour* s apokalyptickou tematikou. Knize především vytýká, že Satan je tam zcela banální a dospívá k tvrzení, že První světová válka byla taková, protože člověk byl ponechán sám sobě, jinak to *odporné trápení bez invence a důmyslnosti vysvětlit nelze*.¹¹⁹ Durch zde také ohledně První světové války dojde k pozoruhodnému postřehu (jenž svědčí o tom, že nepodléhal duchu doby): „Bylo Německo a Rakousko zástupcem Zla? To jest

¹¹²Vydali Jakub Deml a Pavla Kytlicová v Tasově na Moravě 1921

¹¹³Šlěpěje VIII, str. 140

¹¹⁴Tamtéž str. 30

¹¹⁵Tamtéž str. 25

¹¹⁶Tamtéž str. 28

¹¹⁷Priadky opravdu mluví o zvycích spjatých s předením.

¹¹⁸Tamtéž str. 40

¹¹⁹Tamtéž str. 79

právě tak pochybné, jako že dohoda byla zástupcem Dobra.¹²⁰ A musíme podotknout, že to je pohled, který do té doby určitě nebyl vlastní Jakubu Demlovi – jenomže teď již vzhledem k okolnostem (viz slovenská část) je hořce zklamaný z Československé republiky. Nebo by snad Deml ještě před dvěma lety takové věty otiskl a nemusel se vůči nim ohradit?

A pak tu Durych dochází k dalšímu zaznamenání hodnému postřehu o umění: „Umění nezná zákazu psátí, ať o čemkoliv. Ale umění má svůj závoj, své mistrovské inkognito, své allegorie, svou šetrnost a úctu a svůj strašlivý smích jako pancíř, který chrání a zachrání vše, co jest příliš krásné a posvátné.“¹²¹ Nejsou to opět slova tak padnoucí na Jakuba Demla? Toho, který „píše o všem“, ale přitom častokrát narazíme na jeho závoj...a ten jeho smích!

Další část tvoří esej Miloše Dvořáka s názvem *Pohádky v díle Otakara Březiny*. Připomeňme souvislosti: 1) Dvořák rozvedl jednu z ústředních myšlenek úvodní Demlovy eseje ze čtvrtých Šlápějí. 2) Ve *Šlápějích* šestých psal Deml Dvořákovi „Napiš nějakou studii o něčem, co by zajímalo mne a mé přátelé. Například o tom, kterak jazyk Březinův shoduje se s jazykem katolické církve...“¹²² 3) V závěru sedmých Šlápějí, čteme v dopise M. Dvořáka: „...Jedna věc mě neustále pronásleduje a myslím také nepřestane, dokud se jí nezbavím. Jsou to Pohádky v díle Otakara Březiny.“¹²³

Máme tedy před očima jednu z krásných ukázek, jak texty napříč *Šlápějemi* mohou jiný text ohlašovat, mohou si navzájem protirečit, jeden může apelovat, aby byl jiný napsán apod.

Na celém eseji je navíc zjevné, že Miloš Dvořák je myšlenkově velmi blízko Jakubu Demlovi, dá se říci, že propracovává dále pojetí kněze-básníka, jenž vykupuje svět a tak i sám sebe a činí tak pomocí alegorického výkladu pohádek. Tak se například dozvídáme, že *každý kámen, strom, zvíře je v básníkovi zakletou princeznou*.¹²⁴ Přesvědčen o náboženské hloubce pohádek dovozuje, že dějí-li se pohádky s námi, je to Peklo, dějí-li se v nás je to Očistec.¹²⁵

Další samostatnou část tvoří bohužel umělecky nepříliš zdařila báseň Františka Odvalila¹²⁶ plná konvenčních obrazů, která nicméně svým ústředním tématem, totiž sedlákovou svázaností se zemí, snad vyjadřuje Demlovu neutuchající touhu zakořenit (kterou na Slovensku nemohl uskutečnit).

O závěrečné části *Pata, špička, celá noha* bude taktéž řeč ve čtvrté části.

III. Slovensko-české potýkání

Vzájemné styky až do vzniku společného státu a „přerušovaný zdroj“ slovenského národa

Máme-li za úkol stručně shrnout slovensko-české vztahy, domnívám se, že bude nejvhodnější začít u dvou významných postav tehdy ještě nerozlišeného dvojjedineho národního obrození. V zásadě je totiž možné říci, že všechny předešlé příležitostné kontakty obou národů¹²⁷ neměly trvalejšího dopadu¹²⁸, tedy až na jedinou, avšak velmi významnou výjimku – totiž *vliv české reformace*. A tím nemíníme jen evangelickou migraci do Horních Uher doby pobělohorské v čele s Janem Ámosem Komenským, nýbrž v první řadě především rozšíření jazyka Bible kralické jakožto

¹²⁰Tamtéž str. 79

¹²¹Tamtéž str. 86

¹²²Šlápěje VI., str. 293

¹²³Šlápěje VII., str. 245

¹²⁴Šlápěje VIII., str. 89

¹²⁵Tamtéž str., 95

¹²⁶Musím přiznat, že mi není známo, jaké styky měl s tímto literátem.

¹²⁷Jsem si vědom, že jde o anachronismus, v zájmu zjednodušení promítám „dějiny národa“ do minulosti, ačkoli samozřejmě o slovenském národě nemůže být do 19. století řeči.

¹²⁸Stehlík (2009), str. 21

jazyka spisovného v evangelických oblastech Slovenska ve století šestnáctém.¹²⁹

Vraťme se tedy do doby národního obrození k oněm zmíněným dvěma postavám, jimiž jsou pochopitelně míněni Jan Kollár a Josef Šafárik. Předtím však ještě drobné varování: vydáváme se do časů, kdy vidina „vzkříšení národa“ byla stejně *realistická* jako tehdy zcela běžné blouznění o panslavistickém sjednocení¹³⁰ a v této době živelného vytváření představ o tom, čeho vlastně má být dosaženo se pojmy jako *kmen*, *větev* či *národ* víceméně svévolně zaměňovaly. Proto následující krátký exkurz nemá být ani toliko o tom, co přesně si dané osobnosti myslely a představovaly (to je nejednou těžké poznat), nýbrž prostě o tom, jaké problémy a rozpory vyvstávaly v době teprve postupně se uvědomujícího a diferencujícího národního obrození.

Tedy: sám Šafárik se roku 1826 vyslovil o samostatnosti slovenského kmene, byl však proti konstituci samostatného slovenského jazyka¹³¹, Kollár jako nejhrolivější představitel všeslovanské jednoty spatřoval československou jednotu především jako předstupeň vytouženého sjednocení. Oba si však byli velmi dobře vědomi, že není možné, aby Slováci prostě jen přijali spisovnou češtinu; jejich pokusy o slovakizování češtiny byly však zásadně odmítnuty Jungmannem i Palackým¹³². Sám Kollár se vyjádřil v tom smyslu, že Češi nechtějí *vzájemnost* (další ze záhadných pojmů česko-slovenských dějin), nýbrž *čechizaci*¹³³, přesto se však oba podřídili většině, tj. Čechům.

Následující slovenská generace v čele s L'udovítem Štúrem nejdříve hájila v jazykové otázce mírně poupravenou bibličtinu, avšak mnohem více než např. Kollár si uvědomovali nutnost budovati národ odzdoľa¹³⁴. A byl to nakonec právě sám Štúr, kdo pochopil, že je zapotřebí společného jazyka, díky kterému je možné překlenout náboženské i regionální hranice a teprve poté pohnout ustavující se národ (větev, kmen?) k aktivitě. Vždyť právě poupravená bibličtina by těžko měla šanci rozšířit se mimo evangelické oblasti (která navíc byla dosti vzdálena jazyku běžných lidí), stejně jako předcházející pokus Bernolákův byl přijat pouze oblastí katolickou; proto se také L. Štúr v předmluvě ke knize *Nauka reči slovenskej* z roku 1848 tak významně hlásí k Bernolákovi jakožto svému předchůdci¹³⁵ (náboženské rozdělení) a ještě větší prostor věnuje otázce proč nářečí středoslovenské je *tou jedinou, pravou, původní slovenštinou* (rozdělení regionální).¹³⁶

Česká strana tento základní krok v konstituci slovenského národa sebestředně nazvala „odlukou“, přestože pochopitelně neexistoval žádný československý národ, od kterého by se byla mohla „odloučit“¹³⁷, ba dokonce navzdory tomu, že L. Štúr Čechy ujišťoval, že se rozhodně od nich nechtějí „odtrhnout“¹³⁸ (Jde ostatně o podobné ohýbání dějin jako když se *Vyhnání* nazývá *Odsun*). Proti tomuto Štúrově kroku se ostře postavil básník Jan Kollár, který z Prahy vydal sborník *Hlasové o potřebě jednoty spisovného jazyka pro Čechy, Moravany a Slováky*. Důležitou roli však sehrála podpora Štúra váženým slovenským básníkem Jánem Hollým, který celé své dílo sepsal v bernolákovštině, čímž se dostal do paradoxní situace, kdy podporou „věci národní“, odsunul originální znění svých *národních* eposů na „vedlejší kolej“.

Vtom přišel však revoluční „meruösmový“¹³⁹ rok, který „klíček slovenského národa“ uvrhl do „mlýnských kol dějin“. Maďarské liberální prostředí prodchnuté silným nacionalismem v čele s Kossuthem v *tom lepším případě* jakékoliv snahy štúrovců ignorovalo. Štúr se tedy nakonec rozhodl postavit tvrdě proti revolučním snahám Budapeště a spojil se s konzervativními silami v monarchii v čele s císařem. Během revoluce Slováci schválili *Žiadosti slovenského národa*, které požadovaly

129Mezi další události společných dějin (avšak, jak již bylo konstatováno, bez trvalejšího významu) můžeme počítat vpravdě polo-mýtickou spolupříslušnost k Velké Moravě, jejíž součástí bylo i knížectví nitranské či působení českých husitů v Uhrách v čele s Janem Jiskrou.

130Viz Macura (1995)

131Brock (2002), str. 53

132Tamtéž str. 55

133Tamtéž str. 59

134Chmel (2009), str. 10-40

135Ještě před Bernolákem se o totéž, avšak s mnohem menším úspěchem (ostatně i fundovaností) pokusil Josef Ignác Bajza. Viz. Pražák (1922)

136Ludovít Štúr: *Nauka reči slovenskej* (Predmluva) In: Patera, Chmel (1997), str. 43-47; v souvislosti s tímto problémem dialektů slovenského jazyka se používá výmluvného obrazu „vaření třech hrachů“.

137Patera, Chmel (1997), str. 8

138Tamtéž str. 9

139Zažitý termín slovenské historiografie, je o archaický výraz pro „osmačtyřicátý“.

nejen všeobecné volební právo, ale především přeměnu Uher ve svazek rovnoprávných národů¹⁴⁰.

Reakce Vídně však nesplnila slovenská očekávání, byť vzhledem k tomu, co přijde poté, je možné období bachovského neoabsolutismu a dobu před vznikem Rakouska-Uherska označit za *období nejmenší represe*. Každopádně slovenský národ se ještě v době „znamení zrodu“¹⁴¹ ocitl tváří tvář titánským silám, které deklarovali buď lhostejnost jako panovnické kruhy, anebo plán asimilace jako Maďaři. A v tomto „zrychleném revolučním čase“ se také do velké míry konstituovala celá řada základních postojů¹⁴² – od ostře protimaďarskému postoji slovenského národního hnutí (vskutku, těžko mohli mítí postoj jiný), přes čekání na zásah vyšší moci, tj. Ruska – které gigantické maďarské povstání doslova utopilo v krvi – a také bohužel po pasivitě, jakožto ponaučení z beznadějnosti drobné práce tváří tvář maďarizační mašinérii. A od L' Štúra samého pochází i zásadní hodnotová stanoviska, kdy vše západní jest hodnoceno jakožto dekadentní - ale o tom ještě později.

Jakési oživení slovenské aktivity přichází v 60. letech – v roce 1861 vyhlášují *Memorandum národa slovenského*, které již velmi střízlivě v kontrastu s radikálními *Žiadostmi* žádá pouhé elementární uznání slovenského národa (*samozřejmě bez úspěchu*); v roce 1863 zakládají Matici slovenskou a také v této době první tři slovenská gymnázia.¹⁴³

Hlavním centrem slovenského národního hnutí se v této době stává Turčianský sv. Martin, (kde bylo přijato zmíněné Memorandum a sídlila zde Matica). Mezi nejvýznamnější představitele patřili především Svetozár Hurban-Vajanský či Jozef Škultéty. Martinští bývají často prezentováni jako jacísi pasivní defetisté (takový byl mj. názor Masaryka a hlasistů), je však třeba zdůraznit, že pod nápoem maďarizačního tlaku obzvláště od roku 1875 – který byl zcela nesrovnatelný se situací v Předlitavsku a s ničím si nezdal s praktikami rusifikačními¹⁴⁴ - bylo samo o sobě výkonem hodným obdivu pouhé deklarování příslušnosti ke slovenskému národu. Vždyť Martinští se nacházeli v pozici, kdy po krátkém nadechnutí byly všechny jejich národní instituce zrušeny a gymnázia zavřeny. I proto jejich vytrvalé vydávání *Slovenských pohľadů* od roku 1881, které „udržovaly to poslední, co bylo možné udržet“, je nutné nahlížet v kontextu zoufalé situace jako důležitý akt hájení posledních zbytků národní svébytnosti.

Jak vidno dlouho jsme se nezmínili o české straně a jejímu vztahu ke Slovákům, a to z jednoduchých příčin, neboť po kodifikaci slovenského jazyka vzájemné vztahy do velké míry ochladly. Nechvalně pamětihodným ujišťováním F. L. Riegra v Budapešti, že není záležitostí Čechů, co se děje za řekou Moravou. Rieger touto politikou chtěl dosáhnout maďarské podpory i – jak doufal - českého vyrovnání, leč neúspěšně. Pro nás jde o dobrou ukázkou toho, jak ona tolikrát deklarovaná nehynoucí bratrská láska se přespříliš snadno mohla zvrátit v obyčejný politický handl. Jako druhou nešťastnou událost společných dějin můžeme uvést vydání almanachu *Nitra* Jozefem Miloslavem Hurbanem v roce 1876-7 – posledním žijícím druhem L' Štúra (a mj. otce Vajanského) – v češtině. Hurban totiž na sklonku svého života viděl, v jak katastrofální situaci se slovenský národ nachází a pokusil se tedy těsněji přimknout k národu českému s pomocí českých slovakofilů R. Pokorného a A. Heyduka. Přestože dané texty neměly velké umělecké úrovně a i svými hodnotovými stanovisky se musely míjet s většinou české společnosti, přece jen je signifikantní, že tento zřetelný symbolický akt zoufalého volání o pomoc byl Čechy oslyšen.¹⁴⁵

A jakéže to hodnoty byly v Nitře vyjadřovány? Nyní se vrátíme, jak jsme slíbili, k onomu poslednímu bodu Štúrova odkazu: Jde o jakousi extrémní formu konzervatismu, která jakékoliv vlivy ze Západu hodnotí jako dekadentní¹⁴⁶, a tak pro čelní představitele slovenského národního hnutí byli například lumírovci zavrženihodní¹⁴⁷.

Již jsme konstatovali, že slovensko-české vztahy byly od Štúrovy kodifikace spisovné

140Křen (2005), str. 172

141Termín i název zásadní knihy V. Macury.

142Chmel (2009), str. 17

143Křen (2005), 217

144Křen (2005), 219

145Ilustruje to také do velké míry osamocení slovakofilů jako byl R. Pokorný či A. Heyduk.

146Štúr například zastává „pozoruhodné“ tvrzení, že západní žal např. byronismu je dekadentní proto, že jde o žal subjektivní, zatímco žal slovenský je objektivní, protože vyvěrá z nerovnoprávného postavení vlastního národa (viz. Chmel (2009), str. 10-40.

147Šmatlák (1988), str. 421,2

slovenštiny víceméně minimální. To bylo ještě stvrzeno hranicemi politickými, tedy vznikem Rakouska-Uherska r. 1867.

Teprve v 80. letech se začíná angažovat nová slovakofilská generace především v čele s Karlem Kálalem, který neúnavně píše o Slovensku do novin, píše také knihy a organizuje bezpočet kulturních akcí (k této osobnosti se vrátíme v další části).

Za zmínku jistě stojí činnost Československé jednoty (již Kálal zpočátku předsedal), která však vrcholu své aktivity dosáhne za Josefa Rotnáglu – Čecha, kterému pravděpodobně svými aktivitami můžeme uznat nejvíce zásluh vůči Slovensku do vzniku Československa.

Československá jednota podporovala například tiskové orgány slovenského národního hnutí a přímo si kladla za cíl hrát roli instituce dokončující slovenské národní obrození¹⁴⁸. Přestože Rotnágl také zastával čechoslovakistické stanovisko (jako všichni slovakofilové), dokázal být výrazně diplomatictější než Kálal, který svými jasnými postoji nemálo popouzel „martinské jádro“. Rotnágl také od roku 1908 organizoval Luhačovické porady k podpoře a vzájemnému poznávání mezi Čechy a Slováky. Zároveň tato setkání několika českých nadšenců s čelními představiteli slovenského národního hnutí výrazně odhalovala nevyváženost vzájemných vztahů a také do velké míry zrcadlila, jakou obě tato národní hnutí urazila cestu.

V zásadě je však možné konstatovat, že teprve černovskou tragédií roku 1907, při které bylo zabito uherskými četníky 15 Slováků, se vzedmula vlna zájmu české veřejnosti o Slovensko¹⁴⁹. V této době podnikal Andrej Hlinka turné po českých zemích a například v Plzni si tohoto „zástupce brutálně utlačovaných“ přišlo poslechnout na 7000 lidí. Pozoruhodné je, že Hlinka – zřejmě pod vlivem veleúspěšného přednáškového turné, kdy za 43 dní absolvoval 35 přednáškových večerů – mluvil o jednotě českého a slovenského národa.¹⁵⁰ A velmi charakteristické pro oba národy je, že nadšení z Andreje Hlinky rychle vyprchalo, jakmile začal kárat český antiklerikalismus a pokrokářství.¹⁵¹

Ke sklonku 19. století však vyrůstá již nová generace Slováků, která se na (ne)aktivitu Martinských dívá velmi kriticky. V Praze se pod vedením mentora T. G. Masaryka formuje skupina Detvan, která v roce 1898 začíná vydávat časopis Hlas. Tito tzv. „hlasisté“, mezi něž patří např. Vavro Šrobár či Anton Štefánek se v duchu Masarykově hlásili k nutnosti „drobné práce pro národ“, avšak dle hodnocení R. Chmela jim *chyběla hloubka, koncentrace a ona skutečná masarykovská neúnavná píle*.¹⁵² K tomu je třeba připočíst jejich rozkolísanost v otázce národní identity (od indiferentnosti po čechoslovakismus) včetně masarykovsky ostrých proticírkevních postojů naprosto cizích slovenskému lidu (70% Slováků bylo v této době součástí katolické církve, drtivá většina zbylé části součástí evangelíků a rozhodně nešlo o „formální příslušnost“ po českém způsobu). A tak navzdory jejich nepochybně přínosnému výrazně demokratičtějšímu myšlení (jako první kupříkladu publikovali i protinázory zatímco martinští dosud běžně uvrhovali autora „nepřátelského názoru“ do klatby), je bohužel nutné konstatovat, že jejich skutečný vliv nemohl být velký. A snad ještě na závěr k onomu „masarykovskému realismu“ hlasistů – nebyli paradoxně mnohem realističtější právě martinští, kteří si uvědomovali, že situace slovenského národa nemá žádného realistického východiska, a tedy jedinou naději jest právě nový „zásah shůry“, který zpřevrací všechny staré pořádky?

Tento vytoužený zásah skutečně nastal, byť ne Rusy, nýbrž naprostým válečným vyčerpáním evropských velmocí a zhroucením starého světa. Jistě by však Martinští ani v nejhorší noční můře bylo nenapadlo, že jako „deus ex machina“ navrátí se do nově vzniklého soustátí jimi nenáviděný a opovrhovaný – a nyní triumfující – první prezident Československé republiky Tomáš Garrigue Masaryk.

148Stehlík (2009), str. 118

149Tamtéž str. 101

150Tamtéž str. 97-8

151Tamtéž str. 104

152Chmel (2009)

Společné soužití v novém státě

Z výše řečeného vyplývá, že oba národy vstupují do nového soustátí v naprosto odlišné situaci – Češi jakožto národ s plně rozvinutou sociální strukturou, zatímco Slováci ve stádiu opakovaně „přerušovaného zrodu“. Pravděpodobně můžeme říci, že do fáze „masového hnutí“ vstoupili Slováci až ve 30.-tých letech¹⁵³. Že Slováci v prvních letech mnohem více trápila „otázka chleba“, než-li „věc národní“ o tom se zevrubně rozepisuje F. Peroutka ve svém díle *Budování státu* a za jeden z hlavních dokladů této skutečnosti můžeme vnímat překvapující výrazné vítězství Sociálních demokratů na Slovensku v prvních demokratických volbách roku 1920.¹⁵⁴ Tím však výrazně předbíháme, na Slovensku ještě totiž dlouho dohasínala oficiálně již skončená První světová válka.

Tedy jen v co největší zkratce: jedním z největších problémů nového československého soustátí bylo stanovit jeho jihovýchodní hranice, neexistoval totiž žádný historický útvar, od něhož by slovenská část mohla odvodit své hranice (dokonce i ony „Horní Uhry“ nebyly nikdy jednoznačně vymezeny)¹⁵⁵. Maďaři proto i přes prohranou válku stále ještě doufali v co nejmenší územní ztráty; zatím se pouze pod velkým tlakem stáhli na demarkační linii (československou armádou bylo obsazení Slovenska dosaženo teprve 20. ledna 1919) a v čele s hrabětem Károlyim vytrvale svět a ještě více Slováci samé informovali o své – trochu okatě rychle nabyté – demokratičnosti¹⁵⁶. Když však 20. března 1919 se Maďaři dozvěděli, že jejich územní ztráty budou ještě drastičtější (Dohoda jim nařizovala stáhnout se o 50-80km do vnitrozemí), události nabraly turbulentní spád. Karolyi se pokusil o politický vabank, šance však využili komunisté a pod vedením Bély Kúna zřídili Maďarskou republiku rad. Nový režim koncem května napřímil všechny síly, aby znovudobyl Slovensko, což se během pouhých 14 dnů podařilo ze dvou třetin. Ve východní části dokonce zřídil Slovenskou republiku rad. Situace byla o to dramatičtější, že pokud by dobyli i Podkarpatskou Rus mohli se maďarští bolševici spojit se Sovětským svazem. V českém tisku se nicméně o této válce referovalo jen okrajově; česká veřejnost byla už prostě připravena užívat si „plodů míru“.¹⁵⁷ Nakonec musela zakročit Dohoda, která vynutila stažení maďarských vojsk a Maďarská republika rad se nakonec pod vojenským tlakem zhroutila. Znovuobsadit Slovensko československou armádou se podařilo teprve v průběhu července 1919.

Pokusit se být jen ve stručnosti nastínit komplexitu česko-slovenského vztahu v novém soustátí je dosti obtížné. Zatímco u Čechů bylo Československo „znovuzrozením samostatnosti českých zemí v jejich historických hranicích“ (a k tomu zcela nečekané území navíc) a nový prezident (nehledě na minulost) opěvovaným hrdinou; pro Slováci byla situace výrazně složitější – bylo sice několik dohod mezi českou a slovenskou stranou za války¹⁵⁸, stejně jako fenomenální úspěchy československých legií, jak již však bylo řečeno, většinově dosud národně neuvědomělí Slováci se mnohem obtížněji s tímto „neočekávaným soustátím“ ztotožňovali.

Že nové soustátí bude přijímáno problematicky, zesílil i fakt, že přední pozice ve správě Slovenska zaujali hlasisté, věrní žáci Masaryka v čele s Vavro Šrobárem jakožto „diktátorem Slovenska“, kteří neměli ve slovenské společnosti víceméně většího vlivu.

Další výraznou nesnází byla hospodářská zaostalost Slovenska oproti české části, která navíc byla umocněna zpřetrháním staletých vazeb v Uhersku a nutností vybudovat zcela novou infrastrukturu. Čteme-li eseje slovenských politiků a myslitelů ze sborníku *Slovenská otázka ve 20. století* vidíme, jak často se k ekonomickým otázkám vracejí.¹⁵⁹

¹⁵³viz Chmel (1997)

¹⁵⁴Peroutka (1998), str. 214: Sociální demokraté dostali překvapujících 510 000hlasů, zatímco strana ľudová (která už tehdy se vehementně označovala za zástupkyni slovenského národa) jen 235 000.

¹⁵⁵Jinak řečeno se znovu objevil problém, že Slováci nebyli tzv. „historickým národem“, tedy nikdy neměli „své území“, proto je také Maďaři (na rozdíl od Chorvatů) nikdy nehodlali uznat jakožto národ.

¹⁵⁶Károlyi například věřil, že případným plebiscitem zachrání pro Uhry větší část Slovenska, viz Peroutka (1998), str. 151

¹⁵⁷Peroutka (1998), str. 181

¹⁵⁸Clevelandská dohoda 1915; Pittsburská dohoda 1918, která zaručovala Slovákům samosprávu a stala se častým argumentem politiků Ludové strany.

¹⁵⁹Např.: Peter Zaťko: *Postavenie Slovenska v ČSR ze stránky hospodárskej a politickej, L. Novomeský: Česko-slovenský rozpor*, M. Hodža: *Nie centralizmus, nie autonomizmus, ale regionalizmus v jednom politickom národe* ad. In: Chmel (1997)

S touto zaostalostí Slovenska souvisí i obdivuhodná (a nutná) česká pomoc tisíce úředníků, učitelů ad – za 20 let byl například prakticky z ničeho vybudován celý systém slovenského školství. Zároveň pravděpodobně i „bez pomoci populistických řuďáků“ by na neinformovaný lid obzvláště první vlny českého živilu musely takto kolonizátorsky působit (uvědomíme-li si onu nestabilní situaci, kdy už jednou byli Češi vyhnáni *a teď se zase místo Maďarů vracejí*). Nicméně jak podotýká D. Rapant, se vznikem CSR vlastně začíná *společensky institucionalizovaný národní život*¹⁶⁰.

Velká nespokojenost ze slovenské strany se ozývala, také co se týče skutečně velmi tuhého pražského centralismu, proti kterému vystupovala především Ludová strana s opakovanými návrhy autonomie. Že šlo o nesmírně politicky citlivé téma, svědčí nejen skutečnost, že sama delegace amerických Slováků po návštěvě Slovenska konstatovala, že autonomie není vzhledem k zaostalosti krajiny nyní (1919) možná¹⁶¹ a také skutečnost, že jednou z nejvýraznějších postav slovenského autonomistického hnutí byl Vojtěch Tuka, který, jak bylo dle M. Stehlíka prokazatelně dokázáno, byl maďarským placeným agentem.

A také nemůžeme nezmínit zásadní rozdílnost v postoji k církvím, a to především co se týče Čech a Slovenska. Zatímco v Čechách se boří mariánský sloup jakožto symbolu dynasticko-církevní nadvlády, na Slovensku je církev (většinově katolická) naprosto nezpochybnitelnou, o čemž se přesvědčí brzy ne jeden příliš pokrokářský český učitel. Jednotným slovenským tlakem navíc bylo zabráněno Čechy tolikrát deklarované odluky státu od církve.

Avšak všechny předešlé body (snad s výjimkou náboženských postojů) je možné považovat za dílčí, ne-li dokonce někdy zástupné jednoho zásadního problému, totiž ideologie **čechoslovakismu**.

Problém čechoslovakismu

Peroutkovo *Budování státu* jest dodnes nepochybně jedním ze zásadních pramenů o době vzniku Československa, přesto zarazí, že Peroutka – myslitel, který již tolikrát projevil výjimečné kritické myšlení (např. schopností distancovat se od masarykovského pojetí české otázky spisem „Jací jsme“) - podléhá sám falešné koncepci československého národa.¹⁶²

Odkud tato teorie pramenila?

Je třeba konstatovat, že pro to byly objektivní politické důvody: na Versaillské konferenci byla právě ona „existence československého národa“ naprosto stěžejním argumentem proč takové soustátí jako Československo vůbec může vzniknout. Tento „československý národ“ byl navíc oficiálně stvrzen ústavou z roku 1920. Zpětně však na první pohled zarazí, jak sveřepě byla tato hypotetická národní jednota hájena a prosazována, přestože naprostá většina Slováků, snad s výjimkou V. Šrobára a I. Déreera tvrdila opak.¹⁶³ A opět nacházíme pro to důvody politické: Češi se zrakem obráceným tradičně na Západ, nevěnovali těmto hlasům pozornosti a jakékoliv snahy o narovnání vztahů za První republiky odmítli s jednoduchým argumentem: *Máme mnohem naléhavější problémy*¹⁶⁴, čímž byli pochopitelně myšleni hlavně Němci s tichou „počtářskou výtkou“, že kdyby Slováci opravdu chtěli být samostatní, bylo by jich - *Slováků* méně než Němců ve státě *československém*. Že tento problém nebyl druhořadý, neřku-li administrativní, se projevilo vždy při jakékoliv vážnější krizi a naposledy se tento nevyřešený problém plnou silou demonstroval po roce 89.

Snad nejkřiklavějším příkladem této čechoslovakistické ideologie jsou profesori na bratislavské Komenského (sic!) univerzitě V. Chaloupecký a A. Pražák, kteří tak z hlavního

¹⁶⁰Pichler (2011), str. 93

¹⁶¹Viz Stehlík (2015)

¹⁶²I když je třeba jasně říci, že mnohem diferencovaněji a umírněněji než jiní – vysvítá např., že Peroutka si uvědomuje, že „skutečné českoslováctví“ je věcí budoucnosti a připouští možnost, že se Slováci mohou vydat jinou cestou (str. 157), na druhou stranu dosti tendenčně hodnotí např. schopnost Martinských „nevzdát se slovenského národa“ jako pouhou bezmoc, která navíc velmi vyhovovala maďarským zájmům; také nechápe nevděk Slováků vůči Slovakofilům v čele s Kálalem – v čem jiném, než že jim všichni tito „obětavci“ do omrzení opakovali, že jsou Češi stejně jako oni, jen na to zapoměli...

¹⁶³Zvláštním případem je M. Hodža, který, snad můžeme říci, se nacházel přesně „mezi Šrobárem a Hlinkou“.

¹⁶⁴Stehlík (2015)

slovenského města de facto Slovákům dokola vysvětlovali, že jsou Češi. Čteme-li Pražákovy *Dějiny spisovné slovenštiny po dobu Štúrovu*, čtenář velmi lehko odliší podrobné líčení dějinných souvislostí od náhlých útoků *a la teze*, které obvykle netvrdí nic jiného než že ono „slovenské osamostatnění“ bylo pouhým podlehnutím tlaku Maďarů¹⁶⁵. Přestože V. Chaloupecký nezastával tak zjednodušující esencialistické stanovisko národa jako Pražák, věren svému plamennému temperamentu nevynechal jedinou příležitost, aby vyvracel jeden mýtus slovenských dějin za druhým (např. o tisícileté porobě)¹⁶⁶, aniž by ho bylo byt' jen jedinkrát napadlo, že jeho situace je analogická hypotetickému Němci, který by v Praze v době předbřeznové exaktně vyvracel pravost Rukopisů...

Čechoslovakistický tlak do velké míry deformoval slovenskou politiku, kdy bylo nesmírně obtížné se vyvázat z černobíle dichotomie: čechoslovakismus X autonomie.

Dalším příkladem je reforma spisovného jazyka roku 1931, které se pokusila slovenský jazyk uměle přiblížit tomu českému. Nepřekvapí, že se jí díky masivním protestům Slováků nepodařilo prosadit.

Ale vraťme se zpátky k Ferdinandu Peroutkovi, neboť on, ačkoli zastáncem čechoslovakistického stanoviska, stále poctivě myslí a nebojí se odhalovat rozpory (byť jemu samému nepříjemné)¹⁶⁷. Zaměříme se tedy krátce na jeho článek *Jen toužebné přání* z roku 1929 spolu s vynikající odpovědí slovenského básníka a politika Martina Rázuse.

Peroutkův článek je pozoruhodný právě tím, jak se pokouší uhájit své stanovisko a přitom svou poctivou reflexí naráží na protirečivou skutečnost. Dočkáme se tedy i takto upřímných slov: „Čtu-li knihy o tomto předmětu, vím docela dobře, že jsme národ jeden. Dívám-li se však na život a nepoužívám-li jiných informací než těch, které mi mohou dát moje oči, vidím, že zatím jsme ještě národové dva... Národ československý je zatím ještě více pojem politický a vědecký než věc pevně stojící v životě a ošlehaná větry skutečnosti.“¹⁶⁸ A ještě snad k těm knihám, které autor o tomto předmětu čte: Peroutka jasně říká, že pro univerzitní vědu je otázka jednoty dávno rozřešena a navíc „bylo vědecky dokázáno“, že slovenština není jazyk, nýbrž dialekt¹⁶⁹. Nicméně sám dodává, že ví, že národ nežije vědou a takto se Slováci nepřesvědčí. Přesto věří, že Slováci jednou budou *psát česky*. (!) Svou úvahu končí mnohoznačným: „...chtít být zvláštním národem, už to je půl národní skutečnosti, i kdyby jiných znaků nebylo.“¹⁷⁰

Martin Rázus¹⁷¹ v reakci na tento článek upozorňuje na dvě zásadní skutečnosti: jednak se jaksi mimoděk i u Peroutky ukazuje, že onen československý národ není nic jiného než národ *český*, který jaksi „nakyne“ o milióny Slováků: „Tedy nie nijaká vývojom vytvorená českoslovenčina, ale čeština.“¹⁷² A druhý argument, který odhaluje zásadní mezeru Peroutkovy argumentace je ten, že Češi přece „nesedí s rukama v klíně“ a jen si nepřejí, aby se Slováci rozhodli být Čechy, nýbrž: „Túžobné želanie tohoto druhu u širokých vrstev, alebo v celých národov nedajú se jako také vôbec predstaviť, lebo masy nespravujú sa jako ten-onen jednotlivec galantnosťou, ohľadom, ale proste záujmom, pričom je od túžobného želania k túžobným činom veľmi ľahko prejsť, a už je kolízia.“¹⁷³ Rázus navíc vtipně neopomene připomenout, že jestli něco Čechy nepřestává strašit, pak to jsou zas „jen túžebná želania“ Němců. A zbývá dodat, že Peroutka si neuvědomil, že součástí tohoto nátlaku jsou nepochybně, ne-li v první řadě, ony vědecké a vzdělávací instituce. Není to totiž tak, že i když univerzity dokazují, tak národy neposlouchají, nýbrž že prostě univerzity *nemohou* vyřknout nad existenci či neexistenci národa soud. Výstižně tuto problematiku shrnuje F. Vodička: „Bylo to právě subjektivní vědomí české, které rozšiřovalo (přirozeně s využitím všech znaků příbuznosti i všech historických a kulturních kontaktů) české národní společenství na společenství československé. A bylo to subjektivní vědomí slovenské, které rozhodlo (s využitím všech faktů skutečné odlišnosti) o

165K podobnému závěru dojde také Arne Novák, jenž postupně své čechoslovakistické stanovisko revidoval; A.

Pražákovi píše, že navzdory jeho erudici a mnoha pozoruhodným postřehům má odpověď už dávno připravenou..

Patera, Chmel (1997), str. 165-7

166Více viz vynikající a originální monografie Ducháček (2014)

167Tuto jeho schopnost můžeme postavit do rozporu např. s „bigotním čechoslovakismem“ E. Beneše.

168Patera, Chmel (1997), str. 124

169*Tamtéž*, str. 123-4

170*Tamtéž*, str. 124

171Po naše účely postačí ho popsat jako „evangelického a intelektuálnějšiho Hlinku“.

172S *Tamtéž*, str. 125

173*Tamtéž*, str. 125

realitě pocitu a tím i požadavku samostatné národní identity.¹⁷⁴

Na závěr bychom neměli opomenout slova filosofa Jana Patočky z roku 1968, který tuto teorii čechoslovakismu nazývá „podivným českým imperialismem“¹⁷⁵ a domnívá se, že základní problém leží v samotném pochopení pojmu národ, který jsme redukovali na otázku jazykovou¹⁷⁶, píše: „V Čechách se nám někdy zdá, jakoby odsunem [tj. vyhnáním - JB] Němců pozbyl národnostní problém své palčivosti a jako bychom se už nad otázkou, co vlastně tvoří národ, nepotřebovali zamýšlet. Slovensko je zde, aby nám znovu připomnělo, že právě zde potřebujeme revidovat a že přitom musíme vzít pod lupu mnohá svá tabu.“¹⁷⁷ Zbývá smutně dodat, že Slovensko už není *zde*, nicméně tím se nám otevírá poslední téma, které nemůžeme obejít: Střední Evropa.

Středoevropský kontext aneb odmítaná blízkost¹⁷⁸

„Wer über die Geschichte der böhmischen Länder und der Slowakei berichten will, darf nicht den Beifall einer der Nationen, Glaubensgemeinschaften oder Standeschichten suchen, sondern kann nur dann einem brauchbaren Ergebnis gelangen, wenn er die Unzufriedenheit aller erregt.“¹⁷⁹ Tak praví jeden z mála skutečných Středoevropanů Johannes Urzidil.

A rovnou navažme, že onu redukci národa na otázku jazyka, na níž upozorňoval Patočka, nazývá I. Bibó *jazykovým nacionalismem* a ukazuje, že je zcela charakteristický pro celý prostor střední (a východní) Evropy.

Aniž bychom chtěli „onen podivný český imperialismus“ jakkoliv relativizovat¹⁸⁰, přece si nelze nevšimnout, že to, jakým způsobem se Češi chovali ke Slovákům (i přes jistá specifika), má zjevné obecné rysy typické pro vztahy mezi středoevropskými národy.

Opakovaně docházelo mezi Čechy a Slováky k tragikomickému nedorozumění, a to když Slováci nejednou Čechům vyčítali, že jsou „Maďaři v rukavičkách“: Slováci samozřejmě pravdu neměli, vždyť Maďaři ze Slováků dělali jakési novodobé „hélóty“, zatímco Češi přece masivní lidskou, hospodářskou i organizační pomocí Slovákům bezprecedentně pomohli; ale zároveň Slováci pravdu *měli* – vždyť pro každý národ je stěžejní rovina symbolická, a co může být více traumatizujícího než když druhý, silnější národ odmítá uznat vaši holou existenci? Namísto maďarizace nastoupil čechoslovakismus.¹⁸¹

Ale ty „pravé tragikomické rysy“ nám vyvstanou tehdy, když se podíváme jen o tři desítky let dozadu, do doby, kdy česká veřejnost až na drobné výjimky ostře odmítla článek Huberta Gordona Schauera *Naše dvě otázky*, ve kterém se autor provokativně ptá, zda by nebylo lepší přidružit se do většího a bohatšího kulturního rámce německého, či *v čem vlastně spočívá ona specifická hodnota češství?*¹⁸² A přitom nelze přehlédnout vlastenecký tón, navíc formulovaný příslušníkem dotyčného národa a navíc v roce 1886, kdy už český národ se přece jen mohl cítit zajištěn. Stejně to česká veřejnost „neskousla“. Vskutku – jaký tedy div, že stále ještě rodící se Slováci nepřijali „příliš pozitivně“ analogické návrhy od Čechů!

¹⁷⁴Tamtéž, str. 214

¹⁷⁵Tamtéž, str. 225

¹⁷⁶Jak bylo zřetelné u Peroutky, stejně tak u oné snahy uměle přiblížit slovenštinu češtině roku 1931; dlužno podotknout, že v oné zmiňované polemice je z tohoto paradigmatu schopen vykročit právě M. Rázus, který mj. napíše: „Slovenský problém není predne rečovým problémom, preto ho ani nemožno rečove rozriešiť.“ Patera, Chmel (1997), str. 128

¹⁷⁷„Patera, Chmel (1997).“, str. 226

¹⁷⁸Termín střední Evropa používám jakožto „přechodnou oblast“ mezi Západem, kde stát a národ je víceméně totožný a Východem jakožto oblastí multietnických států; střední Evropa je tak: „...pásmem národnostního rozdrobení, domovem malých národů a menšin a jejich konfliktního soužití...střední Evropa je zónou přechodu mezi Západem a Východem...“ Křen, (2005), str. 26. Zároveň pracuji i s kulturní blízkostí této oblasti. Více viz: J. Křen (2005), str.22-28

¹⁷⁹J. Urzidil: *Ein kleiner begleiter durch die Geschichte Böhmens / Malý průvodce Dějinami Čech*, str. 17; v češtině tato pasáž zní (v překladu J. Bubna): „Kdo chce psát o historii českých zemí a Slovenska, nesmí očekávat potlesk některého z národů, náboženských společenství nebo stavů těchto oblastí; dospěje k užitečnému výsledku jen tehdy, když vyvolá nespokojenost všech.“ (str. 17)

¹⁸⁰Pro úplnost, myslím, je dobré uvést závažný argument, že „existenciální strach ze své malosti“ v sousedství s německým národem první poloviny 20.století, je více než pochopitelný. Nic to však nemění na skutečnosti, že to bylo kontraproduktivní.

¹⁸¹Více viz Chmel (1997)

¹⁸²H. G. Schauer: *Naše dvě otázky*, dostupno online: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=Cas/0.1887/1/1.png>

A nebo se posuňme do současnosti – a hle, jak Slováci reagují na jakékoliv návrhy Maďarů po autonomii!? Přitom by člověka lehko napadlo, že zrovna Slováci by pro tuto touhu měli mít pochopení...¹⁸³

István Bibó ve své epochální esejí *Bída malých národů východní Evropy* zamýšlí také nad vztahy vládnoucího národa a menšinou a podotýká, že oba si vyvinuli rafinovaný a bohatý „jazyk“ prosycený křivdami, nevděkem, pošlapáváním práv od toho druhého a dodává: „Groteskní na tom je, že celá tato frazeologie a všechny s ní spojené spekulace a iluze se *přesně obrátí*, jakmile se v důsledku změn územního statusu stane z většiny menšina a naopak.“¹⁸⁴

A je tragicky platné dodnes, že středoevropské národy při své očividné provázanosti a vzájemné závislosti odmítají jakýkoliv jiný typ politiky než ten vycházející z čistě egoistických zájmů, byť právě tímto počínáním zvyšuje riziko právě toho, čemu se vším svým paranoidním počínáním snaží vyhnout – totiž vlastního ohrožení. A zjevným zdrojem tohoto iracionálního začarovaného kruhu je strach, respektive jakási *trvalá existenciální úzkost*, neboť každý ze středoevropských národů má ve své paměti *zážitek možného nebytí*. I. Bibó jasně pojmenovává jedinou cestu ven (kterou se nám bohužel, domnívám se, stále nedaří nastoupit): „*Být demokratem znamená především nemít strach*: nebát se lidí jiného smýšlení, jiného jazyka, jiné rasy, nebát se revolucí, spiknutí, zločinných piklů nepřátel, nepřátelské propagandy, ponížení a vůbec všech těch imaginárních nebezpečí, které se stávají skutečnými, právě tím, že se jich *bojíme*.“¹⁸⁵

Československo samo ve své struktuře kumulovalo tyto problémy střední Evropy: vzniká soustátí na základě práva sebeurčení národů, protože se však tento vládnoucí národ (Češi) odmítá vzdát svého historického území (Sudet), upírá toto právo přibližně třem a půl miliónů Němců. A ze strachu před nimi, k zajištění své převahy potřebuje „inscenovat“, že Slováci jsou Češi. A tak ačkoli bylo saturované Československo oproti svým sousedům vzornou demokracií, přesto se na své menšiny nikdy nemohlo spolehnout. „Nevedlo se jim zle[tj. národnostním menšinám v ČSR – JB], jenom nebylo jaksi zcela zřejmé, co v zemi Čechů a Slováků, které svedla dohromady myšlenka slovanské vzájemnosti, vlastně pohledávají.“¹⁸⁶

A protože jakékoliv územní změny mezi středoevropskými národy jsou zpravidla flagrantní ukázkou mezinárodního bezpráví, věc se stále zatemňuje. Konkrétně co se týče českých dějin: je otázkou, zda vůbec někdy v budoucnu bude součástí české národní paměti uvědomění (vzhledem k traumatu Mnichova), že odstoupení Sudet *mělo* své racionální jádro.

Bohužel se však zdá, že středoevropské národy jaksi stále nevzali na vědomí, že „žijeme spolu ve vzájemné závislosti“. Vždyť jak je možné, že dosud žádný ze sousedních národů neměl sebemenší chuť pokusit se napravit *Trianon*, který je *nesrovnatelně* větším bezprávím než náš Mnichov (a trvá již téměř 100let). A je trochu kacířskou otázkou, zda za „stávajících pořádků“ můžeme po Maďarsku vlastně chtít skutečný nedeformovaný demokratický život společnosti¹⁸⁷. R. Chmel jasně ukázal, že hlavním motivem vstupu Maďarů do EU byla touha „překročit své hranice“ a scelit maďarský národ. Jak však píše I. Bibó přibližně o 60 let dříve i pro nás dosti zneklidňující slova – předtím než národy vstoupí do federace (či dodejme: jakékoliv nadnárodní struktury) *musí mít své problémy vyřešené, jinak se problémy naopak zvětší*.¹⁸⁸

A na závěr ještě dodejme: není právě na nejmladším členu rodiny středoevropských národů nejzřetelněji vidět problémy, které jsou společně pro celý středoevropský prostor? Konkrétně tím míním např. *diskontinuitu národní paměti* hraničící s její desintegrací¹⁸⁹, ono neustále odstřihávání se od různých období „své minulosti“ včetně například „opozičních názorů“. Jak praví T. Pichler: „Už od vzniku slovenského národního hnutí bylo spousta lidí zatlačeno na okraj se svými

183 Chmel (2009)

184 Bibó (1997), str. 201

185 Bibó (1997), str. 192

186 Bibó (1997), str. 181

187D. Rapant (tento „otec slovenské historiografie“) ve svém esejí *Maďarizácia, Trianon, revízia a demokracia* vyjevuje zvláštní rozpor přes nepopíratelné demokraticko-humanistické vyznění a dokonce zajímavou vizi možné budoucí středoevropské federace (podobně jako se jí v exilu zabýval slovenský politik světového formátu M. Hodža) se nevyhne, promiňte, absurdnímu tvrzení, že Trianon byl pro Maďary velkorysým řešením a nakonec naznačuje, že jakákoliv možná revize by byla myslitelná jen v případě, že se Maďarsko vzdá jakýchkoli nadějí na revizi Trianonu a „upřímnými demokraty“. Otázka je nasnadě: není to zaměňování příčiny a následku?

188 Bibó (1997), str. 216-7

189 Viz Chmel (1997)

nepohodlnými názory. Je jich spíš víc než méně.“¹⁹⁰

A tak oproti svému zjednodušujícímu téměř nerozpornému obrazu slovenského národního hnutí bychom měli alespoň zmínit postavy Štefán Launera – oponenta L. Štúra, jenž namísto národní příslušnosti akcentoval vzdělanost a etnicitu nepovažoval za relevantní politické východisko¹⁹¹, Miloše Štefanoviče – ostrého odpůrce jak Martinských, tak hlasistů, který prosazoval občanský aktivismus a mj. byl organizátorem prvního národnostního kongresu v Budapešti¹⁹² či do třetice – abychom se vyvázali z úzkých jazykových hranic – Jozsefa Eötvöse – maďarského politika 19. století, který dokázal velmi realisticky posuzovat národnostní požadavky (dokonce si byl vědom skutečnosti, že je nevyhnutelné, aby slabý konstituující se národ „bánil o svých světodějných zítřcích“) a bylo mu jasné, že je třeba přiznat národům jejich práva, aby mohl být „uherský politický národ“ funkční.¹⁹³ Ale tím už se dostáváme k tématu redefinice národa na základě nikoliv etnicko-jazykovém, nýbrž občanském – a to už je přece jen jiné téma, byť úzce propojené.

Na závěr si dovoluji skončit přáním, abychom více dokázali pěstovat vědomí (středo)evropské vzájemnosti mezi národy, protože, jak praví další velký Středoevropan – Rudolf Chmel: „Nacionalismus je opakem Stredoeurópanstva.“¹⁹⁴

IV. Obraz Slovenska

Než-li se vydáme po šlépějích Jakuba Demla na Slovensku, bude, věřím, smysluplné pokusit se o dvě malé sondy, jak může na konkrétních příkladech vypadat obraz Slovenska v české literatuře.

K tomuto účelu jsem zvolil dvě díla: povídku B. Němcové z roku 1854 *Chyže pod horami* a knihu Karla Kálala *Na krásném Slovensku*. Povídka Boženy Němcové je první významnou českou reflexí slovenské odlišnosti, zatímco kniha Karla Kálala, jež vyšla přibližně o 50let později, je pozoruhodným svědectvím o přístupu ke Slovensku tohoto jednoho z neaktivnějších slovakofilů v době již předválečné. Uvidíme, v čem se tyto obrazy budou lišit a v čem naopak budou shodné.

A. Heyduk: Touha po Slovensku

Hle, k břehům Váhu letí čápů sbor,
i já chci s nimi v krásné sídlo hor.

Chci obejmouti podtatranský lid
a z jeho zpěvu čerpat mír a klid.

Chci spatřit hronských krajů milou tvář
a na ní ráje ztraceného zář.

Chci znáti prorvy skal i srdcí lad,
a hrob, kde Slovák pro svobodu pad’.

Chci zřít, jak z věrných očí zírá ven
lidského štěstí nedosnělý sen,

chci prchnout na čas vášním světa všem,
chci býti zase šťastným člověkem.

190Pichler (2011), str. 78

191Tamtéž, str. 26

192Tamtéž, str. 72-5

193Tamtéž, str. 85

194Chmel (2009), str. 443

B. Němcová: *Chyže pod horami*

V případě Boženy Němcové se Čech Bohouš šťastnou náhodou rozhodne hledat skrýš v chalupě početné slovenské rodiny (počítaje i čeledíny), jejíž členem je i krásná a cudná Kaťuška. Po několikadenním pobytu je láska, jež se mezi příchozím a Kaťuškou zrodila, zpečetěna snubním prstenem. Na konci povídky Kaťuška trpělivě čeká na Bohoušův „druhý příchod“.

Nyní zkusíme vytyčit, jaké nalezneme v povídce základní rysy charakterizující onu „slovenskost“, jíž je host tak fascinován.

Živá tradice: Bohouš se během své návštěvy zúčastní i slavení svatojánské noci. Mladíci s děvčaty při přeskokování ohně zpívají písně s milostnou tematikou. Čech Bohouš si posteskuje, že ví, že v Čechách se takovýto svátek také slavil, většina svátků však z Čech nyní rychle mizí, zatímco jiný Slovák trochu didakticky dodává: „...staré naše obyčeje, zvyky a mravy silnou záštitou jsou národního života.“¹⁹⁵

Zbožnost: Když hostitel ukazuje příchozímu největší cennost, vytáhne náhle z truhly starou Bibli, na jejíž deskách se navíc nachází rodová kronika. Stejně tak se celá rodina modlí před jídlem, modlí se také během bouřky a pan farář žehná mladým mužům vycházejícím do světa.

Zpěvy: Zpívá se nejen při svatojánské noci, Kaťuška sbírá i při sběru bylinek a dokonce zpěv je i její přirozená reakce na první setkání s Bohoušem. Zpěv, zdá se, je pro Slováky stejně přirozený jako chůze.

Sepětí s přírodou: Značný prostor je v povídce věnován líčení divoké a krásné přírody. A místní se v ní pohybují nejen zcela sebejistě bez jakýchkoliv vyznačených cest, dokonce i všechna zvířata – každá kráva či ovce – mají svá vlastní jména. Zvláštní důraz je kladen na medvědy – jako jakési ztělesnění síly divoké přírody tu dobrosrdeční a pokorní Slováci vystupují jako neohrožení medvědobijci.

Sepětí Čechů a Slováků: Nejen že Bohouš má mezi svými předky Slováka, sami tito Slováci jsou potomky české evangelické emigrace do Uher, čímž se připomíná nejdůležitější bod společných česko-slovenských dějin. A v samé povídce k tomuto tématu zazní básničky: „Slovák a Čech jednoho stromu jsou list.“¹⁹⁶

Rozdíly mezi Čechy a Slováky: Tak jako si jsou Češi se Slováky hluboce blízcí (ne-li...?) svou řečí, vírou, minulostí, tak v současnosti nastává přece jen odcizení. Krom už zmíněného stýskání si nad ztrácejícími se svátky si na jiném místě Bohouš zasteskne, *kolik se toho změnilo za posledních 20let.*¹⁹⁷ B. Němcová tu ústy Bohoušovými nepochybně mluví o překotném modernizačním vývoji české společnosti, zatímco zde na Slovensku panuje stále jakési „věčné bezčasí“. S trochou humoru bychom to mohli nazvat *nárkem nad modernizační odlukou Čechů od Slováků*. Přirozenost a autenticitu, která je přirozeným projevem tohoto „ne-vývoje“ reprezentuje Kaťuška v kontrastu s vyumělkovaností pražských salónních dam¹⁹⁸, zvláště zdůrazněným jízlivým závěrem na adresu pražské „vybrané společnosti“. Bohouš tento návrat do ztraceného světa komentuje slovy, které dnes již těžko čísti bez psychoanalytických konotací (Bohužel? Bohudík?): „Je mi u vás tak milo, jako bych v klíně matčině spočíval.“¹⁹⁹

Dobrosrdečnost lidu: kladné vlastnosti Slováků jsou zdůrazněny již samotným dějem povídky, díky kterému výrazně vyčnívá pohostinnost místních. To je ještě umocněno příběhem o tragické smrti Kaťuščina otce, který byl omylem zastřelen jiným lovcem – rodina mu bez váhání odpustí (vždyť nechtěl) a veškeré odškodné zásadně odmítne (vždyť máme dost).²⁰⁰

Pověry?: rozpor modernizujících se Čech a bezčasého Slovenska se však rozebírá ještě jinak a zdaleka nejzajímavěji, neboť (alespoň jednou) nejednoznačně. Jde o téma pověr.

Je patrné, že ona „přirozená či původní slovenská zbožnost“ je ve skutečnosti jakýmsi amalgámem (snad si pozorný čtenář všiml, že mnou umělé rozdělené body do sebe volně přecházejí) křesťanské víry, pohanských svátků, životem v bytostném kontaktu s přírodou a

¹⁹⁵Němcová (1950), str. 28

¹⁹⁶Tamtéž, str. 18

¹⁹⁷Tamtéž, str. 23

¹⁹⁸Tamtéž, str. 46

¹⁹⁹Tamtéž, Str. 29

²⁰⁰Tamtéž, Str. 25

všudypřítomných pověr. Domnívám se však, že sama autorka „tváří tvář“ všem těmto pověrám už nedokázala zůstat v bezvýhradném romantickém obdivu a snad aby zachovala ideálnost svých Slováků nechává trochu nevěrohodně pochyby o pověrách vyjadřovat slovenskými ústy: tak se dovídáme, že „...se to slaví, protože naši předci to slavili, ale netřeba tomu přikládati víru.²⁰¹“, (což je, dovolím si tvrdit, jednoznačně nejhorší rozřešení autorčina rozporu) ba dokonce jsme svědky toho, jak si bača vymyslí pověru, aby ospravedlnil to, že snědl berana.

Jenomže zároveň autorka sama chápe, že různé pověry mohou zprostředkovat hloubku prožitku, které „moderní Čech“ není již schopen. Tak sama Kaťuška pochybovačně říká, že když úspěšně přeskočí fatru, splní se mu to, co si přál. Jistě by to za normálních okolností s nezájmem poslouchal Bohouš – jenže spojila je láska a oba si toužebně náhle přejí, aby to byla pravda. A pravdou je, že Kaťuščino přání se splní... Může být tedy Slovensko jakousi pohádkovou krajinou, kde se může dít i to, s čím rozum už nemůže souhlasit?

Na závěr by bylo ještě vhodné říci slovo o zjevné symbolické rovině této povídky: Jak už bylo řečeno, Kaťuška do velké míry reprezentuje „ryzí Slovensko“, Bohouš oproti tomu Čechy „vykořeněné a hledající“. Českou stranu tak příznačně reprezentuje muž a Slovensko žena, která je tak závislá na rozhodnutí muže (navzdory specificky „feministickému motivu“ Boženy Němcové, že city projeví první Kaťuška). Navíc je toto postavení závislé Kaťušky-Slovenska umocněno otevřeným koncem, ve kterém se čeká na návrat Bohoušův a tedy splnění zasnubního slibu.

Shrnutí: Slovensko Boženy Němcové je jevištěm, na kterém se v blaženém bezčasi procházejí skromní a pohostinní Slováci zpívající své písně v lidových krojích. Jsou vším, co „vykořeněný Čech“ nemá. Zároveň dokážou „zázračně odkudsi“ racionálně nahlédnout nevěrohodnost svých pověr, avšak to vše je vyřešeno sebejistě nevěrohodným: *Sice tomu nevěříme, ale jsou to zvyky našich předků*. Mládež slovenská je také i během svatojánské noci velmi cudná, ba dokonce pán domu se dokáže „uvědoměle distancovat“ od patriarchálnosti vztahů slovenského venkova, když jde o provdávání Kaťušky. A přestože jsou ty slovenské pověry tak dětské, přece jen nalezne se v nich cosi kouzelného... Takto se skví skrz průhledné kulisy slovenského venkova říše nenaplněných tužeb Boženy Němcové.

A. Heyduk: Svůj k svému

Maličký šuhájek -
na rameně dráty,
kam se chudák běře
z jara na pochvaty?

Na sto hodin projde,
na sto nebo dvě stě,
chlebík si hledají
zmozolené pěstě.

Aj, v Čechách, tam blaze,
tam dobré bezpečí,
tam bratrská srdce
a sesterské řeči!

Ale jinde, věru,
země lásky sirá,
tamo se nežije,
tam se jenom zmírá. -

Nechod' jinam věru,

šervanče můj ladný,
kde tvé sladké řeči
nerozumí žádný.

Tamo bysi zvadnul
jako list z javoru,
z dálky přinešený
do cizího boru.

Zůstaň u Vltavy,
tam jsou tvoji brati,
a my jedny děti-
tvé, slovanské máti!

Karel Kálal: *Na krásném Slovensku*

Zatímco u Boženy Němcové nebylo pochyb, co vybrat, co se týče slovenské problematiky, tak u činorodého Karla Kálala, který zasvětil Slovensku nemalou část svého života, je tomu jinak. Vybral jsem si však tuto knihu, neboť zde v ucelené podobě podává „obraz Slovenska“.

Rozdílnost textu oproti *Chyže pod horami* spočívá v tom, že si Kálal neklade žádné vysoké umělecké ambice; jde o jakési cestopisné momentky, kde je vše vyřčeno zcela otevřeně stejně jako se otevřeně agituje u Čechů za pomoc Slovensku.

Vytyčme si pro lepší přehlednost opět základní témata:

Židé, „Cikáni“, Němci a Maďaři: Karel Kálal se pochopitelně při své snaze podat celkový obraz Slovenska nemohl vyhnout národnostní problematice v Horních Uhrách.

Němci jsou pouze letmo zmíněni jakožto obyvatelé měst a spojenci Maďarů, o „Cikánech“ řekne autor pouze několik anekdot zdůrazňující klasické stereotypy jako lačnost po jídle a pití a lenost²⁰², oproti tomu Židé jsou líčeni mnohokrát a vždy negativně – např. když chamtivý Žid převáží Slováky ve voze pro dobytek, a tak si přijde lehko k penězům²⁰³, případně jako provozovatele krčem či Žida jakožto prodejce předražené kukuřice, když Slovákům dojdou zásoby obilí. „Celkem můžeme říci, že celé Slovensko na Židech velmi závislé jest.“²⁰⁴

Jinou kapitolou jsou Maďaři, kteří překvapivě vůbec nevystupují přímo (nejbližší kontakt je s arogantní prodavačkou lístků), každopádně jsou líčeni jako krutovládci oplývající bohatstvím: „Maďaři milují jen sebe a všechny ostatní nenávidí.“²⁰⁵

Nicméně Kálal je prost jakékoliv verbální nenávisti, sám zdůrazňuje (prý ve stopách Kollárových): „Slovákům nepomůžeme nenávidět k Maďarům, nýbrž láskou k Slovákům. Až se my, Slované, naučíme lásce mezi sebou, potom pokročíme s láskou svou k ostatním národům. Od rodiny k národu, od národu ke Slovanstvu, od Slovanstva k národům neslovanským, to je přirozený postup lásky.“²⁰⁶

Maďarizace: Tím se dostáváme k líčení tvrdé maďarizace namířené proti Slovákům. Tak se dovídáme, jak Maďaři „odnárodňují“ Slováky již na základních školách, jak ve městech jsou snad jen samí „odrodilci“, kteří se přejmenovávají dle maďarského úzu, jak tomu, kdo mluví slovensky s pány, se vysmívají a jak součástí toho všeho je i ekonomický útlak, kterou mimo jiné ilustruje i v knize odcitovaná báseň *Malý drotár* od martinského vůdce Vajanského.

Slovenské pohádky a zpěvy: Krom již zmíněné básně slovenského autora a úryvkům slovenských písní je nezvykle velké místo věnováno hned dvěma pohádkám „O Vietnom královi“ a „O Loktibradovi“. Paradoxně přesto Kálal v pohádkách nevidí nic jiného než „půvabnou starožitnost“, vždyť s podobnou „muzejnickou zálibou“ líčí, jakým způsobem Slováci značí, co je možné koupit, a vůbec nejlépe to ilustruje výrok, že *jedinou pravdivou pohádkou jsou Tatry*.

Příroda: Tím se dostáváme k tématu slovenské přírody. Skutečně Kálal s nadšením líčí

202 Kálal (1903), str. 98

203 *Tamtéž*, str. 51

204 *Tamtéž*, str. 96

205 *Tamtéž*, str. 52

206 *Tamtéž*, str. 71

přírodní scenérie, které se mu při toulkách naskýtaly. Pozoruhodný motiv je setkání s medvědem, na které jistým způsobem sám autor připravuje celou knihu, téměř ke konci knihy se konečně dostane k líčení: „Jdu za zvukem a najednou uvidím černé huňaté zvíře, ano tam na výsluní hlavu má skloněnou do potoka. Od dětství jsem měl takovou myšlenku, že jakékoliv setkání s medvědem nebo vlkem skončilo by mou smrtí. Obrátil jsem se potichoučku a po špičkách šel jsem zpět, napřed pomalu a potom útekem, co nohy stačily...“²⁰⁷

Slováci: Přestože jsme se dozvěděli o odrodilcích, jednoznačně největší prostor je skrze krátké portréty věnován venkovskému slovenskému lidu a ten je: „...zbožný, dobrosrdečný, skromný, pracovitý, a to jsou přece nejdražší poklady člověčenstva.“²⁰⁸ Rozhodně nemůžeme opomenout ani obrazový doprovod knihy, neboť většina obrázků (krom ilustrací měst) jsou idylickými vyobrazeními vesnického života Slováků.

Z negativního hlediska je však nahlížena jejich pověřivost. Auto líčí příhodu, jak vidí „záračný obraz Panny Marie“, na jehož mříž zavěšují lidé z vosku tu část těla, která je trápí. „Stál tam vysloužilý voják, který ztratil ve válce podkolení. „Pomůže to?“ otázal jsem se ho. „O hej, voňakedy (někdy) pomůže.“ Lid slovenský jest ještě hodně pověřivý.“²⁰⁹ Nejlepším lékem proti této zaostalosti je osvěta. Vidíme tedy, že, ač dojemně dobří, Slováci jsou nesamostatní a od toho tu jsou Češi. „My jsme vedle Slováků jako starší bratr vedle mladšího, proto máme povinnost Slovákům radit a pomáhati.“²¹⁰

A ještě jeden významný negativní rys mají Slováci (a skutečně těžko se nepousmát nad upřímnými slovy národního buditele): „Mám Slováky rád, ale nade vše mám rád pravdu, proto vám musím říci, že Slováci v některých krajích mnoho pijí, zvláště kořalku. Žal veliký mám z toho a nevím, co bych udělal, abych slovenské pijáctví umenšil. Musíme o tom všickni přemýšlet. Předcházíme dobrým příkladem a posíláme na Slovensko knížky o zhoubných účincích kořalky.“²¹¹ Bale to není vše - Kálal s těžkým srdcem přiznává, Slováci jsou také velmi *nesvorní*.

Společné dějiny – Společná budoucnost: Slováci žili ve tmě, než přišli čeští evangelíci – a doteď bohužel neumějí slovenské děti (a nejen ony) příliš počítat, nicméně při jménech Hus či Komenský se jim rozzáří oči. Významné bylo také české působení Jana Jiskry v čele husitů na Slovensku a samozřejmě již jménem největšího českého učence naznačená evangelická imigrace; soužití Čechů a Slováků má však mnohem hlubší kořeny – říši Velkomoravskou: „Morava byla jako tělo, Čechy a Slovensko jako mocná křídla. Dobře nám tak bylo pohromadě. Maďaři říši Velkomoravskou rozbili. Čechy a Morava se později spojily, ale Slovensko zůstalo od nás odloučeno.“²¹²

Za pozornost stojí také slovenský hrdina Jánošík – ten totiž nejen vždy pomáhal slabším a nikdy nechtěl nikomu ubližovat, dokonce si velmi váží vzdělání a rád se setkává se studenty: „Student měl v lásce, protože sám kdysi studoval... Nejprve si dal od nich kázati. Jednou jeden kázal o boží spravedlnosti, o božím soudě a horoucím pekle... Zatím horní chlupci si poplakali a Jánošík se hluboce zamyslel při kapitole o smrti. Po kázání sám ještě napomenul druhy své, aby nikomu bez příčin neubližovali a aby křivdy po světě napravovali.“²¹³

A co se týče doby nedávné – Slovensko vydalo dva „veleduchy“ Kollára a Šafaříka, které předčívá pouze sám František Palacký – ztělesněná jednota Čechů a Slováků: „... on v sobě spojil Moravu, Slovensko a Čechy, připojme k tomu ještě Slezsko – na celém tom území bydlí jeden národ.“²¹⁴ A snad ještě jednu výmluvnou citaci – Karel Kálal zde právě líčí o čem je záhodno nejvíce mluvit: „...že Češi a Slováci jsou jeden národ, že se musíme milovati a navzájem i pomáhati... tu jsem také Salvovi slíbil, že napíši tuto knížku pro českou mládež, aby si trpící Slovensko zamilovala.“²¹⁵

A jak Karel Kálal interpretuje kodifikaci spisovné slovenštiny Ludovítem Štúrem? „Před tím

207 *Tamtéž*, str. 97

208 *Tamtéž*, str. 40

209 *Tamtéž*, Str. 55

210 *Tamtéž*, str. 83

211 *Tamtéž*, str. 95

212 *Tamtéž*, str. 103

213 *Tamtéž*, str. 77

214 *Tamtéž*, str. 58

215 *Tamtéž*, str. 24

Slováci psali česky. Ale nemajíce středních škol, nemohli se v češtině dokonale vycvičit a tak hlavně na povzbuzení Štúrovo vdávají si už přes padesát let knihy a časopisy v řeči slovenské. Mohou-li psát česky, když neumějí? A mohou-li uměti, když nemají českých škol? I při dvou spisovných nářečích jsme jeden národ. Milujme nářečí slovenské a oni ať milují naše, však se v *budoucnosti* zase na jednom jazyku dohodneme.²¹⁶

Shrnutí: Obraz Slovenska Karla Kálala je tedy již vcelku diferencovaný. Slovensko je nejen venkov, ale i město. Nejen Slováci, ale i Židé, Maďaři, „Cikáni“. Nicméně přesto je zřejmé, že to všechno je jen na okraji a *prim* hrají chudý slovenský venkov. A tomu je třeba dle Kálala pomáhati. (A mimo jiné tam člověk pozná také krásnou přírodu.) Protože jsme přece jeden národ a už bude s dostatek českých škol, bude nás pojit také společný jazyk. Nicméně je třeba přiznat, že lid slovenský má přes svou dobrosrdečnost a pokoru i několik negativních vlastností – pověřivost a alkoholismus v první řadě. Obé by mělo být vyléčeno osvětou...

Karel Kálal se na jedné straně neubrání se zájmem starožitého líčit kdejakého dobrosrdečného dráteníka či *pltníka*²¹⁷, zároveň lituje jejich chudobu a nevzdělanost, kterou „umí vyléčit“. Slováci jsou mladší bratr, kterému je třeba pomoci a dovésti ho za ruku tak daleko, aby pochopil to, co Čech už dávno ví, totiž že i oni jsou Češi. Karel Kálal se navíc nesníží k lidské zlobě, jeho svět kombinací nekonfliktnosti, až dobrosrdečnosti za níž se však skrývá okázalá tvrdohlavost, kdy autor o osudu těch, jež tak miluje, má dávno a neústupně jasno.²¹⁸

Na závěr snad ještě k Heydukovým básním z velmi významné a oblíbené sbírky básní *Cymbál a husle*. Domnívám se, že už na základě pouhých dvou ukázek je zřejmé, jak celá sbírka vypadá a že není skutečně nutné snažit se ji rozebrat zevrubněji. Nicméně jde o velké míry zásadní a velmi vlivný *obraz Slovenska* (sám Kálal Heyduka uctivě cituje), na kterém dobře vidíme jaký nesmírně romantizující a „hluboký“ obraz Slovenska v obecném povědomí panoval.

Jakub Deml na Slovensku

„Jest dobře, když i toto se píše o Slovensku, té heydukovštiny a kálalovštiny je zatím dosti a ostatně – vy to tak vidíte.“²¹⁹

Na následujících řádcích se budeme zabývat Demlovým obrazem Slovenska. Pro větší přehlednost si stanovme tři otázky, na které se budeme na základě textů pokoušet odpovídat. Tedy:

- 1) Jaké představy měl Jakub Deml se Slovenskem spojené, nebo-li jaký byl jeho *obraz* této dosud nenavštívené krajiny („obraz Slovenska“ používám jakožto zastřešující pojem všech dílčích *obrazů druhých*).
- 2) Jaké události se (dle autorova líčení) odehrály během pobytu na Slovensku?
- 3) Jak se po této zkušenosti autorův *obraz Slovenska* změnil?

Texty, z kterých budeme vycházet, jsou především: závěrečné části *VII. a VIII. Šlépěji (Zametám před svým prahem; Pata, špička, celá noha)*, próza *Z mého okovu ze VII. Šlépějí* a v mnohem menší míře závěrečná část *VI. Šlépějí (Aby se do toho vidělo)* a také první Demlovo poselství ze Slovenska, totiž letáček s příznačným názvem *Jsem na Slovensku*. K tomu přidáváme korespondenci Jaroslavu Durychovi²²⁰, Františku Xaveru Šaldovi²²¹, Františku Bílkovi²²² a především Otakarů Březinovi²²³. Bohužel ona poslední korespondence, zdaleka nejvýznamnější dosud nevyšla v kritickém vydání (byť edice D. Iwashity ji právě plánují), tudíž jsem odkázán „jen“

²¹⁶Taměž, Str. 56-7

²¹⁷Česky (snad „voroplavec“)

²¹⁸A dá se říci, že nakonec musela buď u Kálala kapitulovat ona láska, anebo tvrdohlavost. Vzhledem k tomu, jak jej M. Stehlík jeho působení v pozdních letech, zdá se, že bohužel zvítězila tvrdohlavost a namísto lásky nastoupila hořkost.

²¹⁹Šlépěje VIII, str. 178-9

²²⁰Staňková (2016) – diplomová práce

²²¹Deml, Šalda (2016)

²²²Deml, Bílek (2012)

²²³Deml (1933)

na *Listy Otakaru Březinovi* vydané samotným Jakubem Demlem 1933 (šlo tedy o pandán k *Mému Svědectví*).

1. Přípravy na cestu aneb *Země slovenská, domov můj*

Jaký byl *obraz Slovenska* Jakuba Demla před vydáním se na cestu?

Snad je na začátek záslužno uvést, co se v této době odehrává v autorově životě: Jakub Deml se tou dobou nachází u Pavly a Vladimíra Kytlicových ve Šternberku a jak Jakub Deml barvitě líčí ke konci *šestých Šlápějí*, Zemský výbor usiloval o to, aby byl z tohoto bytu vystěhován.

Pokračuje tedy ve své již desetileté nekončící pouti, avšak přece jen se něco změnilo – Jakub Deml chce odejít i s Pavlou Kytlicovou, protože svým odchodem mají umožnit, aby se mohl pan Kytlica znovu provdat, jak již bylo zmíněno²²⁴. Díky tomu má také náhle Jakub Deml spolu s Pavlou Kytlicovou značný finanční obnos...

Jak probíhaly přípravy na Slovensko?

První svědectví o tom, že se Jakub Deml chystá na Slovensko se objevuje jen jaksi mimochodem ve čtvrtých *Šlápějích*, již konkrétnější představy se objevují v *Šlápějích* šestých, zde výslovně praví, že jde o cestu *studijní a kulturní*, že chce mít klid na práci a dodává: „...já bych si přál zůstat na Slovensku co nejdéle, abych se tam co nejvíce naučil a tím tak vlasti a církvi co nejvíce prospěl.“²²⁵ „Demlovsky“, tedy o dobrých 80 stran dále se k tomuto tématu vrátí: „Mám v úmyslu studovati na Slovensku především Národní Pohádky a Národní slovenskou píseň a rozumí se vydávati tam dále své *Šlápěje*.“²²⁶ Načež dodává, že by si tam rád také našel „...nějaké bydliště sebeskromnější pro svou uměleckou a kulturní práci.“²²⁷ Stojí také za zmínku, že Deml se zjevně tomuto tématu věnuje a skutečně činí přípravy, jak vysvítá např. z dopisu kapitána bojujícího na Slovensku proti Maďarům, s kterým si Deml píše; za pozornost domnívám se také stojí, že cituje Karla Kálala o mravní zpuštělosti Republiky, tedy muže, u kterého není možné, aby člověka hned nenapadlo „Slovensko!“²²⁸ a mimo jiné také Deml cituje z knihy Fr. Kalače *Slovensko v ČSR*. Deml se tedy jistě pilně připravoval i po studijní stránce na svou cestu - nic víc se však bohužel o Slovensku před Slovenskem ze *Šlápějí* nedozvíme. Zkusme tedy svou pozornost obrátit ke korespondenci.

Nejranější zmínku o „jakýchci nových plánech“ nalzáme v *Listech Otakaru Březinovi*, nicméně pouze „svému Mistru“ oznámí, že má jeden dávný sen: „...že totiž přece budeme bydleti spolu.“²²⁹ a teprve dopisem v červenci, o čtyři měsíce později, dodává: „S tím Slovenskem to myslím doopravdy a těším se, že ještě letos Vás tam pozvu a již odtud nepůjdeme.“²³⁰

Mezitím, totiž ještě v červnu, psal Jakub Deml Jaroslavu Durychovi, kde vysvětluje, že je ve velkých přípravách na cestu na Slovensko, prý se místních legionářů neustále vyptává na slovenskou krajinu a zajímavě dodává: „...už bych rád byl dále od Západu, proto nečekejte, že bych jel (byť s Vámi) někam jinam než na Východ.“²³¹

20. října 1919 píše Šalda Demlovi již o Lubochni, aby tam společně s P. Kytlicovou a O. Březinou přezimovali: „Zatím se poohlédnete po zemi, seznámíte se s lidmi, vyslechnete jejich rady a mínění – a na jaře můžete se někde zakoupit.“²³² Šalda je vůbec nesmírným pomocníkem v této horečnaté fázi, sám kontaktuje přímo Šrobárovo bratislavské ministerstvo a dohodne Jakubu Demlovi schůzku se županem Liptovské stolice Kállayem.²³³

Březinovi poté píše Deml v prosinci právě o této schůzce se županem Liptovské stolice dr. Kállayem a o tom, že jim zařídil byt, který Jakub Deml v Lubochni již na vlastní oči viděl.

224 Toto není výjimečně od Demla, nýbrž z listů P. Kytlicové.

225 *Šlápěje VI.*, str. 208

226 *Šlápěje, VI.*, str. 285

227 *Tamtéž* str. 285

228 *Tamtéž* str. 283

229 Deml (1933), str. 107

230 Deml (1933) str. 109

231 Staňková (2016), str. 162

232 Deml, Šalda (2016), str. 146

233 Deml, Šalda (2016), str. 148

Vzhledem k nemoci Pavly Kytlicové se však vrátil do Šternberku. Deml nevynechá jediný řádek svému Mistru, aby ho nepřesvědčoval, ať se vydá hned za ním, a poté dodává: „V Lubochni se zdržíme několik měsíců, neboť ona býti má jen naším oddechem po Austrii, kde zůstanou naši milí příbuzní, a naším výhledem k chaloupce, po které odtud budeme pátrat a kterou si chceme koupiti, abychom měli vlastní kozu, vlastní prasátko, vlastní slepice a vlastní brambory.“²³⁴ Deml dodává, že možná nebudou kupovat chaloupku, pokud bude správcem zámku, jak mu přislíbil Jurkovič.

V posledních dopisech před odjezdem do Lubochně, Šalda nabídne Demlovi, že by jim mohl zařídit ředitelství sirotčince či nějakého jiného podobného úřadu: „Měl byste dosti času ke své tvorbě básnické... *Přitom byste měl styk se životem*: ano, hleděl byste do samé jeho dílny.“²³⁵ Načež Jakub Deml odpovídá: „Myslíte, že byste mně na Slovensku opatřil nějaký úřad v některém humanitním ústavě. Prosím, tedy, pokuste se o to, já i Pavla Kytlicová s tím souhlasíme. Něco podobného slíbil mi architekt Jurkovič, můžete se tedy u něho zeptati...“²³⁶

Shrňme si to: Víme již, že od té doby, co se Jakub Deml rozhodl jet na Slovensko se zjevně na tuto cestu organizačně připravuje, a také si vyhledává informace, jak z knih, tak od lidí. Nicméně se to děje pod tlakem a značně improvizovaně, zatímco na Slovensku teprve pomalu československá armáda obsazuje ztracené pozice. Zároveň vidíme, že na počátku stojí touha bydlet (se ženou a s „Mistrem“) a vše ostatní vzniká jaksi ad hoc díky Šaldovým kontaktům. Uvážíme-li navíc, že plánují strávit v Lubochni již s Březinou několik měsíců a hledat si mezitím chaloupku a konfrontujeme to se skutečností, totiž že Březina vůbec nepřijel a v Lubochni strávili nakonec pouhých 8 dní, vidíme, že celá „akce Slovensko“ se děje dosti živelně. (Nemluvě vůbec o onom Šaldou vyřčeném hypotetickém „ředitelství sirotčince“.)

Pokusme se nyní zodpovědět naši první otázku: jaký byl obraz Slovenska Jakuba Demla před Slovenskem? A rovnou předešleme, že toho vlastně není moc - víme jen, že tam chce sbírat pohádky a pověsti. (Vzpomeňme, jak s Milošem Dvořákem je spojuje téma Březina – Národní Pohádky).

Přidejme navíc jeden důležitý motiv, který uvádí v dopise Františku Bílkovi již z měsíčního pobytu na Slovensku, avšak je zřejmé, že jde o Demlův životní postoj (jistě spjatý s jeho kněžstvím): „Mně je to dávno známo, že lid – jak slovenský, tak moravský a český a vůbec každý lid – je od přírody a od Boha moudrý a spravedlivý, ale ti biskupové a hejtmani a kněží, vůdcové a učitelé tohoto lidu že jsou zvrhlíci, ničemové, sobci a tedy jediní a vlastní nepřátelé Země i Nebe.“²³⁷ Je zřejmé, že tento zájem o pohádky a pověsti a moudrost lidu je vlastně téma dvoj-jediné.

A pak tu bohužel máme Demlův čerstvě zrozený antisemitismus, který si již na Slovensko přiváží (jak víme díky několika antisemitským výrookům *Šlépějí VI.*)

Nicméně jinak je nutné konstatovat, že Slovensko je především Demlovi místem, kde bude mít konečně domov a klid na psaní. A ještě jedno důležité téma se přidružuje, které vysvitne hned po „ne-uvítání“, a to jest silná víra Jakuba Demla, že ho Republika má odškodnit za všechny boje a utrpení z dob Rakouska-Uherska. A uvidíme, jak tento obraz Republiky jakožto „napravovatele křivd“ bude hrát důležitou roli při celém slovenském pobytu.

2. Po příjezdu aneb *Nad Demlem sa blýská*

Jakub Deml přijíždí na Slovensko do Lubochně i s Pavlou Kytlicovou v lednu roku 1920²³⁸, zde strávili pouhých osm dní, navzdory původnímu plánu²³⁹ kvůli drahému živobytí („Byt byl krásný, ale se stravou byli jsme odkázáni na hotel a v tom hotelu byly takové ceny, jaké jsou dnes v

---

234Deml (1933), str. 112

235Deml, Šalda (2016), str. 150

236Deml, Šalda (2016), str. 152

237Deml, Bílek (2012), str. 242-3

238Předtím se tam sám ještě v prosinci stavoval, Pavla Kytlicová byla nemocná, jak vysvítá z dopisu Březinovi z 18.

XII. 1919, Deml (1933), str. 110

239Taktéž v listu Ot. Březinovi z 18. XII. Totiž Deml píše: „V Lubochni se zdržíme několik měsíců, neboť ona býti má jen naším oddechem po Austrii, kde zůstanou naši milí příbuzní, a naším výhledem k chaloupce...“Deml (1933)s. 112

Paříži a v každém velkém městě, jenže porce malé a jakosti ubohé.“²⁴⁰) přijal rychle nabídku vládního komisaře Jurkoviče, aby jeli do Topolčanek, kde prý Deml dostane *honorovanou službu*.²⁴¹ Zaručil se mu písemně i prof. Mathesius, že je mu zaručen stejný pobyt jako v Lubochni.²⁴² Deml pošle celý vagón s jejich nábytkem již do Topolčanek, avšak kvůli zmatkům vládního komisaře, který na ně nepočkal v Bratislavě²⁴³, přijeli do Topolčanek o 3 dny později „...a včera nám řekl zámecký správce, že by ten vůz byl jistě poslal se vším všudy do Šternberka zpět, kdyby byl na něj pro své záležitosti nezapomněl.“²⁴⁴ A hned vzápětí se odehraje scéna, když Jakub Deml, Pavla Kytlicová a komisař Jurkovič krácejí k zámku, která je hodná odcitování: „...arch. Jurkovič mne zadržel: "Nic nevyjednávejte, *nevíme, jak to dopadne a budeme-li v zámku vůbec přijati...*" Já i paní Kytlicová jsme se zděsili. Tak on, vládní komisař uvádí nás do zámku a neví vůbec, kdo tam poroučí a zda-li nás přijme... Potom tedy jsme "byli přijati" - a včera na naši otázku mně a Pavle správce zámecký řekl, že ohledně nás dvou *nemá vůbec žádných* dispozic a rozkazů a že vůbec není ani on ani jeho kolega kolega inž. Binko oprávněn nás v zámku trpěti... ale abych prý o ty dispozice požádal vládního referenta Dra Blaha v Bratislavě a co *on* prý naporoučí, všechno tady vykonají.“²⁴⁵ Tyto obsáhlé citace snad dopomohou ilustrovat atmosféru příjezdu do Topolčanek. Deml to shrnuje ostrými slovy: „...tak se uvádějí jen vlastizrádci nebo vyžíračové republiky anebo nejbídnější žebráci.“²⁴⁶

Nebudeme se již nyní tak zdržovat a pokusíme se plynuleji pokračovat ve výkladu. Další nesnázi se ukáže vyjednávání bytu. V Topolčankách jim je úředně přiřknut byt jakéhosi pana Ripky, který se má odstěhovat 1. března, nicméně ten, jak se ukáže později, se ještě nechce odstěhovat, a tak Deml zažádá zámeckého správce o nový byt.²⁴⁷ Nový byt jim je ihned přiřknut, jenomže ten jim nechce příležitostný nájemce předat – a nakonec jim z 8 místností přenechá jednu jedinou.

A tento chaos, chcete-li bezvládí, chcete-li nárokování si všech všeho, pokračuje tím, že (v odpovědi brněnské konsistoři) pošle bratislavský vládní komisariát dekret, jenž Demla jmenuje kustodem uměleckých sbírek Topolčanského zámku a pár dní na to přijedou zástupci ministerstva zemědělství a Demlovi klíče od zámku odeberou a zakážou vstup.²⁴⁸

O půl roku později, tedy již těsně před odjezdem Jakuba Demla ze Slovenska mají ještě tyto „spory o kompetence“ tragikomickou dohru – to, když Vládní komisariát v Bratislavě Demlovi napíše, že při postupu ohledně topolčanského zámku ve snaze mu vyjítí vstříc překročil svou kompetenci²⁴⁹, poté když přijde listina z Ministerstva s plnou mocí pro Slovensko (sic!), že chápou, jaká zášť panuje proti všemu ne-maďarskému, bohužel však s tím *nedokážou nic udělat*²⁵⁰ a na závěr – přijde také listina z ministerstva zemědělství (tedy ti, co Demlovi zakázali vstup do zámku, poté, co již měl v rukách listinu, vydanou bratislavským ministerstvem, že je kustodem uměleckých sbírek zámku), které se informovalo, zda by bylo možné, aby Jakub Deml byl správcem sbírek, avšak ministerstvo osvěty (z kterého se mu předtím zaručil prof. Mathesius za vlídné přijetí) podalo zamítavé stanovisko a že tedy nemohou ničeho konati.²⁵¹

Jakub Deml se tedy od začátku svého pobytu dostal do víru, ve kterém byl vláčen aktuálními hnutími myslí jednotlivých aktérů. Deml tento pocit shrnuje slovy: „Na Slovensku není Pána a jest potřeba Pána.“²⁵² O této problematice a politicky labilní situaci se rozepisuje Júlie Piesocká ve svém článku *V prvej a druhej sláve utrpenie Slovenska* – Piesocká zde velmi živě líčí, jak sama skončila ve vězení a již jí hrozila poprava, neboť byla hlasitou podporovatelkou Republiky, když však Maďaři vytlačili Čs. armádu, postavili se proti ní maďarští bolševici. Čs. armáda nakonec přišla

240Šlápěje VII., str. 206

241Šlápěje VII, str. 197

242Tamtéž, str. 215

243Tamtéž, str. 200

244Tamtéž str. 200

245Tamtéž.str. 201

246Tamtéž str. 198

247Tento výklad se opírá o Demlov článek otištěný v Tribuně, ve Šlápějích VII. str. 205-8

248Zde končí výklad článku z Tribuny.

249, Šlápěje VII, str. 230

250Tamtéž str. 237

251Tamtéž. str. 238

252Tamtéž str. 214

včas, aby ji stihla osvobodit.

Avšak proč byl Jakub Deml na Slovensku tak nevíтан?

Prvním, zásadním důvodem, který vposledku zhatil možnost stát se skutečně vytouženým správcem uměleckých sbírek zámku, je jednoznačný: Jakub Deml – kněz přijel se ženou: „Architekt Jurkovič doslova mně tady, odchází z Topolčanek, mezi 4 očima řekl: "Kdybyste byl svobodný a chodil na stravu do hostince, mohl jste bydlet v zámku a byl bych vám odevzdal klíče, ale takto máte jen ten byt; a stravu i palivo a vše musíte si zaopatřovat a platit sám."²⁵³ Toto podezření – že jde o kněze porušujícího celibátní slib – visí nad Demlem po celou dobu jeho pobytu, ostatně i sám topolčanský kněz se nezdráhá Jakuba Demla nahlásit církevní konsistoři, že jde o *odpadlého, ženatého kněze a navíc heretika*.²⁵⁴

Ovšem je skutečně zvláštní, že Jakub Deml nemá pro toto podezření sebemenší pochopení – i spor s topolčanským farářem vysvětluje konsistoři, že jde ve skutečnosti o jeho názory politické... Avšak - co by si jiného měli vesničané pomyslet, když přijede kněz z daleka a se ženou? A vskutku podivně toto Demlovo nepochopení vypadá ve chvíli, když si vzpomeneme na plamenné pasáže ze *VI. Šlépějí* bojující za zrušení celibátu (vydaných tedy jen pár měsíců před odjezdem na Slovensko).²⁵⁵

Dalším zásadním momentem, je pochopitelně to, že Jakub Deml je Čech, a tak je eo ipso vnímán jakožto reprezentant nové a cizí moci. A můžeme konstatovat, že jako pro zástupce Republiky Jurkoviče byla zásadním problémem přítomnost Pavly Kytlicové, pak pro místní obyvatele v čele s farářem, byla rovnou problémem jeho národnost a už naprosto nepřekročitelnou hrází pak Demlovy ostré pro-republikánské názory: "Češi mají tady v Topolčankách a po všem Slovensku takovou pověst a cenu, jakou měli křesťané anebo barbaři v pohanském Římě. "Proč tady nemáte cigaret?" ptal jsem se zámeckého nádeníka, který mně pomáhal s nábytkem. "Češi je vzali!" odpověděl a vedle něho při tom stáli jiní zámeční nádeníci-výrosteční. Dle přesvědčení Slováků všechno zlo tady zavini a spáchali Češi!"²⁵⁶ Ohledně oněch republikánských názorů – tak Jakub Deml například v nevěřicím úžasu líčí setkání se slovenskou selkou, která v únoru 1920 nevěděla, že již nevládne Habsburk a příznačně k tomu Deml dodává: „Neměli oba topolčanští kněží už viset?“²⁵⁷ Jak moc se mu ostatně horlivost pro Republiku na Slovensku nevyplatila, shrnuje i v knize *Z Mého okovu*²⁵⁸: „Nebudu již panu županovi ničeho žalovat, odstonal bych to zase jen já za celou Republiku.“²⁵⁹ Domnívám se, že můžeme nalézt výrazné paralely mezi Demlovým raným církevním angažmá a tím republikánským, kdy v obou případech si Deml pro svou „nekompromisní pravověrnost“ (včetně „donášení“) záhy zjednal nepřátele na všech frontách.²⁶⁰

Myslím, že teď konečně můžeme obrátit perspektivu a začít pátrat po *obrazu druhého* u Jakuba Demla. Domnívám se, že bylo vhodné tento sled událostí uvést, neboť jsou naprosto zásadní v kontextu celého Demlova slovenského pobytu. Stačí se podívat na strukturu závěrečné části *VII. Šlépějí* a vidíme, že nejde o žádné lineární vyprávění, nýbrž jakousi koláž úředních listin a (ne)odeslaných dopisů. A v tomto mnohohlase, kdy jednou líčí svůj pobyt Deml příteli a jindy úřadu jednoznačně nejčastěji figuruje právě příjezd, jakožto tedy doba nejdůležitější (a všechny ty další líčené spory jsou de facto jen dovětkem). V knize *Z Mého okovu* k tomu dodává: „...zde všechno moje pozorování hned v samém počátku znemožnila československá vláda, hlavně ministerstvo zemědělství, hodivši mně pod nohy klacek posměchu, jehož se tu proti mně před lidem ihned chopili zdejší farář a ostatní maďaróni a cizopasníci Republiky...“²⁶¹ Zároveň se tím myslím i ilustruje skutečnost, že většina „obrazů druhého“ Demlovi teprve nyní vyvstávají.

---

253 *Tamtéž*, str. 201

254 *Tamtéž* str. 235

255 Ostatně neméně zvláštní je skutečnost, že, je-li mi alespoň známo, Deml se k tomuto „ožehavému tématu celibátu“ již explicitně nevrací.

256 *Tamtéž*, str. 201

257 *Šlépěje VIII*, str. 162

258 Termín kniha pro prózu *Z mého okovu* používám příležitostně z toho důvodu, že Deml ji později vydal samostatně.

259 *Šlépěje VII.*, str. 66

260 „Rané církevní období“ je dobře zdokumentováno v knize *Do lepších dob*.

261 *Šlépěje VII.*, str. 95

Nejdříve se však ještě podívejme na „letáček“ *Jsem na Slovensku*²⁶², který Jakub Deml vydává v únoru roku 1920 a jest tak první Demlovou reflexí Slovenska a dlužno dodat, že tedy píše, již po všech nejzásadnějších zklamání z onoho ne-přivítání. Deml nejdříve používá předobraz tragicky zahynulého Štefánika jakožto každého, kdo jede na Slovensko. „Předobrazem a poučením. Myslíte, poučením ve smyslu zlém? Myslíte výstrahou? Bůh uchovej! Nepřijdeš vůbec nikam, ani tělem, ani duchem, neobětuješ-li na to svého života!“²⁶³ A poté líčí extaticky vzrušeného Slováka, oním prostým faktem, že Slováci *jsou* a ten Slováček mu při obejmutí připomenul medvěda, ba *Bilého medvěda* z jeho knihy *Tanec smrti*. Nyní se tedy vyplnila ona věštba – říká Jakub Deml: „Jsem tvá Smrt, ale miluji tě!“²⁶⁴

A na závěr autor praví: „Takové je Slovensko, taková je dnes duše Slovenska, exaltovaná postem poroby, paprikou, kadidlem a kořalkou. Bůh je tady ve třech osobách: farář, žida a nevědomosti.“²⁶⁵ A dodává, že Slovensku určitě neprospějí volby, Slovensku prospějou páni, jen je otázka, zda jimi můžou být Češi.

Takový byl první Demlova zpráva ze Slovenska – již velmi dramatická, pochybující o možnosti úspěchu, přesto ještě bojovná. Nyní se konečně zaměříme, jaké další obrazy druhého během Demlova pobytu na Slovensku vyvstaly.

Zatímco v první části nám korespondence pomohla hlouběji proniknout do příprav na cestu, nyní musíme konstatovat, že v korespondenci s dotyčnými čtyřmi nejbližšími přáteli se jen povětšinou v téměř identické podobě opakují zážitky tak barvitě vylíčené ve *Šlépějích*. I toto zjištění je nicméně užitečné v tom smyslu, že můžeme konstatovat, že mezi „veřejným“ a „soukromým“ Jakubem Demlem není žádného rozdílu. Tedy až na jednu výjimku – na několik dopisů Otakaru Březinovi v prvních fázích pobytu, v nichž zjevně líčí vše v „dosti růžovějších barvách“. Myslím, že se nabízí jediné smysluplné vysvětlení: Jakub Deml nechce Otakara Březinu „vystrašit pravdou“ (přestože Durychovi i Šaldovi píše ve stejné době vše zcela bez skrupulí) ať už jen za účelem jeho budoucí návštěvy, či snad Deml ještě v prvních měsících věří ve svůj plán společného bydlení na Slovensku?²⁶⁶

Jeden tak a druhý Žid: První, s kým se Jakub Deml setkává a potýká, jsou slovenští zástupci Republiky. Nejdříve jde o dr. Kállaye, který – na přimluvu Šaldovu – zařídí Demlovi byt v Lubochni. Toto jediné setkání hodnotí Deml velmi pozitivně²⁶⁷. Dalším zástupcem je dr. Pavel Blaho, kterému Jakub Deml píše stížnosti ze svého topolčanského pobytu. Deml se vůči Blahovi vymezuje antisemitskými poznámkami: „...nejsemť ani obřezán.“²⁶⁸

Dalším je arch. Jurkovič, o kterém již byla řeč. Minimálně zpočátku cítí Deml zjevnou antipatii kvůli kauze Kytlicová, v závěru poté vidíme – ve vší mnohoznačnosti – že se Jurkovič snaží vyhovět Demlovu přání co nejrychleji (a nejlevněji) odjet.

A pak tu máme nejvyšší slovenské představitele v čele s V. Šrobárem, které Deml hodnotí pozitivně (ačkoliv se neubrání ublížené výtce): „Župane Kállayi...Šrobáre, Hodžo: ani na vteřinu a ani dost málo nepochybuji o vaší lásce k nám: ale jsem docela jist, že trpíte méně než my, protože přece jen méně víte. A ostatně – mně nevěříte!“²⁶⁹

262J. Deml: *Jsem na Slovensku*, 1920

263*Jsem na Slovensku*, str. 3

264*Tamtéž*, str. 5

265*Tamtéž*, str. 6

266Například v dopise 24. 2. 1920 píše Otakaru Březinovi: „Ministerstvo přiklo mi naturální byt a deputát, takže o věci vezdejší mám postaráno; a bylo by zbytečno, abych choval kozu, prase a slepice.“ (Deml, 1933, str. 114), načež pokračuje přelíbezným líčením Topolčanek. Jenomže my víme, že Deml už tehdy čelil mnoha problémům, o kterých se nijak nezmiňuje (byť tehdy skutečně měl slíbený byt od prvního března). V zásadě se dá také vysledovat dvojaký přístup, že Deml Březinovi vcelku nepokrytě a bez jakýchkoli sympatií líčí např. maďaronské kněze, nicméně své existenční strasti vždy zamlčuje.

267Deml, 1933, str. 110

268*Šlépěje VII.*, str. 217

269*Šlépěje VIII.*, str. 162; Lze také najít kritické poznámky na adresu Hodžovu v knize *Z mého okovu*, výrazně lépe je také líčen Šrobár oproti ěře Dérerově, avšak to pro naše účely není důležité; v zásadě jde totiž skutečně říct, že všichni „vysocí“ jsou hodnoceni pozitivně.

„Češi“ (a jiná prasata): Češi jsou v Topolčankách přítomni tři – správcové Koch a Binko a lesmistr Rissel. U prvních dvou jmenovaných asi nejlépe vystihuje Demlovo mínění o nich skutečnost, že to, že jsou Češi, dává raději do uvozovek, tedy: „Češi“. Deml je oba jednoznačně líčí jako panovačné, chamtivé a surové. V knize *Z mého okovu* o tom dosti jednoznačně píše: „Kluci, kteří doma nebyli k ničemu, kluci, kteří si v kancelářích dávají dostaveníčka a píšou milostné dopisy, kluci, kteří vystupují z Církve a úřadují, kluci, kteří hned prvního dne po svém příchodu na Slovensko navazují styky se zdejšími Židovkami, kluci, kteří se ochlastávají po krčmách...“²⁷⁰ A k poslednímu lesmistru Risselovi – ten je zase líčen jakožto člověk, který chce se všemi vyjít a tak se například uctivě chová k faráři-maďarónovi.²⁷¹ Pro něj nemá Jakub Deml nic jiného než výsměch a pohrdání. „Ježíši Kriste, tato tvoje prasata!“²⁷², zvolá na adresu lesmistra.

Kněžouróni: Podobně jednoznačné, avšak mnohem barvitější je líčení místního duchovenstva. Dlouhý seriál miniatur místních farářů poskytuje nedokončený dopis F. X. Šadovi otištěný v *VII. Šlépějích*. Všechny mají několik jmenovatelů: faráři jsou maďaróni (jeden se dokonce posmívá české řeči) a jsou vůči Demlovi jaksí apriori nepřátelsky naladěni. Při líčení topolčanského faráře také v dopise Františku Bílkovi poznamenává: „...zdejší farář má tři páry koní, třicet kusů hovězího dobytka a vybírá ještě desátek...jak za časů Abrahámových a Mojžíšových.“²⁷³ Nejbarvitějším je však portrét Vendelína Zajáce, kaplana v Malých Opatovicích ze *Šlépějích VIII*. Deml ho líčí jakožto horlivého moralistu, nelítostného vůči prostému lidu, jenž vyžaduje od „svých oveček“ slepou poslušnost, typický představitel, jak sám Deml říká: „...kněžourské despotie a surovosti.“²⁷⁴ A zároveň tento malý tyran má chorobný strach ze svého „nadřízeného“, pana děkana.

Stejně tak topolčanský farář Klacsanszky se velmi úslužně chová k bohatším a vztek si vybíjí na chudých.²⁷⁵

Významnou postavou je také topolčanský kaplan, který na svém příběhu pěkně ilustruje politickou i ideovou nestabilitu doby: „...[k]dyž 1919 vtrhli do župy Tekovské maďarští bolševici, odhodil P. Pavel Gyetven kleriku, oblékl si šaty rakouského důstojníka, bolševiky uvítal a vodil je po vyprázdněných čsl. úřadech. Seděl za to na pevnosti v Terezíně, ale jeho farář zuřivě mě přesvědčoval, že Češi jsou sprostáci a... jeho kaplan, vzorný prý kněz, trpěl nevinně.“²⁷⁶ Sám poté tento kaplan neváhá veřejně přesvědčovat lid, že za Maďarů vedlo se lidu lépe.²⁷⁷

A snad ještě na závěr k „politickým preferencím místních duchovních“ - když topolčanský farář rozmlouvá s Demlem, říká mu, že musí mít pochopení, vždyť ještě nikdo neví, kam nakonec budou patřit. Deml podrážděně odsekne, že hranice Československého státu jsou přeci jasně stanoveny. Avšak farář se mu vysmívá, že se neví, jak to dopadne, jakoby Československá republika byla nějaká moucha.²⁷⁸ Jinde k tomu Deml podotýká, že církevní úřady stále papají maďarskou papriku.²⁷⁹

Zajímavé také je, jak sám Deml zápasí s tím, co by kněz dle místních zvyklostí měl a neměl dělat, tak si například stěžuje, že nemůže nemocné Pavle Kytlicové ani dojít pro jídlo, protože to se na kněze nesluší. Podobně nemůže sedět s prostým lidem v hostinci.²⁸⁰

Lid moudrý, lid nerozumný, lid nenarozený?: Pokud je vyobrazení farářů nejbarvitější, pak vyobrazení slovenského prostého lidu je nejrozporuplnější. Už tu byla řeč o Demlově romantickém chápání prostého lidu, ve stejném duchu se můžeme v *VIII. Šlépějích* dočíst tuto plamennou obhajobu chudých a slabých, která je zároveň útokem proti „vrchnosti“: „Pro zpřerážená žebra... pro sepjaté ručičky... pro děti a ženy, třesoucí se děsem a hrůzou: neodpustím ani jedinému padouchu!... Hroby zpřevracím a vyháním všechny svaté obrázky a růžence a křížky, abych je vytrhl

270Šlépěje VII, str. 98, zcela stejně nelichotivý je jejich obraz v závěrečné části VII. Šlépějích

271Šlépěje VII., str. 237

272 Šlépěje VII., str. 237

273Deml, Bílek (2012), str. 242

274Šlépěje VIII., str. 133

275Tamtéž str. 167-8

276Tamtéž., str. 154

277Tamtéž., str. 155

278Tamtéž., str. 158

279Tamtéž., str. 133

280Deml, Šalda (2016), str. 160

ze zneuctění...Propálení budete očima, všechny děti na to shromáždím a svolám, dobytku plutokracie a blbosti!²⁸¹ Deml se tedy sám stylizuje do role obránce potřebných.

Zároveň však dokáže mít vůči lidu ironický odstup, tak když se před zraky lidu pře s již zmíněným kaplanem Gyetvenem, dodává: „...vidí-li slovenský lid hádku dvou kněží, z nichž proti žádnému není naveden a poštván, *ctí v obou kněze a věří, že se jedná jen o pravdu.*“²⁸² Jenomže vzápětí je kaplan pro své deklarované názory Čechy zatčen a lid se začne bouřit. Deml to popisuje takto: „...víme, „jak to chodí na Slovensku“ v podobných případech: lid je oheň, lid je povodeň, lid je živel a ne rozum!...hlavně před farou stály ještě hloučky a nemělo to lidského vzezření a viděls jako lidožrouty a jako polámané a překousané tygří klece.“²⁸³

V knize *Z mého okovu* se vyskytuje jeden příběh o tom, „jak jsou na tom Slováci“: jeden Slovák chce po Demlovi, aby udal jiného Slovaka, protože vyvěsil maďarskou značku. Deml se ho ptá, proč ho neudá sám a Slovák odpovídá, že možná ten četník je sám Slovák a on jej nezná: „Tož i Slovák Slovaka a kdyby tento druhý byl i československým četníkem, musí podezřívát a se bát! Chápete, příteli, kde je dnes Slovensko?“²⁸⁴ Deml o něco později jízlivě dodává, že „...zdejší člověk není ani Maďarem, ani Slovákem...“²⁸⁵ A celou tuto „škálu“ doplňuje postřehem: „Kdyby nastal na Slovensku nějaký převrat, Slováci, s kterými jdete dneska na ryby, povedou Vás zítra pod šibenici.“²⁸⁶ A přesto (abychom skončili na začátku) Deml poté znovu – již po návratu ze Slovenska - zopakuje své počáteční přesvědčení (a polemizuje s názorem M. Dvořáka): „...nemyslete si, že národ slovenský se ještě nenarodil... lid slovenský je zrovna jako vy a já a je-li mezi lidem a námi vůbec a mezi lidem slovenským a námi zvláště nějaká hráz a překážka, věřte a vězte, tou překážkou a hrází naprosto není lid slovenský a Jakub Deml nebo Miloš Dvořák. Tou překážkou jsou jenom svině a hadi a ropuchy a draci rodu českého a slovenského...“²⁸⁷ Byť poté opět projeví pochybnost, to když líčí počínání zahradníka Trisky který karabáčem bije své nádenice po zádech – a ty se jen prohnu a bez ceknutí pracují dál. „...nevím, nemá-li přece jen pravdu Miloš Dvořák, že slovenský lid ještě se nenarodil.“²⁸⁸

Dobrý člověk: Zároveň Deml také podává krátké medailonky lidí, jež potkal díky svému slovenskému putování a jak podotýká: „Z takových lidí vyznačuje nejryzejší tradice národa a všechno dobro náboženství.“²⁸⁹

Jistě si mezi těmito obrazy zaslouží místo **příroda** na Slovensku, možná spíše slovenská příroda. Ta bude však pojednána jakožto součást rozboru prózy *Z mého okovu*.

3. Po návratu aneb *Labyrint světů a ráj i peklo srdce*

Snad jsme vylíčili alespoň v základních obrysech, jaké děje autor líčí během svého slovenského pobytu, a také jsme oproti původnímu záměru vylíčili většinu obrazů druhého již právě během druhé části, neboť většina z nich teprve na Slovensku vznikla. Jinými slovy: Jakub Deml neměl příliš obraz Slovensku, alespoň nám o tom není nic známo. Jak jsme viděli, výrazně se nicméně obohatil a zproblematizoval obraz slovenského lidu, k čemuž se ještě vrátíme později. Nyní se však zaměříme na jiný obraz, které doznal výstražných změn.

Židovstvo: Nejtemnější obraz z celého slovenského pobytu jest obrazem Žida. Sám Deml nám fakt, že jest ještě temnější než obraz slovenských farářů, pregnantně kvantifikoval ve svém odpudivém výroku: „Já býti „ministrem s plnou mocí“, pověsil bych bez nejmenších skrupulí *všechny* slovenské Židy a 98% farářů.“²⁹⁰ Jak jsme viděli své ostré antisemitské názory si již „na

281Šlápěje VIII., str. 134-5

282Tamtéž., str. 155

283Tamtéž., str. 156

284Šlápěje VII., str. 97

285Šlápěje VII., str. 99

286Šlápěje VII., str. 86

287Šlápěje VIII., str. 144

288Šlápěje VIII., str. 154

289Šlápěje VII., str. 253

290Šlápěje VIII. s.tr. 163

Slovensko přivezl“, v *Šlépějích VI.* najdeme několik jasných protižidovských výpadů²⁹¹ a drobná, téměř „opatrně-protižidovská pasáž“ je, jak jsme viděli již ve *Šlépějích IV.*, nicméně je třeba konstatovat, že *Šlépějemi VII. a VIII.* se teprve „židovstvo“ stává jasným nenáviděným *nepřítelem*. Dlužno zmínit i v *VII. Šlépějích* otisknutý článek Demlova „přítele Stáni“ Stanislava Todta, který velmi ostře útočí proti Židům a tvrdí, že je Slovensko v židovských rukách. Řešením situace však má být činnorodost a aktivita, díky které Češi Židy přemůžou „na jejich vlastním poli“.

Přes všechny tyto ostré útoky proti Židům²⁹², je však třeba říci, že s živými Židy se Deml setkává zcela výjimečně: jednou vcelku líčí, jak potkal skupinu Židů mluvící maďarsky ve vlaku²⁹³, jindy s lehkou sympatií, jak potkal Žida „co hrál na pusu“ a jen jednou konkrétně jmenuje bohatého Žida-průmyslníka Petöho²⁹⁴ (s kterým se *také* zjevně nesetkal...).

Dále bychom se měli zamyslet nad pojmem „Žid“ u Demla. Pracuje totiž nejednou s pojmy dosti svérázně, chcete-li básnicky, jak už jsme viděli na příkladu českých správců zámku, pro jejichž negativní vlastnosti, může Deml dát jejich češtví do uvozovek (čímž prozrazuje, že toto „češtví“ je apriori nabito pozitivním obsahem). Nejlépe snad tento „básnický přístup“ ilustruje tato pasáž: „Poznav Vás skrze sebe, jsem četnějším Národem. Chci říci: jste četnějším Národem poznav mne skrze Sebe.“²⁹⁵ Tím nemá být řečeno, že vždy Deml používá pojmy zcela svévolně, pouze toliko, že je třeba se mít na pozoru. Máme tedy chápat slovo „Žid“ doslovně?

V dopise z prosince roku 1920 (tedy již po návratu) píše Jaroslavu Durychovi: „Že jste nechal těch pražských židů (*počítám k nim, kromě Šaldy všechny pražské redakce a literáty, i doktora Čapka* [kurzívou zvýraznil - JB]), to máte rozum, nikdy jste do jejich cechu nepatřil a patřit nebudete.“²⁹⁶

Domnívám se, že i díky této citaci je odpověď na otázku, jak doslovně brát pojem „Žid“ - ano i ne. Jakub Deml operuje s židovstvím (podobně jako s češtvím či němečtvím) skutečně jakožto s kategorií etnickou (etnicko-náboženskou), jenomže zároveň obsahuje tato kategorie předem jasně definované hodnotové soudy, na jejichž základě je možné i zjevné ne-Židy do této kategorie začleňovat (tj. ony všechny pražské redakce a literáty) a i etnické Židy z této kategorie vyčleňovat (jako právě přítele F. X. Šaldu).

Během slovenského pobytu se tedy poprvé v životě naplno zhmotňuje stín Jakuba Demla v podobě obrazu Žida, ačkoliv do roku 1919 není po tomto antisemitismu ani památky a ačkoliv zjevně žádného skutečného Žida odpovídajícího těmto „démonickým vlastnostem“ nikdy nepotkal. Nicméně teprve počátkem třicátých let se tento antisemitismus stává trvalou součástí Demlovy osobnosti a jakýmsi perverzním „rodinným stříbrem po Mistru Březinovi“, jehož se Deml „věrně“ drží až do své smrti.

Jak jsme však již zmínili na začátku – tím nejsilnějším obrazem během příprav cesty na Slovensko byl obraz Republiky jakožto „odčinitele starých nespravedlností“. Jak výrazně se tento „obraz zachvěl“ - k tomu dospějeme během našeho výkladu.

A nyní také změníme interpretační přístup, neboť dosud jsme se zaměřovaly na detaily a tématicky je seřazovaly, což je nepochybně přístup, který má své obtíže a v jistém smyslu je zcela proti duchu Demlových textů, nyní tedy již budeme „uvážlivější“ a tyto texty budeme vnímat jakožto celky.

O závěrečné části *Šlépějích VII.* s názvem *Aby se do toho vidělo* jako celku již byla krátce řeč v souvislosti s tím, jak rozpoznat nejvýznamnější událost díky struktuře vyprávění. Zkusme se na ně nyní podívat z trochu jiné perspektivy: celá tato „koláž dokumentů, listin a dopisů“ jest z obou stran ohraničena obrazy. Ten první – úvodní je klasickou karikaturou, ve které se turista ptá, zda se „tudyma přinde k Republice“ a druhá postava odpovídá, že tam není Republika, nýbrž *Slovensko*. Zato druhý obrázek vypadá jako vystřižený ze středověké knihy o mukách pekelných –

291Např. proti A. Tvarůžkovi, str. 247, příp. 286 (*Šlépěje VI.*)

292Podobně například: „Dokud vládl Šrobár, Maďaři a Židé mluvili šeptem a učili se slovensky, jakmile nastoupil Dérer: slovenština zmizela a zmizelo všechno šeptání a maďarsko-židovská drzost vyrazila po celém Slovensku plameny.“ *Šlépěje VIII.*, str. 163

293*Šlépěje VII.*, str. 83

294*Šlépěje VII.*, str. 97

295*Šlépěje VI.*, str. 231

296Staňková (2016), str. 198

zpodobuje dvě postavy lámané v kole a zároveň upalovány. A nyní zkusme uvidět onen text jakožto „napětí mezi lehce infantilní komikou a utrpením, které svou rafinovanou groteskností, zdá se, může vykouzlit cosi jako, promiňte – úsměv.

Nyní se podívejme na závěrečnou část *Šlépějí VIII. Pata, špička, celá noha*.

A interpretační obtíže této části nám vyvstávají zvláště důrazně kvůli onomu již citovanému výroku, který vzato doslova vybízí ke genocidě.

Bedřich Fučík s Vladimírem Binarem radí chápat *Šlépěje* jako *theatrum mundi*, kde „...lidé a děje či věci...ztrácejí v Demlově inscenaci zároveň svou čistě dokumentární podobu... Dokumentárnost Demlova *theatrum mundi* nemůže ovšem z jeho románu nikdy zmizet, a tak Deml ve svém díle zároveň uchovává široký obraz doby... viděný ale z jiných perspektiv než čistě historických a politických, a nutně často zkřivený či vypouklý.“²⁹⁷ A na jiném místě ještě blíže charakterizují *Šlépěje* jakožto útvar orálního stylu: Vše se pak děje a je právě jen v okamžiku promluvy, v okamžiku kladení slova, jen tato chvíle a právě tato chvíle je pro autora-režiséra-herce pravdivá...“²⁹⁸

Že tyto výroky můžeme brát vážně (a tedy onu deklarovanou touhu vraždit vnímat s větším odstupem) svědčí nejen skutečnost, že ve stejném oddíle nalezneme také výroky typu: „...kdybychom si při každém člověku a zvířeti dovedli živě představit toho, koho milujeme, kdo tedy jest naším zjevením, že by nám ani nenapadlo říkati světu slzavé údolí.“²⁹⁹ Ale že sám Jakub Deml nezvyklost této literární formy znovu a znovu pozornému čtenáři tématizuje: tak nejdříve vysvětlí, co je to *slupa*³⁰⁰ a na základě atypického skloňování humorně ohýbá některá jména a k závěru³⁰¹ čtenáři „vzná“, že už zapomněl *co ta slupa znamená*. A pochopitelně nelze si nevšimnout názvu: *Nezapomeňte uvidět celou nohu!*

Můžeme tedy vcelku s jistotou říci, že Jakub Deml toto své „nenávistné hnutí myslí“ zachytil jakožto onu „pravdu okamžiku“, nicméně čtenář nedostane jedinou indicií, zda jde vlastně o kající doznání či deklarovanou skutečnost bez uzardění. A ještě dodejme, že opět, jak jsme ukázali při rozboru Mého svědectví, se tento rozpor pomíjejícího a trvalého je jediným z ústředních témat celoživotního Demlova zápasu.³⁰²

Vraťme se tedy k celku části (sic!) *Pata, špička, celá noha*. Je zřejmé, že dodatečná reflexe Slovenska se děje v kontextu desiluze z Republiky, kterou pro Demla snad nejvíce vystihuje „nestravitelný fakt“, že se kulturní reprezentace rozhodla demokraticky na Nobelovu cenu nominovat Aloise Jiráka, namísto Otakara Březiny. Další útoky směřují proti „sekulárnímu pojetí Republiky“ (navíc vládnou socialisté v čele s Tusarem), kde občan je tvor *prostřední, jakýsi homunkulus. A etika se vyčerpává zdravotnictvím...*

Nyní zkusme nahlédnout reflexi Slovenska ze *VII. i VIII. Šlépějí* dohromady. Náhle si všimneme, že pozoruhodně často používá autor biblické příměry na zážitky ze Slovenska. A někdy tyto biblické příměry jsou zjevně myšleny vážně a mají odhalovat pravou podstatu: tak je kastelán Masaryk Jidáš a topolčanský farář Herodes³⁰³ a také zazní výrok: „...vždyť na Slovensku řádí a zuří opravdu římské kohorty a Někoho vskutku tam křížují.“³⁰⁴ Jindy naopak biblické analogie způsobují značný ironický odstup – když například V. Zajác náhle na Demla promluví *jako z ohnivého keře*³⁰⁵ či když se dotyčný před svým „nadřazeným“ třese jako farao před Aronem. A pak tu máme biblické obrazy, u kterých to není možné rozhodnout – tak *opět*: po své „vražedné touze“ obsáhle cituje pátou knihu Mojžíšovu o nutnosti vyhubit nepřátele po příchodu do země...

A konečně dostáváme se k textu *Z mého okovu*. Domnívám se, že jde o tvůrčí vrchol tohoto Demlova období a interpretačně velice obtížný a mnohoznačný text.

297Binar (2010), str. 272

298Binar (2010), str. 273

299*Šlépěje VIII*, str. 171

300*Šlépěje VIII*, str. 125

301*Šlépěje VIII*, str. 188

302A jinou zajímavou otázkou je, zda těmito experimenty nejde příliš proti médiu knihy. Co je psáno, to je dáno! A jak usilovně Březina Demla varoval, že jsou to jen pravdy okamžiku, ale ta Demlova osudová touha okamžik zvěčnit...

303*Šlépěje VII.*, str. 202

304*Šlépěje VII.*, str. 256

305*Šlépěje VIII*, str. 132

Nejdříve bych se rád odkázal na to, co již bylo řečeno o povaze mystických textů a jejich užitečnosti k porozumění Demlova díla. Z mého okovu je jedno z těch děl, kde je tento náhled obzvláště potřebný. Každý mikropříběh má totiž svůj specifický účel ve struktuře textu a rozhodně je není bezesbytku možné považovat za „zážitky ze Slovenska“.³⁰⁶

Pojďme nyní svá tvrzení doložit textově: podívejme se proto na úvodní I. část (z celkových XIII.), která nám o povaze textu mnoho prozradí.

Tato první část začíná deklarovanou snahou Jaroslavu Durychovi odpovědět (kterému je celé dílo adresováno) a vše tedy *vypovědět*. Autor říká: „Smějte se, jak libo, mně už není pomoci, zapomeňte na všechny mé pravdy a smějte se: *snad se zapomenu i já* [zvýraznil kurzívou - JB] a něco vám povím!“ Autor tedy chce mluvit, avšak zároveň v tom jaksi sám sobě překáží, zabraňuje. Přitom vzápětí sám sebe připodobňuje k Papinově hrnci: „Co říci o Slovensku?“³⁰⁷ a hned na další straně se dozvídáme, že autor touží se především ze Slovenska co nejdříve dostat. A poté znovu zaznívá neschopnost sdělit kýžené: „...je toho příliš na mé péro... je toho příliš i na můj jazyk.“³⁰⁸

Po chvíli potkávají Jakub Deml se svým spoludruhem vodníka: „...o dvacet let staršího, naříká si na bolení v palci levé nohy, už ani moje a Vaše spisy ho nezajímaly, byl členem Volné Myšlenky, protože už na nic nemyslel, dušičky strkal pod pokličku už jen automaticky, byl, jak mi řekl jeho osobní lékař, nervově vyčerpán, neschopen poslušnosti sám k sobě, vybíjel se řečnický jen Římem, pokud mu arciť držela v zubě zlatá plomba, a aby se naplnil jeho osud, vzal si za ženu Němkyni, která ho předčila jenom věkem, to jest byla mladší, což se ale ve vodě vyrovná.“³⁰⁹, a pokud by na čtenáře bylo toho „realistického líčení málo“, jsme brzy svědky podobně fantaskní příhody, totiž utíkajícího medvěda, který *podpaždí drží ulovenou svini a přitom ji kvičíci „bouchá po čuni“*.³¹⁰

Tyto příběhy jsou prolnuty „refrémem“ lovení ryb k čemuž Jakub Deml dodává: „...já Vám byl přesvědčen, že nikoliv ryba nýbrž řeka se cloumá na kotvici: Na povrchu totiž není to tak zlé, neboť člověk všecko vidí a cítí se tedy bezpečným, ale když zuří a trpí něco velikého v hlubinách!“³¹¹

Zároveň se ještě dramaticky střídají obrazy krásy a odporu, ošklivosti: při vylovení štiky je autor nejdříve upoután jejím „bestiálním obličejem“ a Deml s lehkým rouhavým úšklebkem líčí: „...promiňte, snad sám „Pánbůhračnáschránit“ ve svém nejstudenějším pohrdání nemá obličej tak mistrovsky bestiálního, jaký měla tato na krok dlouhá štika... a celá hlava jakoby část po části ukutý a roztaveným durmanovým jedem při sabatu čarodějnic polítý zaban.“³¹² Jakmile ji však uvidí ležet mrtvou na boku: „Tělo jí bylo jako nebe před svítáním, jako nebe, v němž se hvězdy rozplývají moudrostí a čistotou.“³¹³ A vprostřed tohoto dramatického střídání krásy a odporu se ještě autor vylíčí ohromující zážitek opuštěnosti, ne-života a ne-smrti, kdy vše odešlo již na Onen svět: „Človíčka nikde nebylo, ptactvo už dávno všechno odletělo, stromy stály bez hlesu jako svíce, které nechali ve světnici na svícnech kolem prázdného místa, z něhož byli odnesli mrtvolu. Také řeka byla, těžká a jak se tak leskla přede mnou, čistá a nehybná, připomínala mi umučené, s kříže sňaté tělo.“³¹⁴

A nesmíme zapomenout na téměř všudypřítomný slovní humor: „Ze svého obydlí, které bylo půl doupě, půl salaš a půl tvrz, tak jako Vy „vedle Jakuba Demla jste jediným katolickým básníkem u nás“...“³¹⁵, navíc zdůrazněný poznámkami po stranách textu, který někdy skutečně popisují dané události, jindy však spíše glosují a tak vůči textu vytvářejí „ironický odstup“³¹⁶.

Shrňme si tedy tuto úvodní část textu: Autor chce promluvit, dokonce cítí povinnost podat

306Byť řadu těchto mikropříběhů jsme citovali v předcházejících interpretační části.

307Šlápěje VII, str. 57

308Tamtéž, str. 59

309Tamtéž, str. 60

310Tamtéž., str. 64-5

311Tamtéž. str. 62

312Tamtéž., str. 62-3

313Tamtéž. str 63

314Tamtéž. str 61

315Tamtéž., str. 59 Je zde ironizován výrok Karla Čapka, v dopise Durychovi to Deml glosuje slovy, parafrázuje: Ten Čapek píše už jak konsistoř.

316Tak například když onen medvěd utíká se svini s podpaždí a přitom ji mlatí, popisek po straně praví: *Příčina všeho*

svědectví, jenomže je sám se sebou v ne-shodě³¹⁷ zažívá nepochopitelně náhlé zvraty z oslnění do znechucení (a naopak), vyvstávají burleskní, nereálné obrazy a k tomu onen zmiňovaný humor, z něhož se občas „vynoří“ tóny nejtemnější.

Ad humor: O osobitém pojetí Demlova humoru již byla zmínka v souvislost s napětím dvou ilustrací ohraničujících *Aby se do toho vidělo*. Skvěle jej shrnuje sám autor slovy: „Onen hlásek, příteli, jest jak právě nalomený stvol lilie: nasloucháte mu, smějete se a je Vám přítom velice vážně, ne-li do pláče.“³¹⁸

Ad rychlé střídání ohyznosti a krásy: Domnívám se, že k tomuto účelu bude nejlépe rozebrati tuto delší pasáž: „Kdyby Bůh neviděl našeho srdce a soudil nás jenom dle našich skutků a slov, kolikrát bychom byli již na věky zatraceni! Bolest, kterou jsme si učinili, anebo kterou jsme přijali zastavila Jeho ruku... Napište nějaké drama, milý příteli, na ono thema, kdy nějaký člověk směje se s těmi, kteří se smějí a oni ho zbijou do němoty a pláče s plačícími a měščí hejskové máčejí a vaří jeho kradmé a útlé vzdechy jako mařinku vonnou ve víně nevěstek. A napište ještě drama jiné, ve kterém spravedlnost jako vichřice a požár mýti a šíří zhnílý les a jako povodeň vymetá koryta stok a řek, zatarasená utopenci. Ale když se setmí země a půjdete se svítilnou ulicemi, potkáte člověka, který ve dne by Vás ani neznal a tento člověk se připojí k Vám a otevře Vám srdce a odkryje svůj košík a nastaví jej vašemu světlu a vskutku jsou tam dvě přehoušle krystalového cukru, pro něž k přítelovi do daleké vesnice vážil cestu, protože „tu už čtyři měsíce cukru niet.“ Potkáte-li takového člověka, jak jsem ho potkal já, nezarmucujte ho a neříkejte, že tady „dva, tři páni mají cukru na metrické centy“, neboť přichází Den a v rudých červánkách rodí se chvíle, kdy nebude třeba našich svítilen!“³¹⁹

Zde najdeme několik důležitých motivů:

V prvním dramatu je člověk sou-citný a sou-strastný zbit a ponížen. Je důvodné se domnívat, že je to pocit Jakuba Demla, jak s ním bylo na Slovensku zacházeno. On byl zneuctěn a spravedlnost je bezmocná.

V druhém dramatu přijde spravedlnost jako vichřice – to jest touha Jakuba Demla po odplatě, která několikrát tak naléhavě zazní obzvláště v *VIII. Šlépějích*.³²⁰

Pak tu vyvstane obraz třetí – *jsou sice páni, co si škulí jen pro sebe, ale jsou tu i obětavi prostí lidé!* Toto setkání v noci v sobě skrývá naději rodičích se červánků. Tato schopnost odstupu a nepoddání se „fururom pomsty“.

A na závěr musíme říci, co bylo na začátku – totiž téma bolesti, která jediná je „platidlem“ Bohu...

Myslím, že zde na malé ploše máme vyobrazené ono ústřední drama, jež se odehrává v duši autorově: Deml chce *kristovsky* nést utrpení, které mu bylo způsobeno; *jenomže zároveň* se cítí příliš silně, nesmyslně zostuzen, zasahuje to do hloubi jeho bytosti, a tak je vláčen touhou po pomstě; *jenomže zároveň* si uvědomuje, že to zdaleka není celá pravda, že potkal také spravedlivé a pokorné... *jenomže* vůči hlubině si člověk nevystačí s pouhými racionálními a už vůbec ne morálními argumenty.

A tak vláčen a rozepjat mezi těmito extrémními póly, jež o sobě „dávají vědět“ skrze silná a náhlá střídání okouzlení krásou slovenskou přírodou, jež se zase lehko zvrátí v hluboký pocit hnusu³²¹, Jakub Deml se *ze svého okovu* snaží vybojovat *smysl* svého slovenského pobytu. Je možné všechny ty tak rozličné prožitky zahrnout v jeden celek? Je možné na *vše* odpovědět láskou? Je možné vzhledem k ponížení nebýt stržen nenávisí?

---

bití.

317 Ceý text začíná slovem: S-hoda.

318 *Tamtéž.*, str. 92

319 *Tamtéž.*, str. 68

320 Viz např. citace č. 69. „Hroby zpřevracím...“

321 Tento náhlý zvrát výborně zobrazuje např. část V. „str. 70-73

Ad mrtvolné ticho: Vraťme se nyní k onomu momentu „lapaní mimo život a smrt“, které domnívám se, já právě onou neschopností vyjádřit se. Aby mi bylo rozuměno – tím nemá být řečeno, že Deml básnicky vyjadřuje *neschopnost mluvit* dramatickými obrazy, nikoliv, tato neschopnost je projevem existenciálního ohrožení ne-smyslu a vposledku smrti. Tvořit – tedy psát, respektive mluvit je přemáháním smrti. Zápas o smysl je zápasem o život. „...Bůh učinil moře a souš a pro vaši vůli prázdny prostor, abyste jej vykrášlili svým dílem a *přemohli myšlenkou* [zvýraznil kurzívou – JB].“³²² Jde také o zřejmé ozvěny Demlova „expresionistického období“ především próz Hradu a Tance smrti, kde jsou tyto zážitky bezčasí častým jevem. „Můžeme se mýlit, můžeme i zhřešit, ale nemusíme zahynout.“³²³

Ad „rybaření“ smyslu: Tím jsme se dostali i k odpovědi na další zásadní motiv, to jest opakujících se obrazů lovení ryb (obzvláště v první půli). Vždyť to je přesným básnickým popisem činnosti, co autor koná. Loví z hlubin. Z těch vycházejí rozliční tvorové. A s každým je třeba zápolit.

A jak je toto „rybaření“ smyslu obtížné, o tom mluví nejvýstižněji IV. část. Autor nejdříve vypráví, jak mu P. Kytlicová „hubuje“, že přinesl dom bláto na botách, on však je přesvědčen, že se zul. A tak marně hledá viníka a užuž to chce svézt na adresáta Durycha, jenže se autor „nedostane přes dilema, zda psát příměť či přigměť...“

Poté vypráví, jak se snaží Pavlu utěšit, že, že *sem* sice lezou škvoři a švábi, na Jihu by jim však lezli do bytu tarantule. A poté začnou rozmlouvat o bacilech: „...se naše osobní hrůza proměnila ve všeobecnou, malá ve velikou a já nabyl představy, že to už nejsou ve plicích souchotinářových nějaké ty „bacily“, nýbrž ve světě svět a z kosmických dálek postupující vojska a národové: a co záleží na jedné smrti, jsou-li z ní živi tisícové?“³²⁴

Deml si zde implicitně klade tyto zásadní otázky: Odkud celou svou „slovenskou zkušenost nazřít? Kdo je za co zodpovědný? A jak je možné to zjistit? A nemůžu „za ty šlápoty“ já a přitom obviňuji jiné? A barvitě se nám tu objevuje opět motiv nestability světa, či světů, kdy se jeden může náhle proměnit v druhý a vše proměnit. Ostatně analogicky tomu tak Deml činí i v jazyce, kdy je schopen náhle zcela přerušit vypravování a alegoricky vykládat kupříkladu jedno použité písmeno. Je vůbec možné nalézt tu správnou perspektivu? Ten správný svět?

Ad „zvířata“: A proč Jakub Deml hovoří o přírodě a o zvířatech („živí Slováci se de facto objeví až v poslední čtvrtině) když chce „vydat počet“ ze svého slovenského pobytu? Protože samozřejmě – jak už bylo ukázáno úvodem – zde nejde o žádné realistické líčení přírody a všechny ty detailní a bohatá líčení o zvířatech nejsou (jenom) o zvířatech. Důkaz: Autor se vcelku nápadně věnuje tomu, jak různí lidé připomínají různá zvířata: „Až to překvapuje, jak jistí lidé se podobají jistým zvířatům... Minulý týden, když jsme jeli od nových Zámeků, povídá mi náhle přítel Šalda: „Teď vypadáte jako ryba!““³²⁵ A na jiném místě čteme: „Před vojnou honili k nám ze Slovenska bagouny, teď i přítel Svatopluk Klír mne upozorňuje, že je tu mnoho českých prasat...“³²⁶ A když domluví o specifikách srsti a barvy českých prasat, vzápětí dodá: „Jak vidíte, příteli, konečně mluvím docela *reelně* [zvýraznil kurzívou – JB] a stojím před Vámi dosti oficiálně... jak ... pan Mořic Rissel, představitel tohoto státního velkostatku a můj dobrodinec. Kam se to díváte? Tři dukáty za tento váš úsměv...“³²⁷ A tak nás něco „zašimralo v koutcích“, neslyšeli jsme to už někde? A podíváme se do závěru stejných *Šlépějí*, kde autor líčí, jak *ten* pan lesmistr Rissel se – aby neměl problémy - úslužně klaní panu faráři a výsměšně dodává: „...a vzpomněl jsem si na to, jak je to to dobře pro věčnou spásu poddaných ve svobodné Republice, když Vrchnost Duchovní a Světská takto navzájem se ctí a uznávají... Ježíši Kriste, tato Tvoje prasata!“³²⁸ Trefa!

Teď snad již „jinými brýlemi“ budeme číst například tuto pasáž: „A co jste tu viděl? Co jste viděl kromě člověka? Nad vrchy jestřába a orla, ve kmenech rysa a medvěda a u kořenů divokou

322 *Šlépěje VII.*, str. 68

323 *Šlépěje VII.*, str. 68

324 *Šlépěje VII.*, str. 69-70

325 *Tamtéž.*, str. 73

326 *Tamtéž.*, str. 95

327 *Tamtéž.*, str. 95

328 *Tamtéž.*, str. 237

Tím snad budiž pro naše účely již dostatečně ukázáno „kudy na text“ (vynechali jsem například zásadní motiv množství a ptačích hejn...) a jako jisté vyvrcholení tohoto „boje o smysl“, o němž byla řeč, můžeme chápat tuto pasáž (k jejímuž významu uvozuje i název prózy): „...není možno do jednoho okovu nabrat zdejší kněze, zdejší Čechy, zdejší kluky, zdejší ženy, zdejší Židy, zdejší rychtáře a notáře, zdejší trhy a volby, zdejší křtiny, pohřby a svatby, zdejší „chudobu“ a boháče, „robotu“, pitky, tance a odpočinek atd. atd.“³³⁰ A jako jakýsi „existenciální dovětek“ k této neschopnosti „vše sdružit v jeden okov“ můžeme číst tuto sarkastickou pasáž: „...kdybych nevěděl, jak se mi říká a kam přísluším, byl bych blížek zuřivosti.“³³¹

Jakub Deml konstatoval nemožnost věrohodné odpovědi, která by skutečně onu různorodost scelila a zároveň vlastně existenciální nutnost tuto odpověď mít - a tak nakonec přece jen *odpovídá*.

Většinu pasáží o Slovensku jsme citovali na příslušných místech³³², přece zde však máme jedno naprosto zásadní vyjádření: V strhujícím sledu obrazů vyjadřující ve zhuštěné podobě závěrečný pocit ze *Slovenska*, které Demlovi nejenže zjevně zůstalo zemí pohádek a pověstí (avšak v nenaivním smyslu), avšak zjevně tu také pojmenovává přítomnost nespoutaných, (nečlověčích) divokých sil a zároveň svou neschopnost jakkoli Slovensku pomoci: „...Pamatujete, jak v klíně těch hor, tam na severovýchodě z černých lesů líhla se bouře? V krvi sépií a s přísadou síry vařila se tam oblaka v nesčetných dolinách a v kotlích obsluhovaných divokými sviněmi a medvědy. Měsíc prchal z těch míst, obtočen boží duhou a laskán bělostnými obláčky. Byl blízko našim zrakům, ale daleko od našich rukou: nemohli jsme mu pomoci. Byl opuštěný a ustrašený ten slovenský měsíc! Já se škrtil dálkou, která mne dělila od hranic moravských – jsem asi otráven, neproklínám Slovenska, ale dokud jsem tu, jsem s ním proklet.“³³³

Zneklidňující soud nicméně Deml podává o Republice, čímž se vracíme k naší poslední otázce: Jaký obraz Československé republiky Demlovi vyvstal po „slovenském zklamání“?

Nelze necitovatí výrok: „Utíkám ze Slovenska, ale zároveň z toho, co se dnes nazývá „Československou republikou.“³³⁴ Všimněte si těch uvozovek, pamatujete na „Čechy“? Z jaké Československé republiky Deml utíká?

Již bylo mnoho řečeno při rozboru *VIII. Šlépějí*, avšak tam se primárně útočí proti sekulárnímu charakteru Republiky, i zde v knize *Z mého okovu* se objevuje Masaryk ověšený plakáty pouze Volné myšlenky.³³⁵ Nicméně tu vstupuje ještě jeden motiv, a to „za všim stojícího Žida“.

Nejdříve Deml zaútočí proti některým Čechům včetně ministra, kteří si prý půjčují peníze od bohatého Žida Petöho a v onom komentáři na straně se dočteme: *Židé zakládají ČSR*³³⁶. Pro připomenutí – ony komentáře jsou někdy ironické a někdy ne...

A jen o kousek dále se dočítáme, že prezidentovi se říká „Thátalébn“.³³⁷ Abychom lépe porozuměli této poznámce, odcitujme pasáž z dopisu Jaroslavu Durychovi ze srpna 1920: „U Masaryka každou chvíli stojí deputace rabinů, takže v Praze říkají prezidentovi jen „Thátalébu“.“³³⁸

Nezapomeňme – jde o zápas celé Demlovy bytosti – a vidíme, že pod nápořem zklamání „židovský démon“ nejen „začíná tahat za nitky Republiky“, ale dokonce „povstává“ po boku ještě

329 *Tamtéž.*, str. 71

330 *Tamtéž.*, str. 95

331 *Tamtéž.*, str. 96

332 Jsem si vědom toho, že vzhledem k povaze textu, tedy tak jak byl předestřen, je vskutku problematické, poté výňatky z něj nekriticky bez kontextu uvádět do tématických souvislostí. Nicméně, domnívám se, že to možné je, neboť všechny tyto pasáže následují po jakémsi „vynoření do skutečnosti“ a tento předěl je zřetelný. Stavím se především proti nedostatku odstupů vůči textu, kdy by čtenář to četl jen jako „Demlovy podivné zápisky z ošklivé slovenské přírody“.

333 *Tamtéž.*, str. 97; Podobně také: „Zůstanu-li na Slovensku, ač „milost Boží velká“, bude ze mne dokonalý Búta Tót.“ (*Tamtéž.*, str. 96)

334 *Tamtéž.*, str. 98

335 *Tamtéž.*, str. 98

336 *Tamtéž.*, str. 97

337 *Tamtéž.*, str. 98

338 Staňková (2016), str. 177

nedávno obdivovaného Masaryka (jen připomeňme, že jeho portrét byl na začátku *VI. Šlépějí*). Pozoruhodné je to navíc v tom, že ve stejných *Šlépějích* (VII.) se Deml velmi ostře staví proti podobným tvrzením slovenského kněze a l'ud'áka (byť zde nefiguruje Žid, nýbrž jiný, jak sám Deml praví „klerikální bubák“): „Jak mně Vás bylo líto, pane doktore, když jste se odvážil říci, že prezident zašantročil naši Republiku svobodným zednářům!“³³⁹ Ale je třeba znovu zdůraznit k povaze textu, že vlastně zůstává otevřené nakolik je to přelud podobný onomu modernímu československému vodníku a nakolik skutečně vážně míněné tvrzení. Byť přece jen vzhledem k pozici těchto výroků bychom se spíše přiklonili k možnosti druhé...

Deml však nabízí ještě jedno východisko ze slovenského dobrodružství – próza *Z mého okovu* totiž končí legendou a tato legenda končí obrazem jak rytíř z hradu lupičů, který právě vybuchuje, si odváží děvčátko. A co nám stačí vědět, že těsně před začátkem této legendy Deml praví: „...ještě zbývá splnit Vám přání druhé a dopsati Setkání.“³⁴⁰ A tato legenda je právě takovým dopsáním. Deml totiž si ze Slovenska odváží již nezpochybnitelně věrnou družku, dohromady je přece již nerozlučně spojily slovenské útrapy. A Slovensko nechávají za zády („explodovat“).

A na závěr ještě jeden pozoruhodný detail – po XII. části přichází část XVIII. Domnívám se, že to je další rafinovaný způsob jak vzájemně Demlova díla spolu provázat. A tedy oněch pět zbývajících částí je roztroušeno v závěru sedmých a osmých *Šlépějí*. Zároveň nám to potvrzuje fakt, že próza *Z mého okovu* je ústřední v celé reflexi Slovenska.

Díky dalšímu životaběhu autora také víme, že věta: „My se na Slovensko vrátíme.“³⁴¹, byla pouhým náhlým hnutím mysli (či srdce) bez trvalejšího významu.

Zbývá nám ještě jeden podstatný motiv objasnit – totiž hledání domova, který se měl nacházeti na Slovensku. Tato touha stejně usilovně pokračuje dál a tak nepřekvapí, že i závěr *VIII. Šlépějí*, tedy definitivní uzavření „tématu Slovensko“ je učiněno slovy: „...začnu v Tasově stavět tu svou chaloupku.“³⁴²

SHRNUTÍ: Na počátku své cesty neměl Jakub Deml svůj obraz Slovenska příliš bohatý; jako mnohem podstatnější se ukázala touha po domově a velmi silný pocit, že Republika se odvděčí a on jí prospěje. Nicméně výsledkem cesty je nesmírně diferencovaný a bohatý obraz Slovenska na míle vzdálený všem do té doby obvyklým romantizujícím slovakofilským klišé. Naopak zjišťujeme něco zcela výjimečného – že autor tohoto zneklidňujícího obrazu je skrze ponížení, jež se mu na Slovensku událo, ale také skrze bezpočet tak radikálně protichůdných prožitků nucen svádět těžký vnitřní boj nejen o celkový smysl tohoto pobytu, ale vposledku i charakter sebe sama. V zoufalství autorově se také již naplno zhmotňuje jeho stín, a to v obrazu nenáviděného Žida. Přestože dospívá k nemožnosti nerozporuplné odpovědi, přesto *nějak* odpovědět musí. A že tato odpověď - hraničící s úplným odvratem od Republiky - je vratká a pouze dočasná, o tom nás dostatečně zpravuje autorův další život, tj. jeho nadšené sokolské (a tedy věrně republikánské) období.

V. Závěr

Pokusme se na závěr shrnout, k čemu jsme v této práci došli.

V první části s názvem *Hledání cesty k Jakubu Demlovi* jsem se pokusil postihnout zásadní rysy Demlova díla: 1. nestabilitu a problematičnost skutečnosti 2. s tím související jeho zcela osobitou obrazotvornost 3. fragmentárnost díla bytostně související s jeho niternou potřebou po hledání souvislosti – a tedy smyslu, respektive stability a konečně 4. téměř dokonalé splnutí života s literaturou. Jak jsem se pokusil ukázat při interpretaci *Mého svědectví* – tedy nejen že není možné posuzovat Demlovo dílo bez osobnosti autora, nýbrž dokonce jedním ze zásadních témat (ne-li hlavním) je právě svědectví o boji rozporuplné autorovy osobnosti se sebou samým. S trochou humoru můžeme říci, že Jakub Deml je tím bezpečným autorem, o kterého „strukturalistická loď bláznů“ musí nutně ztroskotat.

---

339 *Šlépěje VII.*, str. 226

340 *Šlépěje VII.*, str. 95

341 *Šlépěje VIII.*, str. 144

342 *Šlépěje VIII.*, str. 193

Ve druhé a čtvrté části jsem z těchto závěrů vycházel při interpretaci textů a zároveň jsem dané závěry zpřesňoval a konkretizoval. Na základě dvou odlišných přístupů k textům *Šlépějí* (zprv: seskupování textů v tematické celky při respektování hranic jednotlivých dílů a zadruhé: nehledě na jednotlivé díly shromáždění textů věnujících se slovenskému pobytu) bylo snad dostatečně ukázáno (byť jistě jen velmi kuse), jak moc spolu různé texty „hovoří“ nejen v rámci jednotlivých dílů, nýbrž i díly napříč a jak také mohou vzájemně měnit či objasňovat svůj význam. Dokonce můžeme konstatovat, že vzhledem k tomu, jak integrální roli hrají texty jiných autorů, Deml výrazně stírá také hranice mezi autorem a editorem. Což je, věřím, i dostatečný argument, proč *není možné* (ať už pod pláštíkem kterékoliv koncepce) tyto texty jakkoliv přeskupovat, ba dokonce vyřazovat.

A ohledně onoho zápasu se sebou samým: Měli jsme značnou výhodu, že dané patero *Šlépějí* pochází z nesmírně dynamického životního období, jehož hlavní napětí můžeme vnímat jako kolísání mezi Československou republikou a katolickou církví, a to s dvěma nejzásadnějšími vychýleními: před odjezdem na Slovensko v podobě téměř úplného odvratu od církve, načež po návratu ze Slovenska se situace naprosto obrátí a Deml se téměř zcela odvrací od Republiky.

Ve třetí části jsem se pokusil načrtnout historické pozadí slovensko-českého neporozumění. Snad se jasně ukázalo, jak moc byl tento vztah ze strany Čechů zatížen naší touhou překonat „stigma malého národa“ a jak tvrdošíjně byla ignorována skutečnost, že čechoslovakismus je koncepce umělá a zcela přehlížející slovenskou svébytnost a především právo na jejich vlastní osud.

Češi tak na jedné straně poskytovali Slovákům masivní ekonomickou, vědeckou a kulturní podporu, která umožnila nebývalý rozvoj slovenského národa, zároveň však byla slovenskému národu popíráním jejich svébytnosti zabraňováno v přirozeném rozvoji a byli de facto neustále zaháněni do dilematu čechoslovakizace či boj o autonomii. Po otevření stavidel svobody roku 89 se záh ukázalo, že tento problém (dle slov minulého režimu „dávno vyřešený“) je pro Slovensko zcela prvořadý.

Vědomě jsem se nepokoušel o objektivní a vyvážený popis, neboť jednak k tomu nemám dostatečnou erudici, ale především jsem toho názoru, že jako správný Čech (bez ironie!) bych měl více zdůrazňovat selhání vlastního národa. Toto vědomě snad v dobrém slova smyslu mírně tendenční líčení jsem poté se pokusil vyvážit středoevropskou perspektivou (a i zde jsem snažil klást důraz, ab to nepůsobilo jako „vyvíňování se“).

V poslední části jsme si nejdříve představily obrazy Slovenska Boženy Němcové a Karla Kálala. U Boženy Němcové byla zcela zjevně určující pro tento konkrétní obraz druhého jakási „původní přirozenost“, „rajská nezkaženost modernizací“. A v tomto smyslu je největší předností Slovenska právě to, že se nic nezměnilo. A vykořeněný Čech zde může znovu nalézt své kořeny. U Boženy Němcové tedy převládá osobní zřetel, byť bychom neměli podceňovat i symbolickou rovinu povídky zjevně „přetřásající“ myšlenku užších česko-slovenských vztahů.

Karel Kálal také zná dobrosrdečného, skromného a poctivého Slováka; ten však především úpí pod maďarizačním tlakem a vykořisťováním a sám je také značně ztracen ve své pověřivosti a alkoholismu. Je proto Slovákovu především prakticky pomoci a vyvést ho z jeho nevědomosti vzděláním.

Kálalův obraz Slovenska je navíc vzhledem k době i žánru mnohem diferencovanější, přesto nalezneme několik styčných bodů. Předně oba upřednostňují tu evangelickou část Slovenska a je důvodné se domnívat, že zde nejde jen o společnou evangelickou minulost, nýbrž že zde hraje také specifickou roli české evangelické (a de facto proti-katolické) národní obrození. Z tohoto úhlu ohledu se téměř zdá historickou nutností, že hlavní slovenskou silou proti čechoslovakizaci (rozuměj: čechizaci) byla právě katolická část Slovenska.

U obou autorů je také patrné zaujetí slovenskou divokou přírodou, která je v naprosté většině líčena v opojení její krásou; přece jen je zde možné vysledovat tušení temných nespoutaných sil personifikovaných v medvědovi. U Němcové jsou Slováci obdivně líčeni jako ti, kteří právě tuto divokost porážejí (jsou to medvědobijci), zatímco u Kálala se tváří v tvář medvědu

začne dosti „nekálalovsky“ mluvit o *smrti*.³⁴³

Němcovou i Kálala také pojí zaujetí pro slovenské zpěvy (kteréžto spojení doslova kanonizoval Heyduk dílem *Cymbál a husle*) a pohádky. Zatímco u Němcové jde však o fascinaci hloubkou a původností, pro Kálala je to vždy jen „půvabná fosílie“ z dob, které je třeba překonat osvětou.

U Karla Kálala je tento obraz druhého tedy zjevně určován především národním zřetelem.

U Jakuba Demla tento obraz Slovenska jako „země pohádek a písní“ je tím prvním a nejdůležitějším obrazem před cestou na Slovensko, přestože jsme viděli, že prim hrají jeho osobní cíle a očekávání. A jak jsme viděli také zemí pohádek a písní zůstane: jednak své znemožnění plánovaného studia nahrazuje alespoň otiskováním textů Júlie Piesocké a zároveň, domnívám se, můžeme konstatovat, že svět Jakuba Demla je mnohem bližší dosud okouzlenému světu slovenského venkova, než-li světu sekularizovaných Čech. Zároveň je Deml velmi rozdílný předcházejících autorů, že je mu zcela cizí navíta – pohádky jsou pro něj prosyceny temnotou a silami daleko přesahující možnosti člověka, jak bylo vidět na temných pohádkových obrazech Slovenska v próze *Z mého okovu*.

Při bližším rozboru textů se také ukázalo, že rozhodně není pravda, že by Jakub Deml byl prostě „básníkem nevědomí“, který *nemá žádný odstup od svých textů*³⁴⁴. Naopak je zjevné, že si ojedinělost a obtížnost svých textů uvědomuje; každý nový text je svým způsobem inscenace nového světa a zároveň se v tom textu samém naznačují pomocí různých indicií čtenáři jeho zákonitosti. Šlápěje sami sebe znovu a znovu promýšlejí a celý dlouhý úvod *Z mého okovu* je takovým návodem pozorného čtenáře „kudy na text“.

Jakub Deml věřil, že už nebude vyděděncem, avšak nejen že zcela podcenil skutečnost, že přijíždí jakožto vyslanec nové moci v dosud labilní politické situaci; dokonce vůbec nevnal na vědomí, že žena po boku kněze může vzbudit pohoršení a navíc ve své horlivé věrnosti Republice si byl neuvědomil, že s tamním maďarónským duchovenstvem by měl alespoň minimálně vycházet. Jdeml, zdá se, prostě očekával bezvýhradné přijetí. Přitom, čteme-li, např. jak vypadal příjezd Vavro Šrobára (dokonce tedy Slováka) na jím zřizované bratislavské ministerstvo³⁴⁵, případně Václava Chaloupeckého na vznikající Komenského univerzitu, vidíme, že je spíše příkladem než výjimkou podobně „přátelské uvítání bratrské pomoci“.

Nicméně na rozdíl od dvou výše jmenovaných se Jakub Deml přes tento prvotní šok již nedostal.

Zároveň je zajímavé, že Demlovi je cizí idea čechoslovakismu; byť o Slovácích řekl několik krutých výroků, ani jednou nemá tendenci chtít Slováky „převychovat na Čechy“³⁴⁶. Také jsme viděli, že Deml si ponechal svou počáteční víru v moudrost a dobrotu lidu (ať už jakékoliv národnosti), ačkoliv zároveň velmi barvitě vylíčil jeho pudovost, živelnost, která je natolik vzdálena Kálalově i Němcové idealizaci venkovanů.

Můžeme konstatovat, že Demlův obraz Slovenska je pozoruhodně mnohovrstevnatým a komplexním svědectvím a dost možná vůbec prvním neidealizovaným (a „slovakofilských klišé“ prostým) obrazem Slovenska v české literatuře. A díky próze *Z mého okovu*, která je zápasem o smysl celé slovenské cesty, jsme viděli, jak úzce souvisí obraz druhého s obrazem sebe sama. A domyšleno do důsledku: o kolik snazší mají život ti, kteří si pouze potvrdí své představy oproti těm, jež nepřestávají „vidět“ protiřevivou skutečnost ve vší kráse a hrůze; neboť, jak působivě vidíme na příkladu Jakuba Demla, pravdivost má své meze - a ty jsou dány hranicemi osobnostmi. Tehdy musí namísto touhy po pravdě se chytit otežít prostý pud sebezáchovy...

Jak skončit? Častokrát byla zdůrazňována výjimečnost a naprostá ojedinělost Jakuba Demla v české literatuře. Tak dalece, jak mi to mé vědomosti dovolí, s tím souhlasím. Přece však jsem přesvědčen, že Jakub Deml je jistě výjimečným, přesto určitým osobnostním a uměleckým typem. A snad tyto obecné kontury lépe vyvstanou, když upozorníme na značnou podobnost s jiným

343Jsem si samozřejmě vědom, že setkání s medvědem je pro každého (kdo to přežije) silný zážitek. Nicméně považuji za zvláštní skutečnost, že nikdy jindy není síla divoké přírody demonstrována v jejím temném ničivém aspektu.

344Jde o jednu z tezí z knihy Putna (1998)

345Viz Peroutka (1998)

346Je otázkou, zda v tom není možné hledat vliv F. X Šaldy, jak jsme viděli výrazného pomocníka Demlova a jednoho z mála českých intelektuálů, který vždy důsledně zdůrazňoval nutnost slovenské kulturní svobody.

významným umělcem.

Umělcem, který také zažil umělecké vrcholy a také v jisté fázi svého života se propadl na samé umělecké dno (z kterého poté znovu povstal). Nicméně ať už jeho díla byla přijímána jakkoliv, zdá se, že tvoření *je* jeho životní nutností. Také ve svém životě zažil několik náhlých a zvnějšku stěží pochopitelných zvrátů, jimiž si znepřátelil mnoho svých předcházejících přátel a *diváků*. Také část svého života hledal spásu v nekompromisním náboženském postoji. Také část svého života hledal spásu v jakémsi spojení se zemí - konkrétně s americkým Jihem. Také zcela překonával hranice všech tehdy ustálených žánrů a dal tak *písní* zcela nové dimenze. Snad je příznačné, že se stal zpěvákem, kvůli oné bytostné touze co nejbližšího kontaktu se svým obecnstvem, kvůli potřebě „vyzpívávat světu to nejosobnější“ a *přítom* zůstat - alespoň částečně – skryt. Také zjevně trpí egomaniakální posedlostí a jeho dílo je tak bytostně spojeno s jeho životem. A také i ve stáří připomíná „věčného chlapce s vrásky“.

Tím umělcem je Bob Dylan.

Tím skončeme.

Bibliografie:

- DEML Jakub. *Spisy Jakuba Demla I. – Prvotiny*. Praha: Academia, 2013, str. 912, vydání první
- DEML Jakub. *Spisy Jakuba Demla II. – Mystické překlady*. Praha: Academia, 2014, str. 792, vydání první
- DEML Jakub. *Spisy Jakuba Demla III. – Moji přátelé a smrt aneb Texty prvního expresionismu*. Praha: Academia, 2015, str. 572, vydání první
- DEML Jakub. *Mé Svědectví o Otokaru Březinovi*. Olomouc: Votobia, 1994, str. 554, vydání druhé
- DEML Jakub. BINAR Vladimír (ed.) *Pozdrav Tasova*. Brno: Host, 2013, str. 536, vydání první
- DEML Jakub. *Pro budoucí poutníky a poutnice*. Olomouc: Votobia, 1995, str. 264, vydání druhé
- DEML Jakub. CHALUPECKÝ Jindřich (ed.). *Sen jeden svítí*. Praha: Odeon, 1991, str. 312, vydání první
- DEML Jakub. *Sokolská čítanka*. Tasov: Jakub Deml, 1924, str. 152, vydání druhé
- DEML Jakub. *Šlépěje I-III*. Brno: Vetus Via, 1998, str. 196, vydání druhé
- DEML Jakub. *Svazek čtvrtý Šlépějí*. Štemberk na Moravě: Jakub Deml, 1919, str. 104, vydání první
- DEML Jakub. *Šlépěje, svazek pátý*. Štemberk na Moravě: Jakub Deml, 1919, str. 79, vydání první
- DEML Jakub. *Šestý svazek Šlépějí*. Štemberk na Moravě: Jakub Deml, 1919, str. 384, vydání první
- DEML Jakub. *Šlépěje, svazek sedmý*. Bělá pod Bezdězem: Jakub Deml a Pavla Kytlicová, 1919, str. 248, vydání první
- DEML Jakub. *Jakuba Demla Šlépěje, svazek osmý*. Tasov na Moravě: Jakub Deml a Pavla Kytlicová, 1921, str. 196, vydání první
- STAŇKOVÁ Vladimíra (diplomová práce). *Dopisy Jakuba Demla Jaroslavu Durychovi*. 2016, str. 330; dostupné on-line: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/download/120242114>
- DEML Jakub. *Listy Jakuba Demla Otokaru Březinovi*. Tasov: Jakub Deml, 1933, str. 208, vydání první
- DEML Jakub. BÍLEK František. *Číslo jednací: láska - vzájemná korespondence Jakuba Demla a Františka Bílka. Kniha II. 1912-28*. Praha: Dauphin, 2012, str. 691, vydání první
- DEML Jakub. Šalda F. X. *Pozorné srdce – vzájemná korespondence Jakuba Demla a F. X. Šaldy*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2016, str. 462, vydání první
- CHALUPECKÝ Jindřich. *Expresionisté*. Praha: Torst, 2013, str. 233, vydání druhé
- PUTNA Martin C. *Česká katolická literatura v evropském kontextu 1848-1918*. Praha: Torst, 1998, str. 801, vydání první
- WÖLL Alexander. *Jakub Deml: Leben und Werk (1878-1961) – eine Studie zur mitteleuropäischen Literatur*. Köln: Böhlau, 2006, str. 539, vydání první
- BINAR Vladimír. *Čin a slovo – kniha o Jakubu Demlovi*. Praha: Triáda, 2010, str. 513, vydání první
- FUČÍK Bedřich. *Píseň o zemi*. Praha: Melantrich, 1994, str. 445, vydání první
- PĚNČÍK Josef. *Hledání ráje – kapitola ze života Jakuba Demla*. Třebíč: Arca JiMfa, 1996, str. 283, vydání první
- NĚMCOVÁ Božena. *Chyže pod horami*. Praha: Družstevní práce, 1950, str. 70, vydání třetí
- KÁLAL Karel. *Na krásném Slovensku*. Praha: J. R. Vilímek, 1903, str. 108, vydání první
- ČERNÝ Václav. *Co je kritika, co není a k čemu je na světě*. Brno: Blok, 1968, str. 81, vydání první

- KOVÁČ Dušan. *Dějiny Slovenska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2011, str. 434, vydání druhé, přel. Urban Jan a Charous Emil
- MACURA Vladimír: *Znamení zrodu – české národní obrození jako kulturní typ*. Jinočany: H α H, 1995, str. 264, vydání druhé rozšířené
- KŘEN Jan. *Dvě století střední Evropy*. Praha: Argo, 2005, str. 1109, vydání první
- BROCK Peter. *Slovenské národné obrodzenie 1787-1847 – k vzniku modernej slovenskej identity*. Bratislava: Kalligram, 2002, str. 189, vydání první
- CHMEL Rudolf. PATERA Ludvík. *Kontext české a slovenské literatury – antologie českých a slovenských textů 1830-1983*. Praha: Karolinum, 1997, str. 289, vydání první
- PEROUTKA Ferdinand. *Budování státu – výbor 1918-1923*. Praha: Lidové noviny, 1998, str. 444, vydání první
- CHMEL Rudolf. *Romantizmus v globalizme - Malé národy – veľké mýty*. Bratislava: Kalligram, 2009, str. 617, vydání první
- JEŠTĚDSKÝ Jan (et al.). *Polylog aneb za obzorem postmoderního relativismu*. Jilemnice: Klub přátel sociosofie, 2014, str. 221, vydání první
- CHMEL Rudolf (ed.). *Slovenská otázka ve 20. storočí*. Bratislava: Kalligram, 1997, str. 564, vydání první
- PRAŽÁK Albert. *Dějiny spisovné slovenštiny po dobu Štúrovu*. Praha: Gustav Voleský, str. 476, 1922, vydání první
- DUCHÁČEK Milan. *Václav Chaloupecký – hledání československých dějin*. Praha: Karolinum, 2014, str. 515, vydání první
- STEHLÍK Michal. *Češi a Slováci – nezřetelnost společné cesty (1882-1914)*. Praha: Togga, 2009, str. 170, vydání první
- STEHLÍK Michal. *Slovensko – země probuzená (1918-1938)*. Praha: Academia, 2015, str. 193, vydání první
- PICHLER Tibor. *Etnos a polis – zo slovenského a uhorského myšlenia*. Bratislava: Kalligram, 2011, str. 131, vydání první
- BIBÓ István. *Bída malých národů východní Evropy – vybrané spisy*. Brno: Doplněk, 1997, str. 612, vydání první
- ŠMATLÁK Stanislav. *Dejiny sovenskej literatúry od stredoveku po súčasnosť*. Bratislava: Tatran, 1988, str. 623, vydání první